

M. G. Birchners

samlede

S r i f t e r.

Tredie Deel.

Kiøbenhavn, 1799.

Trykt paa A. Soldins Forlag
hos Sebastian Popp.

Om

Synkefriheden,

(skreven 1790).

Bedste Ven!

Som et Tordenflag i mine Vren var den Eftersretning, som jeg her læste i de Hamburger Zeitungen, og som Deres Brev til mig siden bekyrkede: at, efter Rytets Sigende, Trykkefriheden i Danmark skulde indskrænkes. Ak! tænkte jeg, har det ikke ahnet mig! og ere da disse mine Ahnelser allerede saa hastig indtrufne!

Da Frederik med en for hans Alder sielden Sindighed først tog Haand i Statsroret; da han, paa den Tid, saa mange Prindsers sødt henlumre i Bøllystens Arme, eller uivksomme lade sig omtumle af Maitresser og Hofcreature, med utrættet Virksomhed og Iver anstrængede alle Kræfter, for engang at blive en god Regent; da glædede alle Retsfæne, alle Patrioter sig. Der see vi dog, sagde de, en Mand, som vil træde i fjerde Christians og fjerde Frederiks Fodspor, og som engang, med Guds Hielp, med samme Hæder, som de, vil beklæde Tvillingrigets Throne.

A a

Og

Og da han med sindigt Mod gif løs paa Bærbariets og Lehnshjemmers ældgamle, grundmurede og gothiske Bygning; da han brød Landmandens svære Jernlænker; da han gav hver Mand Lov til frit at sige og skrive hvad han tænkte; da han med sand Sielskøthed overlod uverdige Angreb paa sin egen Person, uhevnede, til den fortiente Foragt; hvor slog da hver Menneskevæns, hver Patriots og fri Borgers Varm hæt af Glæde! hvor elskede, hvor velsignede de ikke den Prinds, der saa tydelig aflagde Prøver paa, at han kiendte Menneskeværd og Menneskerettigheder: Ting, som saa mangen Fyrste neppe kan skimte giennem den tykke Viraksqualm, hvori deres Smigrere rolig bære Omsorg for at indhylle dem.

Naar Engellmanden og Franskmændene broute af deres Tale- og Skrivefrihed, saa har ingen af dem nødig at takke deres Regentere derfor. Den første har den i Kraft af sin gamle Constitution og den sidste har selv med Staalhandsker tiltaget sig den. Vi nyde nu en Tale- og Skrivefrihed, vel saa stor som disse, og derfor skyld vi vor Konge og vor Talsmand Frederik ene Tak. Thi kunde disse ikke holde os ligesaa trælbandne, som saa mange andre Europas smaae og store Fyrster endnu holde deres Underfaatter?

ter? Skam for os! hvis vi da ikke elskede dem, hvis vi ikke vilde os taknemmelige imod dem.

Saaledes talede og glædede Patrioterne sig. Vi glædede os ogsaa med dem; men mørke Mennesker opstige, og forbittede Glædens Sødheder i vore Hjærter.

Ah! sukke de vi, de bedste, de ædelste Fyrster ere Mennesker, og Mennesket kan føres bag Lyset; uendelig mere koster det Fyrsten end os andre, ikke at tabe Sandheden af Sigte. Ucallige tjenstfærdige Nander staae altid færdige at række dem deres Polyhedrer, deres concave og concave Glas; Glas, der mangfoldiggjøre enkelte Tilfælde, forstørre Miden til Elefanten, eller og formindste Elefanten til Miden, og overalt ofte forestille Objekterne med de falskeste Farver. Og hvis da Fyrsten kun i et usaligt Dieblik anseer Blændeværket for Virkeligheder, (og hvor let inderkræfter ikke et saadant Dieblik for hvert Menneske?) saa Farvel Vondfrihed! Farvel Trykkefrihed! med alle eders store og lykkelige Følger.

Disse for Menneskeheden i Almindelighed, og Statsborgerne i Særdeleshed saa skionne og lykfsaliggjørende Indretninger, kunne, efter Sagens Natur, aldrig mangle deres Fiender. Slavesogden, der siden umindelige Tider havde været vant til, at see sine Tralle krybe i Støvet for sine Fødder, saae

det vist ugierne, at disse Trælle bryde deres Lænker, og med oprettet Hoved nu gjøre Fordring paa Menneske- og Borgerfrihed ligesom han. Og den Nedrige, som frygter at Fakkelen skal ovløse hans Hjertes fæle skumle Afkroge, og slyge Lyset, liig Natugelen, vil vist ingen Ven være af Trykkefriheden, der viser hans Hjerte og Handlinger saa sorte og forargelige, som de i sig selv ere; der river det Dække, som Undertrykkelse eller Rænker have paalagt, fra Medborgerens Dine, og viser ham isin sande Skikkelse. Disse værdige Folk, tænkte jeg, vil vist ikke være ørkesløse. De vil vist passe paa Leiligheder, og Leiligheder vil, desværre! vel ikke mangle dem.

Saa plumpt og eenfoldigt, som hine Jydsk Proprietairers, der saa nylig opstog deres egne og andre skikkelige Folks Navne, paa det af dem selv oprettede Monument for egen Dumhed og Undertrykkelses-Aand, havde jeg nu just ikke formodet deres Angreb. Slige Angreb ere da heller ikke meget farlige, og skulde de endog have været det, saa ere de det dog visselig nu ikke mere; nu da den brave Colbjørnsen saa fuldkommen har aftrukket dem Massen, og fremviist det latterlige eller afskyelige Karrikatur-Ansigt for det hele Publikums Dine.

Nei, slige Angreb frygtede jeg, som sagt, ikke. Men de finere, listigere, dem frygtede jeg for.

Hvad

Hvad er der, tænkte jeg, vel til i denne synderlige Verden, som er frit for alle Misbrug? Religion og Dyd ere selv blevene misbrugte, og skulde det da ikke gaae Folke- og Trykkefriheden ligesaa? Paa disse Misbrug ligge hine Krybskyttere paa Udkik, og have de da truffet eet, strax slæbe de det i Triumf hen for Tyrstens Dine, for at vise ham hvilke Udyr de have truffet i hans Wildbane. Muggen giøre de nu til Elefanten, multiplicere enkelte Tilfælde, ved at tilføie lige saamange Nuller, som de selv løste. Her er Syn for Sagen; beviste Facta. Der kan man see, hvad der kommer af den Bonde- og Trykkefrihed. "Der kan man see, hvad der kommer af den Skriven og Regnen," sagde ogsaa hiin Taabe i Engelland, da han ved Tyburn saae en, som havde skrevet falske Brevter, føres til Galgen.

Er en Bonde trætteklar eller opstædig, eller er han doven og forsømmer at føre sig sin Frihed til Dyret — og slige Exempler maae, i Følge Tingenes og Menneskenes Natur, dog vel endelig inddræffe — strax er Bondefrihed Skyld i denne Ulykke. De forsømme da ikke at forstørre Omstændigheder og mangfoldiggjøre enkelte Tilfælde. Her er et beviist Factum, at Bondefrihed intet nytter; at den tværtimod skader. Rigtig nok er her et beviist Factum, men et Factum, som beviser, at ikke alle Mennesker,

U 4

og

og følgelig heller ikke alle Bønder, ere saa gode, som de burde være; et Factum, som beviser, at selv de bedste menneskelige Indretninger dog kun ere menneskelige Indretninger; men at Massen af det Onde, som kan stude af Forandringen, virkelig overveier Massen af det Gode, det beviser dette Factum ikke; og det var just det, som her skulde bevises.

Ligesaa umueligt er det ogsaa, at i en almindelig Trykkefrihed ikke en og anden skulde misbruge Friheden til, paa handitviis, at angribe enkelt Mand's Ære; eller overtræde den Sammelighed, som man, selv naar man foredrager Sandheden, dog altid skylder Dyrigheden; og især en Dyrighed, som dog, for dens Lyst til at fremme Borgervel, kan gjøre Fordring paa Borgernes Kierlighed. Og saasnart dette skeer, strax træde hine Mærkets Børn ud af deres Smuthuller. "Der seer nu deres Majestat, deres Kongelige Høihed, deres Durchlauchtighed, et Beviis paa hvad Trykkefriheden udretter; ingen ærlig Mand er nu mere sikker paa sit gode Navn og Rygte. Religion, Dyd, god Orden, og alt hvad helligt og ypperligt er, trædes nu under Fødder: den Ægtelse, man skylder Regjeringen, svækkes, dens Anordninger dables. Og hvad bliver vel Følgen? Oprørs-Aand indblæses; Folket sætter Mistroie til Regjeringen og dens Anordninger; Anarchie og

"200

"Lovenes Foragt opkommer; og nu dyppe de Penselen i de sorteste Farver, de kan finde, for at udføre Maleriet saa gyseligt som mueligt, og forglemme ingentunde at gjøre Paris, Versailles og Lygtepalæne til Hovedgruppen i dette Malerie. Den gode Fyrste trættes nu omsider; han begynder tilfaldt selv, at troe det rimeligt, som saa ofte foresnattes ham. Med et Hierte fuldt af Menneskekierlighed, af Bøllelse for Menneskeværld og Menneskerettigheder, sukter han over at Mennesket, liget et andet vildt Dyr, maae holdes i Lænker, hvis det ikke skal anrette Ulykke; og overgiver det altsaa med et blødende Hierte igien til Menneskehedens Stokmestere, der med Glæde paasmædde det endnu sværere Lænker, end det nogentid før har baaret.

Disse, min bedste Ven, vare Anledningerne til de mørke Ahnelser, som den Gang fordunklede min Glæde. Og nu forlanger De, at vide af mig, hvad jeg tænker om Trykkefrihed? og om jeg troer den gandske uindskrænket burde tillades? Jeg soier Dem saa meget desvilligere i dette Deres Forlangende, da jeg veed, at De strengt og venkabeligt vil prøve mine Tanker; og for en, der ikke troer, sine egne Meeninger at være delphiske Orakelsprog; for en, som troer at han kan feile, og tillige oprigtig

A 5

elster

eller Sandheden, kan intet være rustligere, end en skarp og venkabelig Bedømmelse. Her ere de.

Enhver Ting har sin gode og sin onde Side. Den allerypperligste Ting selv have meget ofte noget ved sig, som man kunne ønske borte, men som saa uforbigiængeligt er forenet med den, at man enten maae tage den heel og holden som den er, med alle dens Mangler og Fuldkommenheder tilhobe, eller og lade den heel og holden, baade med sine Mangler og Fuldkommenheder, fare. Saaledes finder man i Stater og borgerlige Samqvem Sikkerhed, Bevqvemligheder og andre Fordele, som man ellers maaatte mangle; men de fordrer og Tvang, Underkastelse under sin Lige, Afgifter og Opoffelser. Dette sidste er i sig selv ikke noget godt; men vil man det første, saa maae man og finde sig i det sidste; her gives intet Tertium. Ved Ting af dette Slags maae da Fordele og Ubehageligheder paa begge Sider upartisk og næie afveies, og Vallancens Udslag bestemme os til, enten at vælge, eller at forsthyde.

Ved nogle Kartusindes Erfaring er man dog nu kommen saavidt, at man blant de fleste flebne Folkeslag har indseet den vigtige Sandhed, at Tankerne ikke høre under den borgerlige Næes Bærning, at Tankfrihed paa ingen Maade kan tvinges, og at Carl den Stores og Pizarros Fremgangsmaader, at

over

overbevise Folk med Sværd og Kanoner, er fornøst, stridig og ikke kan virke den tilsigtede Nytte.

Med Tale og Skrivefrihed er det noget andet. Denne kan tvinges og indskrænkes ved udvortes Magt. Spørgsmaalet er her: er det fornøstigt og ret gjort at tvinge den? hvo som paastaar dette, han maae først godtgjøre: at den Skade, som disse Friheder medbringe, er større end Fordelene. Thi kun dette og intet andet bør være den Synspunct, fra hvilken man maae betragte Nærmæssigheden i dette Foretagende. Saavidt at Brevs Grændser og mine Kræfter tillade det, vil jeg derfor søge at igiennemgaae de vigtigste af disse Fordele og Skader, for siden at afveie dem mod hverandre, og af Vallancens Udslag at uddrage den endelige Slutning.

I sin naturlige Tilstand har Mennesket saavel fuldkommen Tale som Handlesfrihed. Naar Mennesket nu har frasagt sig selv nogle af disse naturlige Fuldkommenheder, og begivet sig i borgerlige Selskaber, saa maae det unøgtelig være fkeet for større Fuldkommenheders Skyld, som han der ventede at opnaae. Disse Fuldkommenheder bestaae, som vi veed, i større personlig Sikkerhed, og de Fordele, som sthyde af en nærmere Samqvem med andre hans Nædemennesker. Følgen af dette er: at enhver Indskrænkelse af Menneskets Naturret

tig

righeder, som ikke har Hensigt til disse Fordele, er stridig mod Staternes største og egentlige Hensigt, som er Menneskets større Lyksalighed. Thi større kan Menneskets Lyksalighed vel ikke blive, naar han maae opofre Fordele, uden derfor at erholde Bederlag? Følgen er, at Staten aldrig maae indskrænke en Natursfrihed, saalænge den kan bestaae med Statens Hovedsiemed, Sikkerhed og almindelig Rolighed, og at den Stat unøgtelig maae være den bedste, hvori disse Friheder, uden Skade for det Hele, bedst kan nydes.

Denne Følelse for Friheden er ikke allene en af Menneskenes naturlige Følelser, og dens Tilfredsstillelse een af Menneskenes naturlige Rettigheder, som ingen Stat, uden høi Nødvendighed, maae indskrænke, men den er og forbunden med mange andre for Menneskene og Statsborgerne høistvigtige Fordele. Denne Friheds-Aand hæver den menneskelige Siel; indgiver den høi Følelse for Menneskerettighed og Selværd; og hvad disse Følelser bidrage til at indgive Mod i Farer, og til al Slags Ypperlighed, dette behøves ikke vidtløftigt at bevises for Mennesketænderen. Den Forsagte, den, som har Mistillid til egen Kraft, og ringe Tanker om sig selv, vil sjelden udrette noget stort og fortræffeligt; han er ofte ikke engang i Stand til

at

at udføre det, som dog for hans Kræfter er fuldkommen physiskt mueligt. Lad denne Mand ved et heldigt Udfald af sine Bestræbelser, ved udmærket Bifald, eller andre lykkelige Tilfælde, vibringes Følelse af egen Kraft og eget Værd, og det er utroligt, hvad Forandring denne Tanke vil virke paa ham. Hvorfor har vel Rom, Grækenland og Engelland saa mange store Mænd i alle Fag at opvise? Mon ikke fordi disse Lande, frem for andre, just have været de, hvor Selvfølelse og Friheds-Aand have været almindeligst?

Hvad man siger om Handelen, det gielder og om Vittighedens og Forstandens Værker; kun de Lande kan i begge Henseender ret blomstre, hvor Frihed i begge hersker. Hvor Skribenten angstelig maae veie hver en Tanke, hvert et Udtryk; hvor han hvert Dieblik maae efterslaae Lov og Forordninger eller symboliske Bøger, for at see om intet støder an mod disse; der hersker ikke Frihed, men Tvang: og Tvang er altid Geniets og Ideernes naturlige Gang hinderlig.

Er det enhver Stat vigtigt, at dens Borgere bestaae, og ivrigt bestaae af Kierlighed til Fædrelandet, saa er det og enhver Stat vigtigt, at ophjælpe og fremme Borgerfrihed, som det sikkerste Middel til at opvække denne Kierlighed.

Slaven

Slaven er ubekymret, naar hans Slavehuus, men den fri Indvaaner ikke, naar hans Vaaning staaer i Lue. Skulde vi søgte for disse? sagde engang de mishandlede romerske Borgere til Patricierne, og viste deres Lænker. Nu er det vel saa, at en fuldkommen Handefrihed er i hver Statsforfatning en Umulighed; ligesaa umueligt er det og i de fleste, og overhovedet i store Stater, at Mængden, som fordom i Athenen og Rom, kan have virkelig Stemme i Statens Anliggender; men tænke og tale om den, kan de alle gjøre. Og naar kun denne Frihed tilstaaes dem, er det ogsaa nok. Denne Frihed vil fuldkommen opilde Friheds-Aand i deres Hierter, og frembringe alle dens lykkelige Folger. Den meste Frihed, Folk i Stater nyde, bestaaer dog kun i Indbildningen. Selv i det demokratiske Athen var det sædvanligt ikke Folket, men visse Demagoger, Perikler, Demosthenes, der virkelig regierede, og som ved deres mægtige Indflydelse paa Folket kunde udrette alt hvad de vilde.

Utroelsigt er det, hvormeget Staten og Statens Bedste ved disse Friheder bliver enhver Borger, ja selv den menige Mand interesseres, i det de idelig, hver paa sin Viis, sysselsætte sig med offentlige Sager, idelig kandestøberere over dem; saa blive disse Ting, og ved dem Staten selv, dem høist interessante

sante og klare. Dette fremmer Patriotisme og Fædrelands Kierlighed, en Dyd, som har umiddelbar Indflydelse paa Statens Sikkerhed og Vel, som derfor enhver Stat altsaa er høist vigtigt at opvække og underholde i dens Borgeres Bryst; og som i en Stat, hvor Venetianske Statsinquisitorer quæle al Tale- og Trykkefrihed, umuelig kan finde Sted. Historien viser det tydeligt. Jeg kan igjen beraabe mig paa Grækenland, Rom og Britannien. Hvad er det vel, som, især i det sidste Land, opvækker den fremstinnende Fædrelandskierlighed og public Spirit, der, meer end andensteds, brænder høit i den ringeste Britters Darm? Hvad andet end Publicitet i det Offentliges Forvaltning, og uindskrænket Trykke- og Talefrihed? Den største Mængde af Engellands Indvaanere har der, ligesaa lidet som den største Mængde af andre Landes Indvaanere, virkelig Deel i Statens Forvaltning.

Disse Fordele har Friheden i hver Statsforfatning, den føre saa hvad Navn den ogsaa vil. At bestemme disse forskellige indsatte Statsforfatninger og Regjeringsformer, er noget, hvort jeg ikke vil indlade mig. Uden Tvivl har hver af dem, ligesom alle andre menneskelige Indretninger, sine egne særdeles Fordele og Mangler. Jeg for min Deel er eenig med Pope, naar han siger:

Of

Of forms of government let fools contest,
Whatever best is govern'd, is the best.

Men saa meget kan altid med Nette paastaes, at den i hver Stat engang indførte Constitution maae holdes hellig; og hvert Forsøg paa at kulde kaste eller forandre den, ansees som et Angreb paa offentlig Bedste og offentlig Nølgighed, og det just af den Aarsag, fordi denne Statsforfatning er os overleveret af Forsædrene; ei at Forsædrene have i denne Post havt Ret til at forbinde os, eller foreskrive os hvorledes vore offentlige Anliggender skal besørges; men fordi slige Attentater vilde lede til alt for hyppige, for det almindeliges Vel skadelige Forandringer. Thi med samme Ret, hvormed vi nu forandrede Statsforfatningen, med samme Ret vilde og saa vore Børn og Efterkommere, ja vi selv, hvis vi ikke frasagde os den, om nogen Tid gjøre det samme.

Og slige hyppige Hovedforandringer kunne ikke andet end være Sagernes Gang, og sølgelig det offentlige Bedste hinderlige. Ikke at tale om, at ved slige Forandringer vel neppe alle ville være enige, og dette vilde foraarsage indbyrdes Tvødragt, Borgerkrige og alle de utallige Ulykker, som ere disses Følger. Af denne Aarsag maae den Frihed, at forandre Statsforfatningen, ansees for en af de Naturfriheder,

der, som Statsborgerne for større Fuldkommenheders Skyld maae opofre. Kun da, naar Statsforfatningen i sig selv aabenbar strider mod Viemedet, større Sikkerhed og Borgernes Vel, kun da kan det for Borgerne være tilladt, at tiltræde sine forrige Rettigheder, og afhjælpe Mangelen.

Dette forudsat, saa maatte man undersøge, om uindskrænket Trykke og Talefrihed stred mod den hos os indførte Constitution; mod den souveraine arvelig monarkiske Regieringsform; om den ikke kan bestaae med denne, eller om den gjør de Statter, hvorpaa denne grunder sig, falde færdige og vaklende.

Det er, i mine Tanker, saa langt fra, at den skulde gjøre dette, at jeg endog troer, der neppe findes en Regieringsform, hvori den er mere nødvendig, mere svarende til dens Hensigt og sande Bæsen, end just denne arvelige og souveraine monarkiske. Jeg skylder Dem Grunde, og her ere de.

Vort Fædrelands Constitutions, den arvelig souveraine monarkiske Regieringsforms Bæsen, bestaaer derved: at Kun Ken, og det den, som ved bestemt Arvesølge af det regierende Huis har erholdt dette Fortrin, maae have den Magt at give Love, og at sætte dem i Virksomhed. Grunden til denne

B

Stats

Statsforandring var, fordi vore Fædres vilde berøvede sig betryggede for mange Mægtiges Undertrykkelser. Heraf følger nu, at, naar flere eller og andre end Regenten selv, det være sig hemmelig eller aabenbar, have denne Magt i Hænderne, saa kan dette med Rette ansees constitutionsstridigt. Af Monarkiets Hensigt, og overhovedet af enhver Statsforfatnings sande Hensigt, er det ligeledes klart, at Lovene, hverken maae have uforstandige Griller, ikke blot Fyrstens eller hans Yndlingers personlige, men Statens sande Vel til Hensigt; at Lovene saavidt mueligt maae gives efter bedste Overlæg og prøvet Undersøgelse; at Fyrsten mere maae stræbe at gjøre sig elsket og yndet, end frygtet af sine Underaatter. En Stat, hvor flere Medborgere, det være sig paa hvad Maade det vil, have den lovgivende og udøvende Magt i Hænderne, er intet Monarkie længere, den er et Aristokratie; og en Fyrste, som ubestændig, blot af personlig Egennytte, giver Love; en Fyrste, som heller vil frygtes end elskes, er en Despot og ingen Monark; ingen Folkets Fader og Veileder.

Skal den lovgivende og udøvende Magt have sin fulde Kraft; skal den udrette det, hvorfor den er til, saa maae og enhver, han være saa høj, saa rig og mægtig som han vil, strax adlyde den. Paa

anden

anden Maade kan aldrig Stat og god Orden bestaae, og Monarken maae derfor fuldkommen have Midler i Hænderne, at tilveiebringe sig og Lovene denne Lydighed, og anvende dem paa alle uden Forskiel. Står han ikke det sidste; gaaer den store anseete Mand fri, eller behandles kampfaldig, hvor den Ringe maae føle Lovens hele Strængighed, saa handler han som Despot, som Despot mod den ringere Mand. Love kan han give og ophæve, men saalænge de endnu ikke er ophævede; saalænge maa og Ministeren og Hyrden ved Vængeledet, ligesuldt erfare deres Virkninger.

Erindrer De Dem, bedste Ven, endnu den urimelige Indvending, som vi engang hørde: at en og samme Straf er for den høie og anseete Mand ulige strængere end for den Ringere. Naar Matrosen tæmpes fordi han har staalet for en Dalers Værdi, saa bestaaer Straffen hos ham, som oftest, kun i den blotte smertelige legemlige Følelse. Naar der imod Embedsmanden, der har bestaalet Statens Kasse ligeledes blev belagt med legemlig Straf, saa var denne, formedelsi den større Følelse af Væere og Skam, som man kan formode hos ham, uendelig stærkere. I hvor sandsynlig end denne Indvending forekommer, saa bliver jeg endnu ved at sige, at det er en urimelig, i Aristokratierne udflyttet Ind-

B 2

veng

vending. Jeg tilstaaer det, Straffen er stærkere; men er den Forbrydelse, at stiale Statens Penge, da ikke ogsaa ulige større; har den ikke for det almindelige Bedste langt vigtigere Følger, end den, at stiale Spekhøkerens Fleske-Side? Og hvad vil man ogsaa idelig raabe paa Proportion imellem Straf og Forbrydelse? Paa Proportionen mellem Tilbøjelighed til at begaae Forbrydelser og Straffen, der skal hindre den, burde man egentlig raabe. Den høiere Embedsmand har rimeligviis haft en bedre Opdragelse, har rimeligviis mere Følelse af Ære; Hunger og yderlig Nød drive ham ikke, som tidt den ringe Mand, til at stiale. Og kan nu alt dette dog ikke affholde ham fra at begaae lige pøbelagtige Forbrydelser, saa er det jo høist rimeligt, at Tilbøjeligheden hos ham, til at begaae Forbrydelsen, ogsaa maae være stærkere; og Straffen, der maae være denne proportioneret, maae selvfølgelig ogsaa være det. Jeg endnu hertil, at Cassens Bestialelse een-gang er for det Offentlige langt farligere, end hundrede bortstiaalne Fleske-Sider; saa bliver det endnu mere indlysende, at Staten givt Ret i at straffe ham haardere. At røge Tobak er ikke saa stor en Synd; men havde Folk en heftig Attraae til at røge Tobak ved et Krudtmagazin, hvor hele Armeens Krudtforraad i Afredstid blev bevaret, saa kunde

Regie

Regieringen gierne paalægge endog Livsstraf for denne Forbrydelse. Gandstke vist handler da den Stat uretfærdig, som fatter Matrosen, eller lader ham gaae i Slaveriet, fordi han har stiaalet en ulige ringere og mindre vigtig Ting, og paa samme Tid lader Embedsmanden, der har bestiaalet Statens Kasse, enten reent løbe, eller dog i det høieste ber lægger ham med en Proforma-Straf, en Stuears rest, der skal hedde Slaverie, eller, hvad man saa vil kalde det, og hvori han forresten henlever i al Overslod og Bequemmelighed. Joseph, hvis gode Hensigter saa ofte miskiendes, fordi han undertiden ikke ubførte dem paa den rette Maade, handlede gandstke vist langt retfærdigere, da han uden Persons Ansæelse lod den fornemme og den ringe Thy begge feie Gaderne ved hinandens Side. Jus semper quarendum est æquabile, siger Cicero, neque aliter esset jus.

Vel sandt, selv Engellands Konge har Ret til at benaade den, som efter Lovens Bogstav er dømt; Dannemarks Love give Regenten udtrykkelig den samme Ret. Og at dette er skeet, er ogsaa vel betænkt. Lovene tale, som Cicero siger, eens til alle. Omstændighederne derimod kan ofte forandre Sagen; i det mindste saameget undskyldte den Straffældige, at det vilde være haardt, at forfare mod ham efter

D 3

Læ

Lovenes Bogstav. Men saameget troer jeg dog der kan paastaes? at Forbryderens Rang og Stand ingenlunde er een af disse Omstændigheder; at den Dinge maae have lige Afgang til denne Maade med den Fornemme; ja i visse Tilfælde endnu mere, naar nemlig den Fornemmes Forbrydelse har Indflydelse paa det offentlige Bedste, og altsaa for sine Følgers Skyld, er Staten mere magtpaaliggende at forekomme *).

Dog jeg maae holde op, hvis ikke Episoden skal blive længere end Digtet selv; og altsaa igjen tilbage til Hovedsagen. En afgjort Sandhed bliver det da vel, at Constitutionen og den udøvende Magt i hver Stat maae holdes hellig. Naar altsaa en Skribent af Trykkefriheden lod sig forlede til directe at skrive mod Souverainiteten og Arvefølgen, eller directe opfordrede sine Medborgere til Oprør og Opsætsighed mod den udøvende Magt; saa maatte dette ingenlunde taales, selv i det frie England taaler man ikke sligt. Hensigten, hvorfor man skriver, maae ogsaa enten være ingen, eller og den, at man ønsker en Ulfik rettet, eller en Forbedring udført. Men Rettelser og Forandringer i Ting af dette

Slags,

*) Af samme Mening, som Forfatteren, er Hr. v. Clauer i Afhandlingen über das Recht der Menschheit. Berl. Monatschrift, November 1790.

Slags, kan af ovennævnte Grunde, og for Statens Nødheds Skyld ikke finde Sted. I denne Henseende altsaa er i mine Tanker en Indskrænkning nødvendig; men om den skulde være det i flere Tilfælde, derom tvivler i det mindste jeg meget.

Jeg har sagt, at der vel neppe findes en Regieringsform, med hvis Hensigt og Væsen en uindskrænket Trykkefrihed er mere passende, end just den souveraine monarkiske, og det helst i Danmark; og dette bør jeg bevise. Af den souveraine monarkiske Regierings Hovedsiemeed, fornemmelig hos os, er det klart, at den Ene, som, i Folge Constitutionen, har den lovgivende og udøvende Magt, maae ogsaa selv virkelig allene have den. Intet kan mod dette Siemeed være mere stridigt, end hvor andre, de være hvo de vil, have Magt nok til at bestemme Monarkens Billie efter deres Godtbefindende. Og dette Tilfælde er i en monarkisk Stat meget at befrygte. At fordre, at Monarken, i en vidtløftig Stat skulde see alting med egne Dine, høre alt med egne Dren, var, af ham, at fordre Umueligheder; er at fordre, at han skulde være meer end et Menneske. Nok er det, naar han gjør sig Umag, at see saa meget med egne Dine, som han kan. Det øvrige maae han nøies med at erfare af andres Forestillinger. Selv den

bedste, vise og skarpsindigste Mand kan ikke bedømme en Sag, uden af de Data, han har at dømme efter. Naar nu de Folk, som nærmest omgive ham, de hebde saa Kollegier eller Ministre, forestille ham en Sag fra den vrangre Side; naar de forestille ham den eensidig, saa er det jo næsten umueligt andet, end at han maae bedømme den i det Lys, hvori den forestilles, og efter de Data, som forelægges ham. Dette vilde ofte indtræffe, selv naar den skarpsindigste, vise og standhaftigste Fyrste sad paa Tronen. Men vi bør ikke haabe Underværker, og derfor heller ikke gjøre os Regning paa, at den, der beklæder Tronen, meer end andre Mennesker altid i en høj Grad skulde være udrustet med disse høie Naturgaver; og træffer det da, hvad efter Naturens almindelige Løb maae indtræffe, at Regenten ikke engang af Naturen er begavet med overordentlig Skarpsindighed og Siels Fasthed, saa var det forsmædelige Tilfælde endnu langt mere at befrygte, ja ikke allene dette, men endnu flere. De fleste Mennesker, helst naar de ikke ere i Besiddelse af en meget stor Grad Skarpsindighed og Standhaftighed, blive selv, naar de have fattet de rigtigste og fornødigste Beslutninger, dog ofte vakkende, og mistroe deres eget Omdømme, naar de høre at flere eenstemmig ere af den modsatte Mening. Og naar da Fyrstens

Maad

Maadgivere idelig og eenstemmig raade eet og det samme, saa horer der visselig paa hans Side ikke lidet Mod og Siels Styrke til at handle anderledes. Og hvo seer ikke, at det i dette Tilfælde ikke saa meget er Fyrsten selv, som de Mægtige eller Listige, hvilke ved ham føre Bestyrelsen, der gi ve og udøve Lovene. Men intet er, især i Danmark, hvor Forsædrene just have overdraget Kongen Souveræniteten, for derved at blive befriede fra Aristokratiske og de Stores Indflydelse, mere skridt mod Monarkiets Væsen og Rigets Konstitution.

Mod denne Ulempe, som under en activ skarpsindig og standhaftig Regent vel sjelden vil indtræffe, men som dog ogsaa selv under ham kan indtræffe, troer jeg uindskrænket Trykkefrihed er et af de bedste og sikreste Midler. Naar hver Mand, og folgelig ogsaa Folk, som staae i ingen ministerial Forbindelse, paa hvilke Hofkabler intet viede, eller, som dog i det mindste, naar de blive ubekjendte, ikke have noget at frygte dem, frit og ubehindrede kunne sige deres Tanker. Monarken vil da ved denne Leilighed ofte faae Ting at vide, som ellers evig vare blevene ham skjulte; vil gøres opmærksom paa Ting, som han maa skee ellers aldrig var falden paa; og overhovedet sættes i Stand til at betragte een og samme Sag fra andre og flere

B 5

Sider.

Sider. Kommer end ba, som naturligt er, meget eenfoldigt Lei, meget politisk Randesløber- Arbeid for Dagens Lys, saa vil det Gode og Grundige ogsaa ad samme Vei komme tilshyne. Ja det Eenfoldige selv, saa eenfoldigt det ogsaa er, kan dog ofte gjøre nogen Nytte; det kan tilfældigviis bringe Ideerne paa et Spoor, hvorpaa de ellers ikke vare komne. Og lad os sætte, at ikke det mindste grundige imod Regjeringens Anordninger kom for Lyset: saa meget desbedre! Hvad kan vel være Regjeringen ussfulligere! hvad større Beviis for, at dens Anordninger ere vel giennemtænkte, end dette, at intet Grundigt imod den kan indyendes!

Endnu en anden unægtelig Fordeel bringer den uindskrænkede Trykkefrihed med sig: den gjør Monarken bekiendt med sit Folks Ønsker og Tænkemaade. Det kan nemlig aldrig være en Monark, der ikke vil være Despot, men virkelig sit Folks Ven og Fader, ligegyldigt, at vide sit Folks sande Tænkemaade og uskramtede Sindelav. Og hvor skulde han vel faae det at vide? I Hofcirklen maaskee? Al ofte er han den eneste i Landet, som ikke veed, hvad ellers hver Mand veed. Svandysset af Emigrere, har saa mangen god Europas Første troet, at Landet var lykkeligt, og Undersaatterne glade, fordi hans Hoffolk forskreede ham det; fordi

deres

deres Taarer og Misfornoieelse ikke har fundet trænge igiennem ind til hans Trone. Ved Trykkefriheden maae han kunne erfare det, om det ellers nogen Tid skal være mueligt. Vel kan han ikke af en enkelt misfornoiet Skribents Jammerfang altid med Visshed slutte at det er Nationens Stemme, han hører, Men hvor flere, helst naar de ikke modsiges, føre samme Sprog, der er dette dog temmelig rimeligt. Paa denne Maade kan Monarken sikkerst lære at kiende sit Folks Ønsker; og ved at lempe sig efter dem, hvor det uden Svaghed kan gaae an, og det kan det altid, hvor andre for det Hele vigtigere Fordele ikke staae i Veien, forviis sig om Nationens Kierlighed: en Sag, som for den gode Konge aldrig kan være ligegyldig, og som han ved en saadan Udsærd ogsaa altid vil tilvinde sig.

Endelig medfører Trykkefriheden endnu den tredie Fordeel, og det er denne: at den er en Skrek og Sygde for alle efterladne og uretferdige Embedsmænd. I blandt Monarkiets underordnede Hvirgheder og Embedsmænd, kan umuelig alle være lige gode og lige aarvaagne. For Hvirsten er det en Umuelighed, at undersøge alting selv personlig. Og ofte vil da, naar han troer, at Hvirsten ikke skal komme efter det, og at ingen tør paatale det, den Mægtige undertrykke den Svagere, eller

og

og Embedsmanden vil slumre ind, og til Statens og Fyrstens Skade forvalte sit Embede ligegyldigt og slet. Frygter han derimod for, at hans Vold, Uretfærdighed eller Ligegyldighed kan komme for Monarkens Dine; ved han sig intet Dieblisk sikker for, at hans slette Opførsel bliver blottet og sat til Skue for Fyrstens og Publikums Dine: saa maae han nødvendig gaae varommere til Værks, og søge at indrette sine Handlinger saaledes, at han kan forsvare dem.

Al disse tre vigtige Fordelse at slutte, skulle man, som jeg alt har sagt, synes, at i ingen Aengieringsform Trykkefriheden var et væsentlig nødvendige Stykke af Lovgivningsystemet, end just i den souveraine monarkiske. Siden det just i den fornemmelig kommer an paa, at kun Een har Magten, at denne Eene kan, saavidt mueligt, see med egne Dine, og herske selv, og tillige, saavidt mueligt, herske ved Kierlighed og ikke ved Frygt og Rædsel.

Og hvad Midler vilde man vel foreslaae til at opnaae disse Fordelse, naar Trykkefrihed skulde afskaffes eller indskrænkes? At Monarken selv hver Dag skulde give offentlig Audiens og høre enhver? Hvilken Plage for Monarken! Og hvor lidet vilde dette Middel dog opfylde Hensigten? Vilde det ved denne Audiens vel være passeligt eller giørligt, at

debate

debattere med ham om Statsager? Vilde ikke enhver, som indfandt sig ved denne Audiens, have sine egne personlige Onsker, som han gjerne vilde see opfyldte, og derfor vel vogte sig for, at fremkomme med noget, som han maaskee kunde formode, vilde være ubehageligt at høre? Dog dette Forslag er alt for urimelige til at man skulde opholde sig med at detaillere dets Følger.

Eller vilde man maaskee foreslaae, at enhver kunde, uden Navn, skriftlig indgive sine Betænkninger til Fyrsten selv? Fra dette Forslags Sværkættelse maatte man bede Gud i Naade at bevare os! Dette vilde just være at aabne Døren for alle lumste Calumniantere og Denunciantere. Ingen brav Embedsmand og Fyrstens og Landets Diener kunde da vide sig sikker, om han var sværet hos og mistænkt af sin Fyrste, eller ei. Denne Frygt vilde være saa meget mere kvalende, siden han ikke kunde vide hvad han var beskylde for, og følgelig heller ikke forsvare sig. En Omstændighed, der aldrig kan indtræffe ved Trykkefriheden. Dog dette Forslags Sværkættelse vil vel heller ingen for Alvor tilraade, og jeg vil derfor heller ikke opholde mig derved.

Vilde man paabyde, at hver Forfatter skulde sætte sit Navn under hvad han havde skrevet, for at man, i Fald han frembragte noget Anstødeligt, da kunde

kunde tiltale og straffe ham. Paa denne Maade vilde man vist affrække den Nedrige fra mangt et ondskabsfuldt Angreb, men man vilde ogsaa tillige bortskramme mangen Undertrykt, som med Rette kunde beklage sig; man vilde tillige lukke Døren for mangen sund Tanke, mangen vigtig Efterretning, Undertrykkelse og Misbrug vilde da maaskee blive fordulgte, som det dog kunde være saare godt at faa oplyste. Meget tidt har man de stærke Timelighedens Grunde, men dog endnu ikke de fulde juridiske Beviser i Hænderne. Den, som nu veed dette med sig selv, maae, hvis han ellers er klog, tie. Er han end forsynet med de bedste og gyldigste Beviser, tier han dog ogsaa ofte heller og lider, end underkøfter sig en besværlig, ofte kostbar Procedure, om hvis Udfald han endda, naar hans Modstander er mægtig og snild, ikke stelden tvivler. Ikke at tale om, at den mægtige Mand, hvis han endog i een eller anden Post maae bukke under for den Svagere, dog meget let en anden Gang finder Leilighed til at hævene sig. "Naar en stor Mand," siger Calchas hos Homer, "er opbragt mod den ringere, saa buholder denne altid et Nag mod ham, indtil han faaer fuldført sin Villie." At denne sidste Omstændighed virkelig er rigtig, vil enhver, som kiender lidt til Verden, let sande. Tidt forurettes den Ringere af

den Mægtige, og tier. Han kunde have klaget, og fundet Ret. Men nei, han veed det, at hans Officier, hans Chef, hans Magistrat o. s. v. nok kan ramme ham en anden Gang; det frygter han, og Undertrykkeren er sikker.

Det samme vilde maaskee indtræffe i Henseende til Forslag om Forbedringer og Undersøggelser over allerede skeete Indretninger. De, som maaskee derved kunde tabe Fordele, de, som have foreslået de sidste, og gierne vil see deres Forslag iværksatte, see det ugierne, naar deres Planer og Anlæg dables; og hvis nu disse ere mægtige, ere Folk af Indsigt, og hvis den, som dadler dem, paa nogen Maade skal søge sin Lykke hos disse Mægtige, saa frygter han vist for at støde dem for Hovedet, og derved maaskee giøre sin tilkommende Lykke Hinder.

Vilde man tillade Skribenterne at skule deres Navne, men paabyde, at alt først skulde indleveres, enten til en vis Mand, eller endog et heelt Collegium, for at undersøge, om det ikke indeholdt noget anstødeligt; hvo indseer da ikke, at man derved igien vilde indføre Censuren med alle dens forhadte Følger? Disse Folk, som maatte være ansvarlige for hvad der tryktes, vilde, for selv at være sikre, maaskee ofte saaledes indskrænke Trykkefriheden, at ingen af dens gode Følger kunde opnaaes; ydermere

var det ikke mueligt, at Indholdet kunde angaae dem selv, var dem selv ufordeelagtigt; var endog, hvilket var det vigtigste og farligste Tilfælde, ikke allene ufordeelagtigt, men endogsaa sandt, og skulde man i dette Tilfælde da tilroe denne Mand, eller disse Mænd, Selvfornøgtelse nok, til ikke at undertrykke hvad der kunde skade dem? Meget rimelig er denne Formodning just ikke.

Endelig, dersom Trykkefriheden skulde berøse paa enkelt Mands, eller flere Mands Bedømmelse, og ikke paa klare bestemte Love: saa vilde visselig Trykkefriheden og alt det gode, den kan tilveiebringe, staae paa en meget usikker og vaklende Grundvold. Den beroede da nemlig paa den Omstændighed: om disse Folk altid vare saa oplyste, frihedselskende og rettskafne Mænd, som de burde, eller ikke. Vel sandt, som Christen bør man altid dømme det bedste om sin Næste; men blandt alle Christne er maaskee Lovgiveren den eneste, som ikke bør gjøre det, som tværtimod altid maae formode det værste. Være alle Mennesker saa gode, saa vise og dydige, som de burde, saa vilde Lovene, ja hele Regjeringen og Statsforfatningen være meget overskødige Indretninger. Desuden kan jo disse Folk meget gierne i andre Henseender fortiene Regjeringens Tillid, og være ret brave og retskafne Folk, fordi de just ikke have de

rette

rette Maximer og Egenskaber, som fordres af en Bogcensur. Endelig lad endog de Mænd, som for nærværende Tid beklæde disse Embeder, være saa oplyste, retskafne Venner af Frihed og Oplysning, som man kunde ønske dem; hvem er os da Drogen for, at det altid vil være saa hos deres Eftermænd? Nei! Skal Trykkefriheden være mere end et blot Navn, saa indseer jeg i det mindste ikke, hvorledes man paa nogen af foransførte Maader kan indskrænke den.

Saavidt jeg troer, har jeg nu samlet Trykkefrihedens vigtigste Fordele, og mig synes de veie tungt i Vægtskaaalen; svære og vægtige maae dens væsentlige Mangler være, hvis de skal holde Ligevægt, eller endog overveie dem.

Neppes troer jeg man kan sige, at en uindskrænket Trykkefrihed strider mod den Lydighed og Underkastelse, som enhver Dyrger skylder sin Dyrighed, og vi, her i Danmark, Monarken. Det forstaaer sig, at, som jeg alt har anmærket, direkte Angreb mod Souveræniteten og Arvesølgen, direkte Opfordringer til Oprør og Ulydighed, maae ikke taales; og til at indse, om et Skrivt indeholder sligt, er den almindelige Menneskeforstand nok, og den maae man dog supponere hos enhver Bogtrykker. Direkte Angreb siger jeg med Flid, siden politisk

E

Kon

Konsequenz og Riettermagerie er en Sag, som man ligesaameget maae vogte sig for, som for det theologiske.

Med denne Indskrænkning altsaa, indseer jeg i det mindste ikke, at Trykkefrihed strider mod den Magt, som Regenten efter vor Statsforfatning bør have. Hverken hans lovgivende eller udøvende Magt lider derved det allermindste. Hvad Trykkefriheden bringer for Lyset i Henseende til Statsforvaltningen, kan og bør ansees enten som Nationens, eller som enkelt Mands Forestillinger til Monarken; og ikke den, som forestiller, men den, som deciderer, er den, som ene har den lovgivende og udøvende Magt.

Man har i Engelland den Maxime, at Kongen aldrig kan feile; alt hvad man der troer at finde feilagtigt, tilregnes Ministrene; Kongen er hellig. Dette grunder sig paa Statsforfatningen; Ministrene derimod ere vore Medundersaatter; de ere ikke hellige; deres Fremgangsmaade kan dadles, som ene hver andens. De kan gjøre Fordring paa den Beskyttelse, enhver Undersaat finder ved Lovene; de kan ydermere, hvor de i Kongens Navn komme frem, fordre Medundersaatters Lydighed. Men videre gaae deres retmæssige Fordringer heller ikke.

Og skal da Statens Ministre og Embedsmænd være et Maal, som er udsat for enhver, ofte onde

Skabs

Skabsfuld, Skribents Anfald? At deres Forvaltning er udsat for Angreb, det er nødvendigt for almindelig Friheds og Sikkerheds Skyld; to Ting, som ere saa vigtige, at i Kollision med dem, enkelt Ministers eller Embedsmands Høihed neppe kan komme i Betragtning. Men dette Slags Angreb vil heller ikke have meget at betyde, saalænge Ministrene selv, som redelige Folk, gjøre deres Pligt. Lysets Gierninger ere aabnbare, de frygte ikke Dagens Lys. Bedre og ædlere ere de Ministre dog vel ikke end Engellands Pitt, med saa mange store Mænd i dette Rige, som have maattet taale det samme. Den samme Udvei staaer dem ogsaa aaben som hine; enten at tie, naar de ikke synes det er Umagen værd, at svare, eller og enten selv, eller ved frivillige eller leiede ministerialske Skribenter, at forsvare sig mod Angrebet.

Overalt veed jeg ikke engang, hvorvidt man kan sige, at det strider mod den Agt, man skylder Regenten, naar man gjør Forestillinger mod det, han har anordnet, eller søger at fremstille en Sag for ham i andet Lys, end det, hvort han hidtil har betragtet det. Skulde det stride mod en Agt, saa maae det være en Agt, som ingen Regent kan fordre, ingen fornustig Regent heller nogeninde vil fordre;

§ 2

den

den nemlig, som troer ham ophøiet over Menneskehedens almindelige Lod, den Lod at kunne feile.

Det forstaaer sig selv, enhver fornuftig og befløjet Mand vil derfor ikke overtræde Høfligheds og Verbødigheds Grændser, og han behøver det virkelig ikke heller. Meget lader sig sige; selv med Frimødighed og Eftertryk lader sig meget sige, paa en aldeles uforførmelig Maade. Man foredrage Grunde, ikke Sarkasmer og Deklamationer, man søge at fremstille Sagen selv i sit klareste Lys, man afholde sig fra alt, hvad som røber Bitterhed, alt, hvad kun tiener til at opirre. Dette er selv blandt civiliserede Ligemænd den rigtigste Tone; og mod Dyrigheden, helst mod den Dyrighed, der, for sin Iver i at fremme Borgervel og Borgerfrihed, fortjener Rierlighed, den passeligste og anstændigste.

Og ikke allene er den høflige Tone altid den anstændigste, men den er tillige den, som meest passer sig til Hensigten, og følger den fornuftigste. Enhver Patriot (thi hvo, som skriver for at give sort Galde og Høngierrighed Luft, gjør sig Patriotens ædle Navn uærdig), som griber Pennen for at skrive om offentlige Indretninger, maae have den Hensigt, at gjøre Regjeringen opmærksom paa nyttige Ting, som han ønsker iærksatte, eller paa Feil, han ønsker rettede. Lys, Orden og Grundighed er

da det, som han har at bestræbe sig for. Men Uhofligheder, Sarkasmer og Bitterheder lede just lige fra Maalet. Bitterhed opbringer naturligvis Mennesket, han være saa klædt i Purpur eller Vadmæl; og bliver Mennesket opbragt, saa er han ikke længere i det Lune, som fordres, hvis han frit skal laane Sandheden Dret. Lidenskaberne blande sig da i Spillet. Hvormange dyrebare Sandheder ere ikke blevene spildte og prægede for døve Dren, fordi den, som foredrog dem, ikke forstod at foredrage dem med Klogskab og Belansthed. Sandheder, hvilke, foredragne med Beskedenhed og Høflighed, vilde have trænge dybt ind i Hjertet, og der efterlade sig ønskelige Virkninger.

Dog lad den høflige, beskedne Tone længe nok være den anstændigste, den paa Hensigten passeligste; alle vilde dog neppe være kloge nok til at bruge den. Og hvad skal da Regjeringen gjøre, naar dette indtræffer? Naar en Forfatter forløber sig saavidt, at han i sine Udtryk sætter al Kyldig Agt og Verbødighed for den ud af Dinene? Skal den da forfare med Strængthed for at hævde sin Anseelse? I mine Tanker handler den viseligst, naar den ikke gjør det; naar den tier og seragter.

Naar sagen hvorfor Regjeringen skulde straffe slige Angreb, maatte dog vel ikke være personlig Høngierrighed, men Statens Bedste. Det maatte

være for at have sin Anseelse, og denne Anseelse maae den sørge for at have, for at dens Befalinger uden Modsigelse maatte efterleves; og til at opnaae denne sidste Hensigt, til at faae Folk til at lyde sig, dertil har jo den udsvende Magt kraftige Midler nok i Hænderne. Og til at faae Folk til at lyde sig med Lyst og Glæde, det virkes ikke ved Tvang, ved Mulcter, Politicstokke eller Bajoretter; men blot ved Folkets frie Kierlighed, blot ved dets utvungne Overbeviisning om Anordningernes Nytte; og at straffe personlige Angreb strengelig, er, som jeg troer, ikke den sikkerste Veie til at tilveiebringe dette.

Højmodighed og Tilgivelse af personlig Fornærmelse er, naar den er forbunden med Magt til at have den, noget saa ædelt, at den altid tvinger Mennesket, selv mod dets Villie, til at elske den Person, hvort disse høie Dyder findes. Hvo elsker ikke August i det Dieblis da han sagde til Cinna: "lader os være Venner, Cinna!" og Historien beretter os, at hans Liv, selv i dette Rom, hvor han uretmæssig havde anmasset sig Herredømmet, siden den Tid var sikker for hemmelige Efterstræbelsers. Georg den Tredies Opsørsel mod den Uukværdige, som anfaldt ham saa mordisk, vil vist altid mere forvise ham sit Folks Kierlighed og personlig Sikkerhed, end alle de Gyseligheder, som bleve udførte paa

Damiens og Kavaillac. Menneskene ere nu eengang saaledes beskafte; de staae sig gierne til den Svageres Partie. Straffen oppvækker Medlidenshed mod den Skyldige, og dette er da naturligtvis ofte forbunden med en Følelse, der ikke er fordeelagtig for den, som paalægger Straffen, helst naar denne paalægges for personlig Fornærmelse. De Sindsbevægelser, som i vort Fædreland foregik ved visse Statsforbryderes Henrettelse, der dog, medens de levede, vare almindelig forhadte, er vist et, for Mennesker grandfæren, vigtigt og lærerigt Syn.

Inet upasseligere Middel, siger Lord Shaftesbury et Sted i sine Characteristic's, kan vælges til at undertrykke Sværmerie, end Forfølgelse og den verdslige væbnede Arm. Det samme kan man ogsaa sige i Henseende til det Tilfælde, hvorom vi nu tale. Den usselte Skribent bliver, naar Dyrigheden straffer ham, og confiskerer hans Arbejder, anset som en Sandhedsmartyr; det elendigste Dødsstraf, som Sentenzer, værd at skrives med gyldne Bogstaver. Vil man berøve det sin Magt og Indflydelse paa Gemytterne, saa foragte man det; man lade det gjøre latterligt, man opløse Sagen, igjendrive det med klare og uigjendrivelige Grunde.

"Han maae lægges paa Pinebænken," sagde den store Kanzler Bacon til Dronning Elisabeth,

som for ham besværede sig over en insolent Skribents Angreb, "men paa Forfatternes Vinebænk," lagde han til; "hans Sætninger maae prøves, og hans ugrundede Raisonnements fremstilles i deres fulde Møgenhed og Uffelhed." Og Elisabeth fulgte hans Raad.

Og, vil man maaskee sige, er det vigtigt, at Folket er overbevist om Nyttens af Regjeringens Anordninger, for at det med Lyst og Iver skal lyde dem; hvad kan da denne Dadsen, som er en Folge af Trykkefriheden, vel andet, end opvække Mistroer mod disse Anordninger hos det? For min Deel, troer jeg, det er saa langt fra, at Trykkefriheden skal virke dette, at jeg tværtimod anseer den for det eneste flke Middel til fra Grunden af at hæve denne Mistroer, isald det nogen Tid skal være mueligt at hæve den. Kan man end ved Tvangsmidler hindre, at Regjeringens Anordninger i offentlige Skriver blive dablede, saa gaaer det dog ikke an at hindre dette i hemmelig oprettede politiske Klubber, eller indbyrdes Samtaler; og her griber denne Mistroer om sig, just fordi den der ikke kan modsiges. Vilde man hindre dette, saa maatte man, paa sin Venetiansk, bruge Espioner, Lurere og Denunciantere; og dette Slags Uffum vil dog vel ingen ædelrænkende Regjering betiene sig af. Naar derimod disse Udbrud af Mis-

for

foerrielse ikke længere ruger i Marktet, naar de vise sig offentlig for Dagens klare Lys, da først er det mueligt at hæve dem. Et af to, enten maae Dadsen være grundet, og da fortæner Dadleren, helst naar han fremkommer med sin Daddel paa en sammelig Maade, Regjeringens Tak; eller og, er den ugrundet, og da er det ved at forestille det Ugrundede og Falske klart og tydeligt, let at hæve den Mistroer, som denne Daddel kunde foraarsage.

Og skulde da, paa denne Maade, Regjeringen indlade sig i Ordstrid eller Pennekrig med en Skribler, der sandt for godt at sammenklaffe noget mod dens Anordninger? Nei, det behøves ikke. Er Sagen ikke vigtig, kan man jo reent tie, og skulde den endog være af Vigtighed, saa er der jo Folk nok, som paa Regjeringens Vegne kan forsvare dens Fremgangsmaade; Folk nok, som dertil vil findes villige, og om aldrig andet, som lade sig leie for Betaling. Saaledes skeer det i Engelland. Regjeringen handler deri stor ikke i mindste Maade uædelt, eller under sin Værdighed. Thi kan det vel være den ligegyldigt, om Folket med Overbeviisning og Lyst, eller med Ulyst og Mistroer opfylder dens Befalinger?

Vilde man sige, at Skribenterne ikke maatte dable de allerede gjorte Anordninger, men syffelsætte

E 5

sig

fig med saadanne, som endnu kunde være i Glæde, saa kan man hertil svare med Grund, at disse ikke altid ere almindelig bekiendte, før de udkomme; at det i sig selv ikke engang var ret giørligt, at alting i Forveien skulde være offentlig bekiendt; og endelig, at Følgerne ved mange Indretninger først vil vise sig ved Udførelsen, naar de allerede ere satte i Værk. Vor Regiering, som hidtil altid har viist sig som en Vnder af Publicitet, har ogsaa fremstillet adskillige vigtige Indretninger for Publikums Dine, endnu før de bleve iværksatte; og jeg troer, at disse Indretninger heller intet have tabt ved denne Fremgangsmaade.

Maaskee formoder De, at jeg, som hverken vil have Anordninger eller Ministre fritagne fra Trykkefrihedens Værneting, ikke er af samme Tanker i Henseende til Religionen, og at jeg maaskee har været gavmild paa Statens Bekostning, for siden at kunde spare desto mere for Kirken. Dog, skulde De troe dette, saa vilde De vist feile. Sandhed er og bliver evig Sandhed, og efter min Mening behøver Sandheden ingen Tvang til at hævde sin Anseelse; den bestaaer ved sig selv. Indskrænkninger og Forbud ere et Kunstgreb, som den ikke behøver at betiene sig af. Kun den, der har en slet Sag, ønsker sin Kontrapart paalagt Tausshed. At forbyde Folk
at

at yttre mod vor Kirkes Lærdom stridige Meninger, er i Grunden ikke en bedre Fremgangsmaade, end hines, der af hellig Jver opbrændte alle Religionens Fienders Skrifter; og denne Fremgangsmaade vil dog vel neppe i vore oplyste Tider finde Bisald? Selv Theologerne maae endnu beklage, at den engang har fundet Sted; maae beklage, at den har berøvet os Porphyrii og maaskee mange andre Skrifter, og med dem mange kostelige Oplysninger og Anmærkninger. Det er den protestantiske Kirkes Fortrin, at den ikke fordrer Munketroe og blind Lydighed af sine Tilhængere. Skulde vi vel have brudt Roms og Concilernes Lænker, blot for at lade os paalægge nye og andre Lænker? Nei, Trykkefriheden er det eneste sikke Middel til at hindre den hierarchiske Valde, den Menneskemysdigheds og Systemers Despotisme, hvorunder Verden engang i saa mange Aarhundrede har sunket, fra igiten at opløste Hovedet, og bortkøje al sund Sands og Oplysning.

Jeg for min Deel kan være fuldkommen overbevist om min Religions Sandhed; men er det derfor sagt, at alle andre ogsaa ere det? Vil jeg fordrer Ret til ubehindret at yttre mine Meninger, og forbyde andre at udøve samme Ret; hvorledes kan dette da bestaae med Billighed? hvorledes opfylder jeg da
Christ

Christendommens Hovedbud: at gjøre mod andre, hvad jeg selv vilde liden og have? De samme Sophismer, vi nu bruge for at hævde vort Monopolium, kunde ogsaa Papisterne med lige Ret have anvendt mod Luther og Zwinglius. Thi ogsaa disse opvakte Uroligheder; ogsaa disse rystede Moralitetens gamle Piller. Og vil vi da, at de selvsamme Grunde skal være Fornuft i vores, og Nonsens i Katholikerne's Mund? Det kan vi neppe for Alvor vilje.

Faren er og virkelig ikke saa stor og frygtelig. Den meenige Mand, som man meest frygter for, skalde forvildes, og hvis Moralitets Grundpiller derved skalde rystes, giver sig deels ikke meget af med Læsning, og deels ere og de ældgamle Religionsbegreb hos ham saa faste og indgroede, at de, ifald de endog vare vrangte, dog vanskelig lade sig røkke eller faldkaste. Og hvad de andre mere Oplyste angaaer, have vi da ikke besoldede Theologer nok? Skalde blandt alle disse, som Staten just til det samme Diem med lønner, ingen findes, som, med Tydelighed, grundigt og uden Grovhed og Bitterhed kunde foresøgte Sandheden, og stille Vildfarelserne i deres rette klare Lys, saa maatte de ogsaa alle meget uværdigt behandle den Kærestol, som Staten har betroet dem *).

En

*) Forfatteren taler her egentlig om Statsreligionen, eller den i Staten herskende Kæreform, naar han

En ganske anden Sag er det med Religionsforbedraget fra Prædikestolen. I Henseende til dette er det, i mine Tanker, raadeligt, at der er een for alle af Regieringen fastsat norma docendi. Læreren taler her ganske allene, og der er ingen, som kan giendrive ham, hvis han skalde feile. Han taler ydermere for største Delen til enfoldige Folk, og hos disse er det at befrygte, at han enten uden Nytte kan forvilde dem; at han kan nedrive de gamle Grundvolde, hvorpaa deres Religion og Moralitet hviler, uden at befæste dem stærkere paa nye Grundvolde; eller og, hvilket endnu meget mere er at befrygte,

han paastaar, at Regieringen med Magt ikke bør forhindre dens Angribelse. Men naar nu den almindelige Religion blev angreben: naar Guds Tilværelse, Sjælens Udødelighed o. s. v. i offentlige Skrifter blev nægtet; hvad da? Jeg for min ringe Deel maae dog alligevel, efter fuld Overbeviisning, tilføje, at Regieringen, endog i dette Tilfælde, aldeles ikke er berettiget til, at forhindre saadanne Skrifter. Thi der gives ikke et eneste Tilfælde, hvorefter kunde bevises, at Staten virkelig leed Skade, eller, at enkelte Statsborgeres Rettigheder ved offentlige Skrifter mod Religionen bleve krænkede. Denne

(man

frygte, derved tabe sine Sognefolks Tillid, og selv
 gæltig ikke giøre den Nytte iblandt dem, som han
 ellers kunde og burde. En forstandig Lærer indseer
 vel selv, hvorvidt han uden Skade kan gaae; men
 dette er en Sag, som Lovgiveren ikke maae stole paa;
 han maae altid supponere, at ikke alle ere forstandige.
 Thi, som sagt, vare de det, saa vare ogsaa alle
 Love overflødige.

Og nu forskrifte, sær obscøene Skrifter,
 Skrifter, hvorved lastefulde Begierligheder opvæktes
 og oppustes, som give Vellysten ny Grazie, og til-
 dække dens hæslige Nogenhed med Bittighedens og
 Poesiens fortrøllende Prydsler; hvad skal man sig-
 om disse? Betænker man, at Hensigten af slige Ar-
 bejder kun kan være Fornøielse, og at denne Fornøi-
 else kan komme unge slyrige og ubefæstede Mennesker
 dyrt at staae; at Staten ikke bør være ligegyldig med
 sine Borgeres, og især sine unge Borgeres moralske
 For-

i manges Øren maaskee paradok og særlig klingende
 Sætning, kan jeg her ikke bevise. Hvo som umid-
 leetid oprigtig ønsker at blive fuldkommen overbe-
 vist om dens Sandhed, henviser jeg til et nyere
 ligt lille tydsk Skrift, hvis Oversættelse i Moders-
 maalet jeg inderlig ønsker; det hedder: Ueber
 Pressfreiheit und deren Gränzen. (Züllichau 1787
 172 Sider i 8).

Fordærvelse; og at alle hvad der skrives mod gode
 Sæder i enhver vel indrettet Stat ryddes af Veien;
 betænker man dette, siger jeg: saa kunde man vel, i
 denne Henseende, ønske Trykkefriheden indskrænket;
 man kunde ønske, at Regjeringen hemmelig, og
 uden Larm, vilde borttage slige Skrifter, og paa
 byde Bogtrykkeren Taushed, for ikke at foragte Op-
 mærksomheden. Dog maatte man selv i dette Til-
 fælde holde Middelveien, at man ikke, ved at for-
 fare alt for strengt, ved at erklære ethvert muntert
 Indfald for contrebånd, skulde kvæle alt Genie og
 Bittighed.

Endelig maae jeg og tale et Ord om Privat-
 mands Ære, som en Sag, der ogsaa mueligt kunde
 lide ved Trykkefriheden. Gandske kan slige Angreb,
 saalange Trykkefriheden skal være mere end et blot
 Navn, ikke hindres. Vel kunde man forbyde at
 nævne Personens Navn. Men til hvad Nytte,
 naar man dog alligevel kan giøre ham kiendelig nok,
 uden at man behøver just at nævne Navnet. Skulde
 det sidste ogsaa forhindres, saa maatte det gielde saa-
 vel for den Ringe, som for den Mægtige. Men
 derved vilde tillige en af Trykkefrihedens vigtige
 Fordele falde bort, den nemlig, at den giør det vans-
 keligere for den Mægtige, at undertrykke den Ringere.

Er det virkelig æreløs Forbrydelse man sigtes for, da kan den Beskyldte dog i de fleste Tilfælde offentlig bevise sin Uskyldighed; han kan opfordre sin Anklager til, offentlig at bevise sin Beskyldning; og kan han dette ikke, saa være det hans Straf, at han som en nedrig lyssætte Calumniant og Vresfiænder har vildet besmitte brav Mand's Ere. En Adfærd, der ogsaa hos alle Nærskafne og Fornuftige vil blive anseet med den fortiente Foragt *).

Overalt kunne de borgerlige Love ikke engang fuldt kommen beskytte en Mand mod dette Slags Angreb, Kun i det Tilfælde, hvor den Angrebne har Vidnet at fremstille, er det muligt, men de hemmelige æresfiænderste Dyringer, der løbe fra een Mund til en anden, hvisses fra eet Dre i det andet, hvilke Love kan vel beskytte mod dem? Vel sandt, naar slige sorte Nygter præntes, saa blive de almindeligere bekendte; vel sandt, at mange Mennesker, selv naar

*) Statsborgernes Ere kan hørfen være Staten eller den enkelte Borger en ligegaldig Sag; sigtes derfor nogen i et offentligt Skrivt for æreløs Forbrydelse, saa maae han finde Beskættelse med det Lovene, og Forfatteren, Forlæggeren, Bogtrykkeren eller Sælgeren maae staae til Ansvar. Om Karrierer og Grovheder kan Regjeringen ikke bekymre sig.

man ikke kan overbevises om Forbrydelsen, dog endnu beholde en Mistanke tilbage. Men, som sagt, i de fleste Tilfælde vil det dog være muligt at vise sin Uskyldighed offentlig. Og endelig — man opvise en eeneste menneskelig Indretning, hvorved slet ingen Ufuldkommenheder er; hvorved ikke engang en Uskyldig kunde komme til at lide.

Saa vidt jeg troer, har jeg gandske oprigtig og upartisk anført saavel Trykkefrihedens Fordele som den muelige Skade, den kunde forarsage. Fordelelene ere, efter min Kælelse, store og indlysende. Manglerne troer jeg at have vist, ere ikke saa farligere, ikke saa almindelige, som de maaskee ofte forestilles. Og lad nu ogsaa et enkelt Tilfælde engang inderkæsse; almindelig og ofte vil det vel neppe skee; saa kaste man disse enkelte Tilfælde paa den ene, og Fordelelene paa den anden Vægtskaal; man veie og see Udslaget.

En Lovendinding mod Trykkefrihed staaer endnu tilbage, og den kan jeg, siden den just er den Popanz, hvormed Frihedens Fiender i vore Dage saa gierne vil stramme Europas Hyster, ikke forbigaae; og den er: at ved Trykkefriheden, Frihedsaaenden formegget oppustes; og at denne Frihedslove, naar den ret brænder, kan anrette store, for Tyrsten og Landet høist bedrøvelige Udslagelser.

Paris! Paris! er det Sted, hvor de idelig pege hen — Høist forunderlig, for mig i det mindste, har mange Hyrsters Opførsel ved denne franske Revolution været. De har forbudt franske Skrivters Indførsel, formeent Franskmænd Afgang til deres Lande, paalagt Aviskriverne Tausked. Vidste de da ikke, at dette just var det rette Middel til at gjøre Sagen stor og vigtig i deres Undersaatters Vind? Mindes jeg ret, saa var det Voltaire, der ønskede, at alle hans Skrifter maatte blive konfiskerede, thi da først vilde de ret gjøre Opfigt. Man forbyde det usselste Smørerie, og det usselste Smørerie vil blive vigtigt. Og at forhindre al Indførsel af slige Ting; gandske at sperre Veien til Kundskab om en saa navn kundig Tildragelse, som Frankrigs Revolution, vil dog nok i sig selv blive en Umulighed. Endnu mere, de røbe ved slige Forbud Frygt og Mistillid til deres Folk; og intet kan være farligere, intet for Nationens Kierlighed skadeligere, end just dette. Frygt og Mistillid svække altid Kierligheden, thi hvor disse ere inde, der veed man at Kierlighed ikke har Sæde. Deres Adfærd ligner en jalour Mand, der af Frygt for sin Kones Urofskab indspærre hende, og afkær hende al Frihed. Ofte bringer han hende just derved Ideer i Hovedet, som ellers aldrig vare faldne hende ind. Ofte gjør han ved sin Mistro

og unberlige Opførsel, en ellers dydig Kone til et stet Fruentimmer.

Nei! lad Hyrsterne kun bestræbe sig for at være populaire; lad dem søge at tilvinde sig deres Folks Tillid og Kierlighed; og den vinde de sikkerst, ved selv at vise Tillid og Kierlighed; de vise sig som Folkefriheds og Mennekerrettigheds Beskyttere; vogte sig selv for, at undertrykke, og holde et vaaget Øie med deres underhavende Embedsmænd; de stræbe at gjøre Nationens Vyrde let, saa kan de gierne lade Paris være Paris, og være gandske rolige for Folkeopstand og Revolutioner. Følgerne af enhver slig Revolution ere saa skrækkelige, Udsaldet saa uvisst, at ethvert Folk, naar det ikke bringes til Fortvivelse, vist betænker sig inden det begynder et saa farligt Foretagende. Og jo bedre Nationen har under sin Regent, jo flere Friheder den nyder, jo mindre kan den jo vinde ved en Forandring; jo mindre Grund har den til at udsætte sig for dens farlige Følger.

Var det vel Trykkefrihed, eller overhovedet for megen Frihed, som har opvakt disse store og navn kundige Revolutioner i Europa, hvorom vi læse i Historien? Var det Frihed eller Senatets Vold og Undertrykkelser, som for første Delen opvakte de hergerlige Uroligheder i Roms republikanske Tilstand?

Var det for megen Frihed, der reev Helveten fra det østerrigiske Huus, Nederlandene fra Spanien, Nordamerica fra Engelland? Var det endelig Frihed i at tale og skrive, som har opvakt disse voldsomme Convulsioner i Frankertige Statslegeme? Nei, Vold, Undertrykkelse, Despotisme var det; Byrder var det, som endelig bleve for svære til at bæres.

Hvorfor, kan med Dette disse Friheds Fiender spørge, hvorfor seer man ingen saa farlige Revolutioner i Engelland? Skulde Tale- og Trykkefrihed forarsage dem, saa maatte de vel findes der, om ellers nogensteds? Nei, visselig! disse offentlige frihættets Udbrud ere ikke farlige. Det hemmelige, det skjulte, det underkuede Nag, det er farligt. Naar Vulkanen har fri Luft, naar den samlede Brændmaterie strax udkastes giennem dens Munding, saa er den ikke frygtelig; men sammendynes Svovlkier lange i dens Indvolde, kan de elastiske Damper ingen Luft faae, da først er det farligt; da først rytter den Jordens Grundvolde, da kuldkaster den folkerige Stæder, stolte Palladser, og begraver Indbyggerne under deres Ruiner.

Og nu er det vel engang Tid at slutte; med det fromme Ønske vil jeg slutte, at Rygtet om Trykkefrihedens Ophævelse eller Indskrænkning maae være et ugrundet Rygte; skulde jeg, foruden dette, endnu

giere

gøre et Ønske, saa skulde det være dette: at den maatte stadfæstes ved visse, bestemte og uforanderlige Love. Hidtil har den, egentlig at tale, kun været taalt; ikke just direkte havt Lovens Medhold. Reskriptet af 7. October 1771 siger udtrykkelig, at Skriver intet maae indeholde, som strider mod nuværende Love og Forordninger, og Reskriptet af 20 October 1773 forbyder, ikke at indføre noget i Ugeblade, (hvilket vel er det samme, som offentlig at bekendtgjøre noget) som angaaer Staten og Regieringen, almindelige Foranstaltninger m. m. Saa længe disse Klausuler endnu staae ved Magt, have vi, efter mine Fortolkningsregler, ingen Trykkefrihed. Vel sandt, man har vel hidtil ikke kieret sig om at udøve dem. Men enhver god Borger ønsker dog helst, at hans Forhold kan bestaae med Lovens Bogstav selv. Herved blev tillige al Leilighed til mulig Chikane ophævet; og enhver kunde bestemt vide, naar han overtraadde Loven, og hvad han maatte vente sig. To Ting, som enhver Borger altid med Visshed maae kunne vide forud.

Slutningen af Deres Brev træffer mig igiær noget. Skulde Trykkefriheden indskrænkes, saa veed jeg ingen, i hvis Hænder man hellere maatte sniske dette Arbeide, end i den Mand, som Rygtet, efter Deres Eigende, bestemmer dertil. En Mand,

D 4

som

som har Folkets Tillid og Yndest, og som, meer end
engang, har viist sig som en Ven af Oplysning og
Folkefrihed *).

Lev altid vel, bedste Ven! og skriv mig snart
og, om muligt, behageligere Nyheder.

*) Man seer strax at Forfatteren her mener General-
procureuren, med hvilken Regieringen efter Si-
gende i denne Sag raadførde sig. Forfatteren
taler folgelig ikke om nogen Censors Bestikkelse,
men yttreer kun det fromme Ønske, at Regierin-
gen i Naade maatte behage at giøre Brug af
denne oplyste Mand's Ideer, ved en Forordning
om Trykkefrihedens Indskrænkelse, isald saame-
velde agtes fornøden.

Hvor

Hvorfor tale Menneskene i deres
Selskaber saa lidet og stelden om
Gud og Religionen?

The proper study of mankind is man.

POPE.

(skreven 1792).

Sworvel Selskabets *) Indbydelse først temmelig
sildig kom mig for Dinen, og jeg derover saa meget
desmindre har kunnet benytte mig af den Regel,
Horaz giver sine Pisoner: nonum prematur in an-
num, saa har jeg dog heller villet fremkomme med
et ufuldkomment Forsøg, end gandske tie. Er jeg
da end ikke saa lykkelig, fuldkommen at have opfyldt
Selskabet Hensigt, og ganske at have udtømmet
Materien, saa er det mig dog en Trøst, at have
gjort hvad jeg har kunnet, og at ogsaa jeg efter
Egne har bidraget mit, i hvor ubetydeligt det ogsaa
er, til Selskabets Hensigts Opfyldelse, og en for hver
Menneskegrandsker saa vigtig og underholdende Ma-
teries Oplysning.

En

*) Forfatteren af denne Afhandling har troet, at det
var et Selskab, som har opgivet Prismaterien,
men efter Sigende skal det være en Privatmand.

En saa vigtig og underholdende Materie, sig jeg; thi hvad Undersøgelse kan for Moraliteten, og folgelig ogsaa for Menneskets Lyksalighed, være vigtigere, end den, hvorved vi lære at kiende det menneskelige Hierte selv og dets Bevæggrunde? Grundene der ofte ligge saa skjulte, saa dybt nedgravne i Sjælens Junderste, at Mennesket meget ofte ikke selv ved den sande Grund, hvorfor han gjør dette eller hiint. Kun den Læge, der tydelig kiender Sygdommens skjulte Aarsager, tør med Visshed smigre sig med den Haab, at helbrede den fra Grunden af; og kun den Moralist, som veed at angive Grundene til de menneskelige Feil og Skrøbeligheder, kan med Held og Visshed foreslaae Midler til at høre dem. Fra den Tid af, da Socrates først kaldte Philosophien til heder, og gjorde denne Himmels Datter til vor Ledfagerinde paa Dyds og Lyksaligheds Vej; fra den Tid af, siger jeg, thi de mørke Skolastiker og berømt Lige værdiger jeg ikke dette ædle Navn, har derfor altid det menneskelige Hiertes og dets Bevæggrundes Kundskab været et af de vigtigste Formaalet for enhver sand Philosophs og Menneskegrundforskers Undersøgelse.

Det oplaskede Spørgsmaal taler vel om Mennesker uden Indskrænkning; men neppe troer jeg

det har været Selskabets Meening, at udstrække Spørgsmaalets Omfang til alle de Individier, for hvilke dette Navn er fælles; ikke til Carabier, Hottentotter, Orabeiter og Kamschadaler. Uden Tvivl har det vel kun havt vort Lands og vor Tidsalderes Mennesker, eller dog dem, som i Cultur og Tankemaade ligne disse, for Dine. Men selv blandt disse sidste maa, hvis vi ikke skal forfeile Viemaalet, endnu, saavidt jeg troer, nogle Mennesker og nogle Menneskeselskaber undtages. De Mennesker, jeg troer bør undtages, ere de, som formedest særegne Religionsbegreber ved de ligegyldigste Anledninger indblande Religionen, og i alle Sammenkomster underlægge Naadens Fremgang i deres Hierte. Blandt de Selskaber, som ikke vedkomme Undersøgelsen, regner jeg dem, i hvilke, efter deres Bestemmelse, just Religionsager forhandles; ligeledes ogsaa de Selskaber, hvis bestemte Viemed er en anden Religionen ganske uevkommande, Sag. At de første maa undtages, er klart af sig selv, fordi Menneskene i dem just tale om Religionen; og at de sidste heller ikke kan komme i Betragtning, er klart, fordi deres Viemed selv er Grund nok, hvorfor den der ikke omtales. Hvo vilde f. Ex. forundre sig over, at der i Hørstiden og i Brand- og Vand-Commissionens

For

Forsamlinger kun lidet eller slet intet blev talt om religiøse Materier?

Endnu to Slags Mennesker troer jeg med Gode kunne undtages, og disse ere: Religionspottere og aabenbare Ryggesløse. De første fordi, om de end i deres Selskaber tale om Religionen, de dog tale om den som en Sag, der for dem ikke er hellig, og altsaa paa en Maade, som vel ikke er Selskabets Meening. De sidste, fordi det er saa let at se hvorfor de ikke vil tale om Religionen; da Ideer af dette Slags ere saa uovereensstemmende med deres Tænker og Handlemaade, at de, hvis de endog skulde indtrænge sig, snarere maa være betænkte paa at undvære end at underholde dem i Sielen.

Du troer jeg at kunne bestemme Hovedspørgsmaalets Meening. Feiler jeg ikke, saa kommer det i denne Undersøgelse an paa dette Spørgsmaal: Hvorfor tale Mennesker, som hverken ere Religionspottere eller Aavætere, hverken aabenbare Ryggesløse eller Pietister, Fort, Gode, der, som de fleste Mennesker, befindes sig imellem begge Extremer, hvorfor tale disse sig om Guden og Religionen i de Sammenkomster, hvori de uden nogen anden bestemt Hensigt, end blot den, at nyde hinandens Om-

gang og de dermed forbundne Behageligheder, komme sammen med hverandre?

Selv naar vi saaledes indskrænke Spørgsmaalet indholder det endnu en meget vidtstrakt Omfang og Udstrækning. Blandt disse Mennesker findes Oplyste og Bunkundige, Fornemme og Ringe, Folk af fin, af middelmaadig, og af næsten ingen Politur og Levemaade, mere og mindre dydige, gode og onde, fornuftige og beskedne Folk, Gentler, Pralere, Sjantere og Døsnerer iblandt hverandre, i tusinde Afværlinger og Nuancer, meer eller mindre forskellige.

Naar to gjøre eet og det samme, siger et gammelt Ordsprog, saa er det dog ikke altid det samme, hvad de gjøre. Een og samme Handling kan hos forskellige Mennesker ogsaa have forskellige Begreb grunde. Den Velgierning, een gjør af Christendommens Grunde, gjør en anden af blotte filosofiske, den tredie af sympatetiske Følelse, og den fjerde endog af Overtroe, Pralerie eller Døsighed. Skulde det i Spørgsmaalet opfattede Betsyn hos alle disse Mennesker, med saa forskellige Naturens og Lykkens Gaver, under saa forskellige Omstændigheder, af en saa forskellig Tænkemaade, Oplysning, Temperament og Tilboieligheder, vel overalt kun have een, og det een og den samme virkende Aarsag?

Meget

Meget sandsynligt er dette just ikke. Indtrykkene de modtage uden fra, ere ofte saa forskellige, bliver ved deres forskellige Omstændigheder saa forskellige modificerede, at de nødvendig maa frembringe forskellige Tankemaade, forskellige Maader at forestille sig Tingene paa; og disse forskellige Forestillingmaader maa da ogsaa naturligviis ytre forskellige Virkninger. En for alle Mennesker ganske almindelig Grund til Særsynet troer jeg derfor vil være vanskelig at angive. Hos een indtræffer een, hos en anden en anden Grund, hos den tredje flere af disse tilhøbe. Dog hindrer dette ikke, at jo af disse flere Grunde nogle kunne være almindeligere, det er, findes hos flere Mennesker end andre.

Men eet Spørgsmaal maa dog endnu, inden vi afgive os med at oplede disse forskellige Grunde til Særsynet, først bevares, og det er: Hvorledes ere de Materier beskafne, som fremfor andre vælges til Stof for Samtaler? eller: Hvad er Grunden, hvorfor en Materie vælges til Conversationmaterie i Selskaber? Uden Tvivl vælger den, som i et Selskab bringer en Materie paa Bane, dertil gjerne en Materie, som han troer er interessant eller underholdende, det er, en Materie som Sielen enten nødvendigen, eller fordi den gjerne vil, sysselsætter sig med. Nødvungen siger jeg med

Blid, fordi det er en bekjendt Sagtagelse, at Støtten ofte efterhænger Ting, som i sig selv slet ikke ere den behagelige, ja endog tide hvist ubehagelige; et Særsyn, hvis Forklaring heller ikke vedkommer vort nærværende Hoved-Emne. Denne Interesse afmaal den Talende som oftest efter sig selv, og da vælger han Materier, som enten for deres egen, eller for visse Vilhensigters Skyld, underholde ham selv. Saaledes taler een om Lærdoms og Vittigheds Arbejder, fordi disse virkelig stærkt interessere ham; en anden fordi han derved kan lade Selskabet forstaae, at han er en Mand af Lecture, Videnskab eller Smag. Saaledes hører man ofte een fortælle en i sig selv ganske uinteressant Samtale, som han har havt med en stor og vigtig Mand, ikke fordi Samtalens Materie virkelig interesserede ham, men fordi han derved fandt Leilighed til at giøre sin Forbindelse med en vigtig Mand bekjendt. Er den Talende en Mand af Forstand, af Menneskekundskab og Levemaade, saa afmaal han Interessen efter Selskabet, og fremkommer da med Sager, som han enten troer ere hele Selskabet, eller dog den største Deel deraf, kiere komne og underholdende.

De Stoffet til Conversationen og de Materier, som der bringes paa Bane, ikke altid ere interessante; at man dog ofte underholder hinanden med Samtaler

om Veir og Vind, og andre flige Materier, som vel neppe ere interessante enten for den Talende selv eller de øvrige af Selskabet; dette kan ikke anses som en Indvending mod det, jeg ovenfor har sagt. Enhver, som nogenledes handler efter Overlæg, om dem, som ganske ufornuftig, kun for at sætte Tungen i Bevægelse, lade den løbe, taler jeg ikke; men enhver, som handler nogenledes efter Overlæg, vil gandske vist vælge flige Materier til Stof for Samtalen, som han troer ere underholdende. Sæer dette ikke, saa er ganske vist Mangel Narigheden, fordi Ideerne, der, som man veed, ikke altid staae os til Tieneste, intet Underholdende tilbyde ham; men aldrig saasnart sæer dette, før han tilføielig griber Leiligheden, og forlader Samtalen om Vind, Veir og andre lige uvigtige Ting, for at sætte Selskabet med det, som, efter hans Tænkemaade, er mere underholdende.

Man vil nu ogsaa let kunne indsee, hvorfor en Materie ikke vælges til Stof for Samtalen. Jeg forudsætter, at ingen udvortes Tvang har Sted, og da vil man uden Tvivl befinde, at det reiser sig af een eller flere af følgende Aarsager. Enten er Materien i sig selv, eller for visse Omstændigheder uinteressant; noget, hvormed den Talendes Selskab ikke kan sysselsætte sig; eller og er der Omstændig-

der, som, uagtet Sagen i sig selv for ham er underholdende, dog bestemte ham til at forlæte den. Disse Omstændigheder kan da være en Uleilighed eller Skade, som han derved frygter for sig selv; at han f. Ex. derved troer at opvække andres ufordeelagtige Domme over sin Person, Forstand eller Character; eller og troer han, at Sagen for hele Selskabet, eller dog den største Deel deraf, er upassende og uinteressant; at den strider mod en artig Levemaades Regler, eller mod Sammenkomstens Hensigt.

Da Menneskenes Tænkemaade, Tilbøieligheder og Sysler ere saa meget forskellige, saa begribes det lettelig, at ikke alt, hvad for een er underholdende, ogsaa tillige maa være det for en anden. Forpagtere, Vengepugere, Petitmaitrer, unge og gamle Damer, Bellettrister, Lovkyndige og Riismænd have derfor, hver for sig, deres særegne underholdende Materier, hvorved de øvrige gabe af Riidsommelighed. Derfor storkes Folk af lige Alder og Stand altid sammen, og derfor befinde unge Folk sig saa ofte misfornøiede i et Selskab af lutter aldrende. Denne Ulighed er ofte Grunden til, at tvende, hver for sig meget gode og elskværdige, Folk dog ikke kan indgaae fortroelige Vennskab med hinanden, eller finde Behag i hverandres Omgang. Det Behagelige i Omgangen grunder sig fornemmelig paa

Harmonie i Interessen; derpaa, at de samme, eller dog næsten de samme, Ting ere underholdende for begge. Skeer dette ikke; har den ene f. Ex. Lyst til at udbrede sig vidtsæftig over Ting, som den anden neppe gider tænke paa; anseer den ene det for Dagstæller, som i den andens Dine er vigtigt, saa gaar det dem som to musikalske Instrumenter, der hver for sig give sin egen Belyd, men ikke harmonere naar de spilles tillige. De to ere ikke skabte for hinanden. De kan, som sagt, begge være brave og retskafne Folk; de kan paa begge Sider agte hinanden, og bevise hinanden al muelig Tjeneste; men i daglig Omgang, til ret fortroelig Omgang med hinanden, dertil due de ikke.

Var ikke denne Disharmonie i Tænkemaade og Interesse, saa vilde Menneskenes Selskab og mere Forbindelser almindeligst kun finde Sted inden for visse snevre Stranker, indenfor Familiens og Slægtskabs Grændser; nu derimod nødes de at forsøge at lade disse, for blandt den store Forskiellighed af Characterer at opsøge sig een, som bedst harmonerer med deres egen, noget, som de ikke altid kan finde inden for de af Naturen selv dragne Linier. Men denne samme Disharmonie gjør det ogsaa vanskeligt at finde en for alle underholdende, eller dog i det mindste stærkt underholdende, Conversationsmaterie. De

ere visse Materier mere almindelig underholdende end andre. Til det første Slags maa især regnes de, som opvække Nysgierriighed, Glæde, Frygt og andre Lidenskaber, og det i en Sag, hvori alle ere, eller i det mindste alle troe sig at være, interesserede. Af denne Art var de norske Troppers Fremgang i Sverrig, og Wenzelskiernas Attentat, det sidste i det mindste til det blev forslidt og gammelt, en i Danmark almindelig underholdende Conversationsmaterie.

En for alle lige stærkt og almindelig uinteressant Materie maa, af foranstøttede Årsager, ogsaa være vanskelig at angive. Skulde der findes en saadan, saa maatte det være en Sag, der enten i sig selv var ganske ubetydelig for alle; eller og der i sig selv indeholdt noget, som ingen gierne tænker paa, eller og som var forbunden med visse hos alle uden Undtagelse indtræffende Bistændigheder, som forårsage, at Sielen ugiern opholder sig ved Ideer, som angaa denne Materie.

Du troer jeg, det er Tid at vende tilbage igien til Hovedspørgsmaalet. Velges nemlig Religionen, og dermed forbundne Materier, sielden og ugiern til Stof for Samtaler, saa maa rimeligviis een eller flere af foranstøttede Årsager være Skyld derti. Enken er den i sin egen Natur almindelig uunderholdende,

dende, eller og er den det formedelst Biomstændighe-
der; og disse Biomstændigheder kunne da enten være
i den Tælendes Siel og Forestillingsevne allene, eller
og de have nærmest Hensigt til Selskabets Maade at
forestille sig Tingene paa.

Kunde man bevise, at Religionen i sig selv
i sin egen Natur, var noget almindeligt uinteressant
noget, som Menneskene ikke opholde sig ved, så
havde man derved angivet en almindelig gyldig Nar-
sag til Særsynet. Dog var endnu det Spørgsmaal
tilbage: Hvad er Narisag til denne Mangel paa In-
teresse, som Religionsmaterier have for alle Menne-
sker? Hvorfor vil de alle saa nødig opholde sig ved
dette Slags Ideer?

Jeg forudsæer, nogle vil strax være færdige at
svare Ja til den første Sætning; og forelægger man
dem derpaa et af de anførte Spørgsmaale, vil de
heller ikke længe blive Svaret skyldig. „Denne Man-
gel paa Interesse i Religionsfager,“ vil de sig-
ge, reiser sig af den menneskelige Naturs Fordærvelse,
„som igten er en Folge af Arvesynden; hvilken
„staaer i en af vore første Forældre arvet, medføl-
„geligt til det Onde, og Ulyst til det Gode,
„og folgelig, siden Gud er god, ogsaa til at om-
„gaaes med ham, og hvad der med ham staaer
„i Forbindelse.“ Kun frygter jeg, at Philosophen

at en, som med grandstænde Dine efterforsker Nar-
sagen til Menneskenes Tænke- og Handlemaade, ikke
vil være fuldkommen tilfreds med Forklaringen.
Uden Tvivl vilde han synes, at det givne Svar hver-
ken var fyldestgørende, eller, saa almindelig talt,
fuldkommen sandt og rigtigt.

Ikke fyldestgørende; thi den Svarende begik
her virkelig en Cirkel i at forklare. Ulyst til at tænke
paa Gud og Religionen, siger han, kommer af Ar-
vesynden, og Arvesynden er en medfødt Ulyst til at
omgaaes med Gud og alt Gode. Er dette ikke et
næsten ligesaa grundigt Svar, som hiin Mand's hos
Moliere, der blev adspurgt: hvorfor Opium foraar-
sagede Svun? og gav til Svar: quia inest illi vis
quædam dormitiva. Sligt er at sønderhugge Knu-
der, ikke at opløse dem. Det er Leibniz's Philoso-
phia ignavorum, som forklarer alt af den guddomme-
lige Villie, uden at angive de Mellemarsager, af
hvilke denne guddommelige Villie betiener sig for at
opnaae sit Diemed. Vel sandt, de angive Adams
Fald som den virkende Narisag til denne Fordærvelse
og Ulyst; men er denne af Adam arvede Ulyst noget
i Sielen, hvorved man maa blive staaende, hvis
Grund og nærmere Beskaffenhed man ikke kan angive?
Eller kan den paa en naturlig Maade uledes
af andre Sielens bekiendte Drivter og Handlemaader?

Dette maatte de først bekemme, hvis de med Grundighed vilde have Ord for at have besvaret Hovedspørgsmaalet. En Naturkyndig, der blev adspørgt om Synets physiske Aarsager, vilde visselig kun glædelig Sager meget slet, hvis han vilde svare: Menneskene see, fordi de have en af Naturen medfølgende Syns: Eone. Thi hvad denne Syns: Eone er, og hvoraf den reiser sig, det er just det, man vil vide. Vil han opføre sig som en virkelig Naturkyndig, maa han sonderlemme Hjer, vise os dets Bygning maade, dets Hinder, Vædsker og Netinen; han maa forklare os Lysets Natur, dets Brækninger i Styvet, Legemer af forskellig Tæthed, disse Bræknings Love, kort: alt, hvad der foregaaer, inden Lyset i Gienstanden kan danne et Billede paa Netinen, og frembringe den Mystelse paa Synsnerven, som vi kalde at see.

Var han kommen saavidt, saa stod vel end den Hovedvanskelighed tilbage, hvad det var at se, hvorledes en saa eller saa modificeret Nervervise kan i Sielen frembringe den Fornemmelse, som vi kalde Synet? En Vanskelighed, som vel aldrig, og ikke ved de foreslaagne mikroskopiske Sagttagelser i Patagon- og Kiæmpehierner fuldkommen kunne have saalænge vor Siels inderste Naturs og dens nærmeste

End

Sædes sande Beskaffenhed endnu er os en Hemmelighed.

Denne Vanskelighed, siger jeg, stod endnu tilbage, men han havde dog gjort hvad han havde kunnet; havde trængt saa dybt, som det var ham mueligt. Havde han end ikke naaet den første Aarsag, saa havde han dog opdaget mange Mellemarsager, og var virkelig kommet meget videre end hiin, der sagde, at man saa, fordi man havde Syns: Eone, eller med andre Ord, fordi man kunde see. Og det, som endnu er det vigtigste, de af ham anstillede Undersøgelser kunde naturligtviis banet ham Veien til mange for det menneskelige Kion høistvigtige Opdagelser; til Opdagelser, ved hvis Hielp den naturlige Synsevne kan forstærkes, og dens Mangler afhjelpes; til Kundskab om Kikkerter, Speile, Briller for Kort- og Langsynede, Forstørrelsesglas og Teleskoper: altsammen Ting, som han, uden at have anstillet disse Undersøgelser, vanskelig, eller maaskee aldrig, var faldet paa.

Det samme, man nu fordrer af den Naturkyndige, kan ogsaa Menneskegrandskeren med Høie fordrer af Sielslæren og Moralisten. Er det virkelig saa, kan han spørge, at alle Mennesker have Ulyst til at sysselsætte Tankerne med Gud og guddommelige Ting? Er denne Ulyst naturlig eller til

E 5

fæle

fældig? I det første Tilfælde er denne naturlige Ulyst et psychologisk *non plus ultra*, noget, som man maa blive staaende ved; eller kan man udlede den af andre Sielens bekiendte Drivter og naturlige Egenskaber? I det sidste Tilfælde, dersom den er tilfældig, reiser den sig da af vrangte Forestillinger, af uvæsentlige Bibegreber, eller af andre tilfældige Omstændigheder? Hvilke ere disse? og hvorfra have disse Forestillingsmaader, Bibegreber eller Omstændigheder deres Udspring? Disse Spørgsmaale kan han for længe besvarede af Psychologen og Sædelæreren; og hvo som ikke besvarer dem, han kan heller aldrig give Paastand paa, at han med fuld Grandfkning og Grundighed har besvaret Hovedspørgsmaalet.

Vel vilde han, endskøndt han endog besvarede disse Spørgsmaale, maaskee dog endnu ligesaa lidt som den Naturkundige, trænge ganske til den første Grund. Om aldrig andet, saa vilde ganske vist Ulyst og Ulyst, det Spørgsmaal: Hvorledes gaar det til, at Sielen faaer denne Fornemmelse af Behag eller Misbehag? efter al Sandsynlighed, endnu blive ham en uopløselig Knude. Men, som sagt, han havde dog ret, hvad han har kunnet; trængt saa vidt som han kunde; og meget mueligt, ja høist sandsynligt er det, at han paa denne sin Undersøgelses Ma-

vandring ogsaa har indsamlet mangan for Menneskeheden og Moraliteten nyttig Sielighed; mangt et Middel til at helbrede moralsk Svaghed, og styrke Menneskets Kræfter til det Gode, som ellers vilde blevet uopdaget, og til ingen Nytte for Menneskeflægten.

Jeg har sagt, at Philosophen maaskee heller ikke vilde ansee den givne Aarsag til Menneskets Ulyst til at tænke paa Gud og Religionen for almindelig rigtigt, eller fuldkommen grundig. Maaskee kunde han paastaae, at det var usandt, at Mennesket af Naturen havde Ulyst til at sysselsætte sig med Tanker om det, som godt og dydigt er; at Ulyst til at tænke paa Gud ikke altid, ikke heller hos alle Mennesker, var Aarsag til Særsynet; og at den givne Forklaring over Arvesyndet overhovedet nok kunde trænge til en Forbedring.

Hvad Theologen kalder Arvesynd, kunde han sige er, i Følge de fornuftigste Theologers Meening, det samme, som Philosophen under et andet Navn beklager sig over. Denne Disharmonie mellem Menneskenes sandfæltige og intellectuelle Kræfter; den Ulik hos Mennesket, at sandfæltige Behageligheder og Ubehageligheder, og overhovedet Lidenskaber, gjøre paa Menneskenes Sind et uproportioneret overveiende stærkt Indtryk, og bestemmer det ikke sjelden til at handle

handle tværtimod erkjendte og billigede Grundsætninger; at disse første ofte med saadan Kraft virke paa Sielen og Forestillingsevnen, at de deri fordyndede forhen tydeligst kjendte Fornuftgrunde; tvivlede Villien til at handle efter deres Dictata, og rive Fornuften, som billig altid burde være Styrmanden, Horet ud af Hænderne. Dette er den rimeligste Forklaring over Arvesynden; og at dette kan forklaretes af andre den menneskelige Siels Handlemaade og bekiendte Beskaffenheder, indseer Psychologen med. Os vedkommer ikke denne Undersøgelse videre, end blot for at vise, at dette ikke kan angives som en almindelig antagelig Grund, hvorfor Mennesket saa sjelden tale om Religionen.

At tænke og tale og at handle ere to forskjellige Ting; ligeledes ogsaa, at handle rolig og at handle i Lidenskab. Den Sagtagelse er aldeles ikke ny, at der findes Mennesker, som med de bedste moralske Grundsætninger dog ofte handle meget umoralisk og flodt; at Mennesker, som i Hjerter ere overbeviste om, og føle Dydens Skjønhed og Fortreffelighed, dog ofte ikke udøve den i Gierningen. Overalt er Mennesket i Lidenskab som oftest ganske forskellig fra Mennesket uden Lidenskab. I det sidste Tilfælde kan Følelse af Religion, Pligt, Dydens Skjønhed, Lastens Hæslighed og Følger ofte meget levende være til-

tilføede i Sielen. Den er følgelig da noget, som behagelig sysselsetter Forestillingsevnen; noget, som da underholder og interesserer Sielen. I denne Sindesforfatning sætter Mennesket sig for at handle dydigt, og han meener det paa den Tid ogsaa virkelig ærligt; men en sandelig Glæde, som strax kan nydes frembyder sig; en eller anden sandelig Naturdrevet ytrer sit Krav efter Tilfredsstillelse stærkere end sædvanlig; en Gienstand udenfra, eller en Idee i Indbildningskraften møder, som kan opvække Lidenskab, som smigrer Menneskets Hovedtilbæielighed; og Mennesket er nu ikke mere den samme som forhen. Inden han veed et Ord deraf et Tanken om Lidenskabens Gienstand den eeneste klare Forestilling i Sielen; med sin Klarheds Glæde fordunkler den snart alle øvrige, og tvinger Sielen, til at vende sin Opmærksomhed paa den allene. Alle de forrige skønne Tanker og priselige Forsætter ligge som døde og slumrende i Sielen; Mennesket, som altid bestemmer sig efter de klareste Forestillinger, handler nu, og fortryder derefter, naar Lidenskabens Hede ved Tilfredsstillelsen er afkjolet, naar hine Ideer igien tilbagevinde deres forrige Klarhed, sin Daarlighed; sætter sig for at handle klogere en anden Gang; lader sig atter forebag Lyset, og fortryder igien. I denne evige indvortes Strid leve nu mange Mennesker, helst de, som

som foreene gode Grundsætninger med stærke Lidenskaber. En for hver Moralist vigtig Undersøgelse er det altsaa, hvad Mennesket har at gjøre, for denne Strid skal faae et godt Udfald? hvorledes stærke Lidenskabers overveiende Magt kan svækkes eller de modsatte Religions- og Fornuftgrunde erhverve stærke Kraft *)? Dog, os vedkommer denne Undersøgelse ikke. Nok er det for os at have viist, som jeg troer vi have, at Arvesynden, rigtig forklaret, ikke medfører en absolut Ulyst til Tanken om Gud og Dyden; kun et overveiende stærkt Indtryk paa Sandfærnes og Lidenskabernes Side medfører den. Og selv dette overveiende stærkere Indtryk findes ikke ligesaa stærkt hos alle Mennesker; thi der gives de, som Herredomme over Lidenskaberne have bragt det videre, heller ikke altid og i lige Grad hos det samme Menneske. Lune, Legemsforfatning og andre Biomftændigheder bidrage ikke lidet til Indtrykkets Styrke eller Svaghed. Hvo er vel det Menneske, som har et Dieblit i sit Liv er et Nov for Sandfærlighed og Lidenskab? Selv de modsatte Fornufts- og Religionsbeer kan til visse Tider, naar Lidenskaberne slumre, have Overmagten i Sielen. Overalt indseer man

*) S. Eblers Afhandling über die menschliche Freiheit. S. 112 o f.

lettelig, at fordi jeg har overveiende Lyst til een Ting fremfor en anden, jeg derfor ikke altid føler Ulyst og Modbydelighed for den sidste. Fordi jeg i Dag heller drikker Chocolate end Kaffe, følger det derfor ikke, at jeg reent har Afsky for Kaffe. Kunde jeg ingen Chocolate faae, saa drak jeg maaskee Kaffe med Lyst; ja den Tid torde maaskee vel indtræffe, at jeg endog fandt større Smag i Kaffeen, og foretrak den for Chokoladen selv.

Uvigtigt er det ogsaa, at alle Mennesker have Ulyst til at sysselsætte sig med Gud og det, som moralisk godt og dydigt er. Skulde alle de Folk, som saavel i Skrifter, som og ellers, utvungen have valgt disse Materier til Vemne for deres Undersøgelser, vel allesammen have valgt Materier, hvorved deres Tanker ugierne sysselsatte sig? Skulde der ingen virkelig oprigtige, gudfrøgtige og dydige Mennesker findes? ingen Mennesker, som med Fornøielse omgikkes med Gud og Dyden, og paa hvis Siel disse Tanker gjorde et levende behageligt Indtryk? Skulde alle Mennesker enten være aabenbare Dyggeløse, Letsindige eller Hytlere? Til Ere for Menneskeheden ville vi ikke troe det.

Nei, svarer man, ikke heller saa; Mennesket kan, uden levende at føle disse Sandheders Kraft, omgaaes dem som en anden speculativ Sag, og dert findes

finde den Fornøielse, som al speculativ Undersøgelse, eller og Udfigt til Navn og Værd for Tindfigter kan forskaffe. Heller ikke nægte vi, at der gives sande Christne, oprigtigen dydige Mennesker, som levende føle disse Tankers høie Kraft; men dette er ikke Naturens, det er Naadens Værk, som hos dem har borttaget den naturlige Ulyst, som de ellers af Naturen havde til Tanker af dette Slags. Dog, ogsaa dette er urigtigt. Skulde Mennesket af Naturen have en medfødt Ulyst til at sysselsætte Tankerne med Gud, med det allerhøieste, allerfuldkomneste bedste og viseste Væsen; det Væsen, fra hvis milde Faderhaand vi have modtaget og daglig modtage mange Velgierninger; det Væsen, der elsker os med den inderligste Kierlighed, og hvis Hensigt kun er at gjøre os her og evig lykkelige — Skulde de have Ulyst til at sysselsætte Tankerne med deres egen umulige gaaelige Skiebne, deres tilkommende evige Lyksalighed eller Ulyksalighed, saa maatte det kunde bevise at Mennesket var af Naturen ganske ligegyldigt med sin tilkommende Skiebne, og ubekymret enten det blev godt eller ond; saa maatte Skolelærerne og Predikantene meget have feilet, naar de lære os, at det Sublime, det, som virker Beundring, Kierlighed, Taknemmelighed og andre lige Følelser, gjøre et behageligt Indtryk paa Hjertet, og underholde Sjelen

med Lyst. Eller have maaskee Aristoteles, Longinus, Home og Sulzer skrevet deres æsthetiske Værker i Paradis, og der endnu for Syndefaldet hos vore første Forældre indsamlet de psykologiske Erfaringer, hvorpaa deres Skrifter grunde sig?

Ligesaa urigtigt er det og, at Menneskene af Naturen have Ulyst til Dyd og alt hvad moralsk godt er. Hvorfor er da Medlidenshed, Fæimodighed, Nedelighed, Uegennyttighed saa elskværdige Træk i den menneskelige Caracteer? Hvorfor gjøre disse Slags Caracterer, naar de ikke overdrives, saa god Lykke i Romaner og Theaterstykker? Hvorfor behage Clarisse og Grandison saa mange? Nei, visselig har den kierlige Skaber ogsaa i dette Hald sørget viselig for vort Vel; han har nedlagt Sæden til det Gode i vore Hjertes, endskøndt vi ofte selv quæle den, og hindre dens Væxt; han har givet Dyden en naturlig Gratie og Skønhed i vore Dine, en Skønhed, som selv den Lasterfulde føler, er elskværdig. Sielden ere Menneskene saa dybt faldne, at de ikke skulde erkende Menneskekierlighed, Virksomhed, Naadelighed og Nedelighed for noget, som i sig selv er godt og hyggeligt. Det gaar dem sædvanligt som Digteren siger: *Vident meliora probantque, deteriora sequuntur.*

Almindelig interessant og underholdende er, som vi ovenfor har seet, en Materie, som naturligtvis er i Stand til at opvække Nysgierlighed, Haas Frygt, eller andre den menneskelige Siels Lidenskabber, og det i en Sag, hvori alle ere interesserede. Skulde det ikke af denne Aarsag synes, at Religionen naturligtvis maatte være een af de almindeligste og stærkest interesserede Materier i Verden? De hele menneskelige Kiøns Forhold til Gud, den Skaber, Belgiorer og Dommer er eet; deres Lyksalighed og Ulyksalighed er en Sag af yderste Vigtighed for alle; en Sag, som umuelig kan være den ligegyldig, og hvori alle, og alle ligestærkt, ere interesserede. Og dog maa enhver, som med nogenlunde Opmærksomhed har betragtet Menneskene, have bemærket, at mange Mennesker betragte Religionen og det vigtige Forhold, de staae i til Gud som det andet Liv, ligesaa leedsindigt og ligegyldigt, som det var en Sag, der slet ikke angik dem, som den allerubetydeligste og ligegyldigste Ting af Verden.

Grunden hertil er, som jeg troer at have vist, ikke den, at Religionen og de dermed forbundne Ting er i sig selv naturlig uinteressant. Og vi maa derfor at forklare dette Paradox i den menneskelige Natur, da undersøge, om der maatte skulde findes nogle temmelig almindelige Biomstandigheder,

kunde foraarsage, at en i sig selv almindelig interessant Sag dog for nogle, ja endog for mange Mennesker kan mangle Interesse? hvilke de ere? og af hvad Aarsager de reise sig? Have vi først undersøgt dette, saa maa vi see, om nogle af disse Aarsager eller alle træffe ind ved vort Hoved: Vemne Religionen og de dermed forbundne Materier.

Vilse Ting bestjæfte Sielens Opmærksomhed, eller underholde den, fordi de, Sielen maa vilde eller ikke vilde, med Magt trænge sig ind paa den. Saaledes er Frygt for en overhængende stor Fare, Døden og Skafottet for Delinquenten, og overhovedet enhver stor, nær forestaaende Lykke eller Ulykke. Af samme Aarsag tildeels, thi en anden Aarsag bidrager nok ogsaa sit dertil, efterhænger ligeledes Sielen de sorgelige Tanker, som Tabet af en elsket Ven eller noget andet kært opvækker. Andre Ting, som ikke virke saa stærkt paa Sielen, underholde den af samme Aarsag, fordi de staae i Forbindelse med noget tilkommende Godt, Sielen ønsker at erholde, eller noget tilkommende Ondt, den vil afværge. Endelig underholdes Sielen og af Ting, fordi de enten i sig selv ere behagelige, og opvække fornøielige Forestillinger, eller og fordi de paa een eller anden Maade staae i Forbindelse med noget, som i sig selv virkelig er behageligt.

Uf dette Slags er nu ogsaa det naturlige Uderholdende, som findes ved Religionsmaterien. Enten bestaaer det i Frygt for hiin Verdens Ulykkeligheder, i Haab og glade Udsigter over hiin Verdens Glæder, i Bestræbelser for at undgaae den første, og blive deelagtige i de sidste; eller og bestaaer det i de herlige behagelige Forestillinger og glade Hølelser, som Tanken om Guds Majestæt, Wiisdom og Kierlighed er i Stand til at oppække; den søde Trost, som reiser sig af den Tanke, at vi staae under hans Varesøgt, og at hans Plan, i hvad der og kan hændes os, dog altid sigter til vort Beste; og den blide roelige Glæde, som Dyden og god Samvittighed selv her i Livet skænker de Lykkelige, som besidde dem.

Og interesserer et tilkommende Gode eller Onde os, trænger endog en forestaaende stor Lykke eller Ulykke sig med saadan Magt ind paa Sielen, at den umuelig kan være ligegyldig, umuelig ubekymret og hvorledes den skal opnaae den første eller afværge den sidste; kan Sielen, i hvor gierne den ogsaa vil, se naaer Faren er uundgaaelig, eller Lykken vis, da den ikke undlade at tænke derpaa: hvorfor indtræffer alt dette ikke ogsaa ved Religionen? Kan noget Lykke eller Ulykke være vigtigere end den evige, end den for alle uundgaaelige, i Henseende til sin

gynbelse for alle saa uviste, Skiebne? For at besvare disse Spørgsmaale maa vi gjøre følgende Anmærkninger:

Først: Alt, hvad med fuldkomment Indtryk skal virke paa vor Siel, maa være noget, hvorefter vi kan gjøre os klare Forestillinger. Vi maa have erfaret det, eller noget lignende, hvoraf vi slutte os til dets Beskaffenhed; paa anden Maade kan et klart Begreb i Indbildningskraften aldrig opkomme. Hiin Verdens Ulyksalighed eller Ulyksalighed har ingen erfaret. Det er, som Shakespear siger, et Land, hvorfra endnu ingen Reisende er vendt tilbage, for at berette os dets Beskaffenhed. Hvad Lykke eller Ulykke en fra Begrebet adskilt Siel kan modtage, veed vi ikke; vi har aldrig erfaret det, aldrig erfaret noget lignende. Aabenbaringen selv har i denne Henseende intet tydeligt meddeelt os. Om Saligheden og Ulyksaligheden taler den overalt tropisk og i Billeder; og det er af denne Aarsag ikke ret umueligt for Menneskene at tænke sig begge med tilhørlig Liv og Styrke. Vel sandt, almindelig rigtig er denne Anmærkning ikke; der gives Mennesker nok, som tage disse Skrivtens tropiske Udtryk lige efter Bogstaven; Mennesker, som troe, at hiin Verdens Ulyksalighed vil bestaae i at gaae med Palmer i Hænderne, iførte lange hvide

Klæder; at vi der lige efter Bogstaven skal fælde til
 Bords med Abraham, Isaa og Jakob; og som for
 restille sig de Fordsæmtes Tilstand som en brændende
 Svovlpæl, hvori disse, i Dievlens Selskab, evig
 omvelte sig. Og om disse kan man dog ikke sige,
 at de intet har at sysselsætte Indbildningskraften
 med, intet, som de kan forestille sig ved Tanken om
 den anden Verden.

En anden Anmærkning vil derfor være almindelig
 deltagere, og gælde saavel for disse sidste, som og for
 de første, og den er denne: Et kiønt Dødens Tim
 er uvis, saa troe dog de fleste, selv de, som
 følge Alder og Skæbelighed ikke burde giøre sig
 at den endnu er langt borte; og det er en næsten
 almindelig rigtig Jagttagelse, at det Nærværende
 selv mindre Gode eller Onde virker ulige stærkt
 paa de si stes Forestillingsevne, end et langt stærkt
 Gode eller Onde, som endnu er langt borte, og
 overhovedet Indtrykkets Styrke staaer, som
 Mathematikerne sige, i et omvendt Forhold til
 det Godes eller Ondes Afstand, som foraa
 sager Indtrykket. Denne Omstændighed, hvor
 fysiske eller psykologiske Aarsag formodentlig ma
 søges i en Uformuenhed hos Indbildningskraften
 levende at forestille sig Ting, som endnu ere lang
 borte, og ikke ere saa noie forkyndne med de
 kiønde

kiønde Ting og Omstændigheder, som de nærvæ
 rende, virker ikke lidet til at svække det stærke
 Indtryk, som disse Forestillinger ellers naturligt vilde
 giøre paa Indbildningskraften. Et viensynligt Be
 viis for denne Sandhed have vi selv i vore Dage
 seet paa et vist ensfoldigt Menneske, der in optima
 forma juris med sit eget Blod forkrævede sig Dievelen
 til evig Eiendom, imod at denne i ti Aar aarlig
 skulde forskaffe ham Tusinde Rigsdalers Indkom
 ster *). For disse ti Aars Velleynet betænkte han
 sig ikke paa at opoffre sig til en, vel i hans Tanker
 uundgaaelig, evig Ulyksalighed. Vel indlod den
 sorte Contractant sig ikke paa Forbindelsen, og lod
 Contracten uafhænter; men saa meget viser dog
 denne Historie, at Mennesket selv har troet, at
 det var mueligt, paa visse Vilkaar at overgive sig
 til Dievelen, og at selv den korte Afstand af ti
 Aar var nok til at svække de forfærdelige Indtryk,
 som en evigvarende Glendighed, ja selv alle de fryg
 telige Forestillinger, som den Uoplysne giør sig om
 det menneskelige Kiøns svorne Fiende, hans gysel
 lige Opholdssted og Adfærd, og hvilke man efter
 Contractantens Oplysningsgrad kan formode han
 selv

*) Om en anden Forkeivelse af lignende Indhold, ud
 givet i Aug. 1789, s. Medicinalbladene No. 12.

felo har gjort sig, ellers naturligviis maatte opvække. Endnu eet Beviis, at det blot er Afstanden, som svækker det Frygtelige eller Behagelige i disse Forestillinger, er denne Omstændighed, at de virkelig deres fulde Styrke indfinde sig, naar man tydelig seer, at Afstanden kun er kort eller ingen; og dette seer, naar Dødsfaren er siensynlig eller vis. Da Dødsfængen kan vel ingen unddrage sig fra Tanke om hiin Verden og sin Tilstand hifset.

Og svæktes allerede Forestillingen om den anden Verdens Glæde eller Ulykkeligbed ved den blot Afstand, hvor meget maa den da endnu svæktes naar man troer, at man altid er i Stand til at overleve sig de første og undgaae den sidste. Og det er virkelig hos en stor Mængde Mennesker Tilfælde ikke faa af disse troe, at det er nok, ved Døds Nærmelse at kalde Præsten, annamme Sacramentet, trøste sig ved Christi Fortieneste, og berispe under Døn og Sang at vandre fra denne ind i den anden Verden. Og hvad kan være lettere end disse Formaliteter? Selv de bedre Oplyste, de seer troe, at det fornemmelig kommer an paa Hjertens og Villiens Forbedring, hvad Person vi skal forestille i hiin Verden, troe dog sædvanligst, at det endnu altid er Tid nok tilovers til dette vigtige Arbeid; og at disse Tanker naturligviis maa svække

Indtrykkets Styrke, indsees lettelig. Den Fare er mig ikke frygtelig, som jeg med en liden Umage troer at kunne afværge.

Endnu en Anmærkning vil jeg gjøre, og det er: at endskiøndt den Uoplyste, den, som tager Skrivrens tropiske Udtryk ganske efter Bogstaven, overhovedet har noget, som han tydeligere kan forestille sig ved den anden Verden, end den mere Oplyste; saa gielder dette dog egentlig mere om de rædsomme Forestillinger, han gjør sig om de Fordømtes Ualighed, end om de behagelige, han gjør sig om Himmelenes Glæde; og dette virker da, at han naturligviis meere frygter Helvede, end attraaer Himmelen. Grunden er let at see: Den Smerte og Ubehagelighed, som en brandende Jyd, en Svovlsøe kan forarsage, kan han uden Vanfælgelighed forestille sig tydelig; men ikke saa tydelig kan han forestille sig hvad Glæde der er i at gaae i lange hvide Klæder med Palmer i Hænderne, og evig at synge Lovsange. Den første af disse Forestillinger maa altsaa, efter hans Fattæevne, gjøre et langt stærkere Indtryk paa ham end den sidste.

Saavidt jeg troer, have vi nu seet de Aarsager, som naturligviis svække de behagelige og frygtelige, som ellers ere forbundne med Religionens Forestills

tinger om det Tilkommende. Men endnu paa en anden Maade kan Religionen interessere os, nemlig ved nærværende behagelige, for Sielen underholdende Forestillinger om Guds Egenskaber, og den blide Glæde, som er Dydens og en god Samvittigheds Følge; altsammen Ting, som i deres egen Natur ere underholdende for den menneskelige Siel; og maa nu undersøge de Aarsager, hvorfor de ikke altid, ikke hos alle Mennesker ere det? Hvad der kan forårsage, at en i sig selv underholdende Sag kan undertiden høre op at være det?

En Ting kan i sig selv, i sin egen Natur, være høist behagelig og underholdende, og dog for mange Mennesker ingen Behag, ingen Interesse medføre, enten fordi de slet ikke kende den, eller og fordi de vel kende den, men ikke fra dens behagelige Side; og dette kan reise sig, enten fordi de kun flygtigt have betragtet den, og altsaa ikke ret gjort sig dens Behageligheder bekendt, eller og fordi de forestille sig den fra en vrang Side, og fordi der er ubehagelige Bibegreber forbundne med den i deres Forestillingsmaade.

Et Exempel vil maaskee tiene til at oplyse Sagen. Et fortreffeligt historiskt Maleri er en i sig selv behagelig Ting. Vel føle ikke alle dets Behageligheder i lige Grad; Kienderen, som med varm

Konst

Konstfølelse foreener et øvet og skarpt Øie, vil her nykkes, og opdager vist Skønheder, som for den store Flok mig blive skjulte. Hos andre, hvis Følelse er koldere, og hvis Øie mindre øvet, vil Indtrykket være svagere, dog i større og mindre Grad, efter deres forskellige Følsomhed og Opmærksomhed, ledsaget af Fornøielse. Endnu vil der findes andre, som slet ingen Fornøielse, men og heller ingen Misshag, føle ved dets Beskuelse. At de, som slet ikke ved af, at Stykket eksisterer, eller ikke indlades i Cabinetter, henhøre til disse, behøver vel ikke at siges; men ogsaa de, som kun flygtig beskue det; ogsaa de, hos hvilke en anden Forestilling med sin Klarhed afdrager Sielens Opmærksomhed fra Maleriet, og dæmper det Indtryk, det ellers vilde gjort; Mandoen, hvis Hoved er opfyldt af Forestninger; den sværmende Elsker; den yderlig Besdrøvede; den, som af Bredde, Frygt eller andre Lidenskaber er sat udenfor sig selv; Pengepugeren, i hvis Siel Pengekisten og Procenterne er den ypperste Idee, som fordunkler alt hvad der ikke staaer i Forbindelse med dem; ogsaa disse høre til denne Klasse. Endelig vil der og findes nogle, hos hvilke Mesterstykket vil opvække Misshag, eller dog en med Misshag blandet Følelse, ja endog reent Afsky. Den, i hvis Siel Maleriet eller dets Sujet bringer

ger

ger en meget ubehagelig Sag i Erindring, vil ved dets Beskuelse vist føle Mishag; og den iverig orthodoxe Mahomedaner, som efter sin vrangge Indbildning troer, at see en Overtrædelse af Prophetens hellige Love, og en Levning af Hedenskabets Væderstyngeligheder, vil endog betragte det med overveieude Afsky.

Pf de Folk, for hvilke Religionen og de dermed forbundne Materier ikke ere underholdende, fordi de slet ikke kiende den, fordi de intet eller næsten intet have hørt om Gud og deres Forhold til ham, vil der i vore Dage vel ikke findes saa ganske mange; og disse maa da henhøre til den allergrovste og vankundigste Mennekeklasse. Imidlertid findes dog nogle; hos disse er Aarsagen til Interessens Mangel aabenbar, og vi vil af den Aarsag ikke opholde os ved dem.

Mange flere vil der formodentlig findes af dem, som ikke kan føle det Behagelige ved Religionssandhederne, fordi de kun sielden og kun flygtig tænke paa disse Ting; fordi de ikke tænke det Behagelige levende, ikke paa en Maade, hvorved dette Behagelige bliver dem ret beskueligt, og tildrager sig Sielens Opmærksomhed; eller og fordi stærkere Ideer saar

ledes

ledes fortrænge disse, at Sielen ikke tilfulde kan opholde sig ved dem.

Man kan ansee Religionen og de dermed forbundne Materier enten som speculative Undersøgelser, for saavidt de sysselsætte Abstractionen eller Dømmekraften, eller og for saavidt de sysselsætte Hjertet og dets Følelser. For Philosophen og Theologen, som med egen Eftertanke giennemgransker dens Sandheder, er den en speculativ; for Læringen, der opramser sin Catechismus, og for den ærlige jevne Mand, som, uden selv at undersøge, blot holder sig til det, han i sin Barndom har lært, og siden efter hørt af sin Prædikant, er den en Hukommelsesdag; og for den søsomme Christen, hvis Hjerte er opfyldt af Beundring, Taknemmelighed og Kierlighed mod Gud og Dydens stille roelige Glæde, er det en Sag for Hjertet. Meppe behøver det at erindres, at Religionen i eet og samme Subject, kiende i forskiellig Henseender, kan være baade speculativ, og tillige en Sag for Hukommelsen og Hjertet.

Foruden de allerede ansæte behagelige Fornemmelser, som ere forbundne med Religionen, kan den, for saavidt den er en speculativ Sag, endnu have de samme Behageligheder, som enhver anden speculativ Sag, især naar Undersøgelsen angaaer vigtige

tige

tige og i sig selv underholdende Ting, har for Mennesket. At den store Hob blandt Menneskene ikke kan føle disse, er klart deraf, at der kun findes saare faa, som ret eftergranske, hvad de selv i Religionen troe, og Grundene, hvorfor de troe det. En Marsag hertil kan vel være den, at flige Undersøgelser undertiden fordrer Præmisses, som man ikke kan vente hos den ustudeerte Mand. Men den rette Hovedsag er dog vel den samme, som ogsaa er Skyld i, at overhovedet alle speculative Undersøgelser saa lidet ere den store Hobs Sag. Ikke at tale om, at der blandt denne store Hob findes Folk, hvis Forstand kan gaar saare lidet udenfor det ganske Sandfælsige, og som, formodentlig en Feil i Organisation eller andre Marsager, Naturen har nægtet den Gave at forfølge speculative Undersøgelser; saa hendes det virkelig tidt, at selv en i det daglige Livs Forretninger meget klygtig og skarpsindig Mand dog slet ikke er oplagt til at anstille egentlige speculative Undersøgelser. Vel bruger denne sidste, ligesaa vel som den granskende Philosoph, begge Fornuften; men hver af dem bruger den paa sin Maade. Der hører virkelig en anden Ideernes Gang, et andet Slags Sielsarbejde til videnskabelig Undersøgelse, end til det daglige Livs Forretninger. Denne Begrebernes nysgerrige Bestemmelse, denne Abstraction af det Overeen-

stem

stemmende, som findes mellem flere forskellige Indtvider; den uafbrudte Slutningskæde; den Hærdighed i at opvække og forfølge Ideer, som bidrage til, og at standse dem, som lede fra Undersøgelsens Diemeed: alt dette, siger jeg, som egentlig er Philosophens Sag, er i sig selv noget ganske forskielligt fra det hurtigt giennemtrængende Drneblis, hvormed Manden i Forretninger paa eengang overskuer Følger og Sammenhæng, de dristige Spring, den hurtige Slutningsmaade, hvormed denne ofte springer over mange Præmisses, og gjør Slutningen til de i hvert Tilfælde gavnligste Midler. Vel har man fundet Folk, som i begge Slags Sielsarbejder være lige store; men almindeligen er dette dog ikke Tilfældet. Philosophen vilde vist ofte bære sig ligesaa slet ad i Statsmandens og Generalens Forretninger, som denne i hine Undersøgelser; og Plato har altsaa vel ikke saa ganske Ret, naar han saa almindelig siger: At den Stat er lykkelig, som beherskes af Philosophen. Ligesaalidet som man kan sige, at en god Maler ogsaa tillige maa være en god Billedhugger eller Pousserer, fordi begge bruge Hænderne, begge have det Diemeed, at fremstille den skønne Natur; ligesaalidet kan man ogsaa sige, at den klygtige Mand i Livets Forretninger ogsaa en god speculativ Philosoph. Det er Haandelavet og Dvælsen, der danner

danne Maleren saavelsom Billedhuggeren; men hver af disse Konster fordrer forskjellig Dvelse og Haandelav. Ethvert Slags Sielarbejder fordrer ikke mindre sin egen særdeles Dvelse, inden man det kan bringe det til en Slags Fuldkommenhed; og den Sielen har bragt det noget vidt i denne Dvelse, føles heller ikke ret det Fornøielige, som er forbunden med dette Slags Sielarbejde. Først da, naar Ideerne frit og ubehindret flyde; naar Sielens Anstrengelse er maadelig; naar man føler, at man ved sin Anstrengelse udretter noget: først da er dette Arbejde underholdende for Sielen. Kan man derimod slet ikke komme frem, støder man hvert Øieblik paa uovervindelige Hindringer; forvirres man hvert Øieblik blandt dunkle Begreber, som man ei kan bringe til Lys og Klarhed; føler man, at man ved sin Anstrengelse intet udretter: saa er og denne Sysselsættelse, ligesom ethvert andet Arbejde, som oversteiger Kræfterne, og hvorved man intet udretter, kedsomt og ubehageligt. Selv blandt Folk, som dog gjøre speculative og videnskabelige Undersøgelser til deres Hovedsag, seer man ikke sielden, at disse Slags Undersøgelser kun ret lykkes dem inden for en vis Omkreds, og at der er kun visse Ideer og en vis Ideegang, hvori de have Dvelse, og arbejde med Held. Saaledes sysselsætte Moralisten sig med at finde Grund

den til en vis menneskelig Handlemaade, eller at drage Middellinien mellem en Dyd og dens tilgrændsende Last. Mathematikerens, ubekymret om alt dette, pønser imidlertid paa en cubisk Equation, eller en vanskelig Opgave; Chymikeren forfølger Resultaterne af en vigtig Operation; og Philologen, som hverken bryder sig om Equationen eller Operationen, anstrenger sig for at forklare et dunkelt Sted hos en gammel Classiker, eller efterjager med Iver og veter Varianterne i en forhen ubrugt Codex. Enhver af disse har kun Dvelse i at arbejde i et vist Slags Ideer; og kun disse Ideer, hvori han med Held og Lethed kan arbejde, interessere og underholde ham.

Dette er nu ogsaa Aarsagen, hvorfor saa mange Mennesker finde saa liden Underholdning og Smag i Religionsmaterier, og endel af de Ideer, som udgjøre disse. De fleste af disse Ideer, om Gud, hans Egenheder, om Sielen o. s. v., indeholdende intet for Sandserne og Iudbildningskraften. De ere ganske abstracte Begreber; og lige fra Barndommen af have disse Mennesker været vant til blot sandselige og de dermed forbundne Iudbildningskraftens Ideer. Hine Ideer ere dem for høie, ganske forskellige fra deres sædvanlige Ideer og Ideegang. De fordrer, hvis de skal danne sig dem, en Sielivirksomhed, hvort

de slet ingen Dvælse have. At dette er Aarsagen, beviser selv den Daastand, man har gjort, at Religionen for menig Mand maa have noget Sandfælt. Det bevises af de grove crasse sandfæltige Begreber, som findes i reente uoplyste Folkeslags Religion; det bevises endelig af Guds egen Huusholdning med de vankundige jødiske Folk, for hvilke han ikke sielder for deres svage Forstands Skyld, forestillede sig menneskelige Lemmer og menneskelige Lidenskaber, og overhovedet gav dem en Religion, som for det meste bestod af uhyggelige Sandser og Jabbildningskraft. Det er en Religion, som var dem passeligst. Et Christiendommens Fortrin i denne Henseende, og det er, at den, uden at forlede til crasse grove Begreber om Gud, dog tillige har sørget for Menneskenes Sandfæltighed, kan jeg her kun berøre. Hovedsagen i denne Undersøgelse tillader mig ikke at udføre det videre.

Vi vil nu betragte Religionsbegreberne, som Formaalet for Abstraction og videnskabelig Undersøgelse, men som Virkninger af Hukommelseens Men, for saavidt de i Barndommen lærte, eller den vorne Alder hørte Begreber igien indstille sig i Sielen, uden at vi derved anvende egen Granskning eller anstrænge Sielen for at undersøge deres Rigtighed og Sammenhæng. Ogsaa i denne Henseende kan vi finde Aarsager, som hos en Deel af Mennesker

maa virke, at disse Religionsbegreber ikke ere saa underholdende, som man vel kunde ønske.

En vigtig Aarsag er denne, at Religionsbegreber hos mange Mennesker kun sielden opstaae i Sielen; at de kun meger sielden tænke paa dem, og endnu sieldnere tænke dem paa en Maade, som er i Stand til at underholde og behage Sielen. Stode Ideerne fuldkommen i vor Magt, saa kunde vi og altid erfare Behag opvække hvilke vi vilde, og undere erukke hvilke vi vilde. Erfaring lærer os, at vi ikke kan dette. Det er en almindelig bekendt psykologisk Sagtagelse, at den ene Idee føder den anden af sig, og at det er Begreberne (*Idæa locia*), der opvækker de med dem forbundne Begreber af den Dvæle, i hvilken de hidtil have ligget, og gjøre dem klare og bekvæmlige for Sielen. Der Daand, hvorved disse Begreber ere forbundne med hinanden, er ikke altid det stærkeste naturlige Daand, s. Er. det, som er imellem Aarsag og Virkning; ofte er det en ganske fri vil Lighed eller Diomstandighed. Saaledes bringer et Klædningsstykke, blot ved Farvens Lighed, mig paa Begreber om Roser, om Chokolade, Rhubarbara o. s. v. Vil vi være lidet opmærksomme paa os selv, saa vil vi finde, at de Forestillinger, som have Lighed med hverandre, eller overhovedet, thi dette ligger ogsaa i Begrebet om Lighed, de Forestillinger, som paa een

og samme Tid have været tilstede, eller strax fulge paa hinanden i Sielen, ogsaa ere de, som sædvanligt igien opvække hinanden. Hvilke Ideer een og samme Forestilling hos forskellige Personer skal opvække, dette beroer fornemmelig paa enhvers særegne Ideegang, paa den Orden, til hvilken hans Ideer ere meck vante; men fornemmelig vil dog de med Forestillingen forbundne Ideer, som Sielen sædvanligt pleier at omgaaes med, og som derfor have bane sig en let Vej i Forestillingsvejen, eller og de, som ved en frappant Leilighed have gjort et dybt Indtryk paa Sielen, være de, som den med dem forbundne Forestilling hos hver især vil opvække. De Ideer derimod, som have kun liden eller slet ingen Lighed med Forestillingen, som selden eller aldrig have co-existeret i Sielen med denne, vil og vanskelig eller selden igien opvækkes ved den. Jeg vil oplyse dette med et Exempel. Lad os sætte, at den store Newton, tilligemed flere andre Folk af forskjellig Staaelse, befinder sig i en Have; en stærk Blæst ryster et Træ, og et modent Æble falder ned paa Jorden. Denne Tildragelse vil ganske vist hos de forskellige Tilstedeværende opvække forskellige Begreber: hos Værten en med Fornøielse og Attraae forbunden Forestilling om Æblets Smag; hos Huusholderken den Tanke, at Æblerne nu ere modne, at de maa afplukkes, for

ikke at stødes, og glemmes til Vinteren; hos Urtegårdsmændene maaskee et Overflag, hvor mange Lønder Æbler kan han indhøste, og hvad dette vil indbringe i Penge; hos Kokkepigen vil maaskee Æble-Kompot være den opvakte Idee; Kjøbmanden tænker maaskee, om den Vind, som blæste Æblet ned, ogsaa er gunstig for hans Skibe, eller om man maaskee kunde bygge et Handelsproject paa at indkøbe en Forraad af Æbler; een, som ved et Legems Fald fra et høit Sted engang er bleven farligt saaret i Hovedet, tænker sig sit Saar. Kun i den store Newtons Siel kan Æblets Fald give Anledning til at tænke paa Tyngdens Love, paa Maanen, paa Planeternes Centrifugale og Centripetalkraft, og de evige Love, til hvilke Forsynet har bundet deres Bevægelse og Hurtighed; kun i hans, og i ingen af de andres Siel kunde denne Tanke opstaae, fordi den kun stemmede overeens med hans særegne Ideegang; fordi Ideer af dette Slags der pleiede at co-existere, hvilket ikke hos nogen af de andre var Tilfældet. Hvad nu i dette Exempel Newton er, det er, i Henseende til vort Hovedamme, den Mand, som, enten fordi hans Embed fører det med sig, eller fordi hans Siel pleier at efterhænge sig fra Sandserne abstracte Ting, ofte tænker paa Religionen og dermed forbundne eller den lignende Ting. Værten, Huusholderen

Golbersten, Sædneren, Kølkeplæen og de Sørslag, er den øvrige store Hob af Menneskene. Religionens Begreberne ere saa forskellige fra de Begreber, som det daglige Livs Forretninger og Syssler føre med sig, de ere saa lidet forbundne med den, og der er saa lidet ved disse daglige Ideer, hvorved hine Religionsbegreber kunne opvækkes, at det virkelig intet Under er, at de fleste Mennesker saa sjelden eller aldrig tænke paa dem. Hvad Anledning giver for Ex. Kjøbmandens, Officerens, Landmaalerens Forretninger disse til at tænke paa Religionsager? Hvad Forbindelse og Lighed er der imellem Jndkjøbspriser, Bepelconer, Evolutioner, Triangler og Parallelogrammer og de højeste Væsen? Naar have vel disse Ideer, eller noget dem lignende, coexistet i Sielen?

Menneskene have indseet dette; de have indseet, at de høie og for Menneskets Lyksalighed vigtige Tanker om Gud og Religionen ganske vilde fortrænges af disse daglige heterogene Ideer. De have derfor valgt den Vej ofte og idelig at iintage dem, for at de deslettere igien skulde opvækkes; de have vilkaarligen fastsat visse Ideer, visse Anledninger, ved hvilke disse Ideer igien skulde bringes i Erindring. Saaledes opreiste Jakob en Steen paa det Sted, hvor han havde drømt om Himmelsrigen, for ved dette Mindesmærkes Syn igien at bringes i Erindring

sin denne overordentlige Drøm, og det hellige Lovte, han ved den Anledning havde gjort.

Og, svarer man mig, indrømmer man dette, hvor kan man da paastaae, at der i Livet gives saa faa Anledninger til at tænke paa Gud og vort Forhold til ham? Selv disse Indretninger ere endog for den menige, endog for den mindre oplyste Mand jo ligesaa mange Anledninger til at opvække disse Tanker. Have ikke næsten alle i deres Barndom besøgt Skolen, og der mangfoldige Gange igientaget deres Religion og Christendom? Læser ikke hver skikkeligt Mand daglig sin Aften- og Morgenbøn, til og fra Dords Middag og Aften? Læses ikke gudelige Bøger? Besøges ikke hver Helligdag Kirken? Og synges, læses og høres ikke der i det mindste nok om Religionens Sandheder? Og skulde da alt dette ikke bidrage til at tænke paa Gud? Skulde disse daglige Religionsøvelser ikke ogsaa bidrage til, at denne høie og vigtige Tanke ofte opstod i Menneskenes Siel?

Jeg svarer hertil, at der blandt den store Hob virkelig findes mange, som hverken læse Aften- eller Morgenbøn, hverken fra eller til Dords, som hverken læse gudelige Bøger, eller besøge Kirkerne; og for disse ere da de daglige Religionsøvelser til ingen Nytte. Og hvad den Skole-Undervisning angaaer,

som de dog have faaet i Barndommen, saa vil den naar den ikke ved igientagne Anledninger atter opvækkes, snart forglemmes og udsettes. Hvor mange have for Ex. i Ungdommen lært fremmede Sprog, som de i Alderdommen, fordi de have forsomt at øve dem, ganske have glemt?

Saadanne Mennesker gives der, kunde jeg sige Dog, ved disse vil vi ikke opholde os. En anden Anmærkning, som jeg nu vil gjøre, vil maaskee være almindeligere passende; og den er: at man maag gjøre Forskiel paa at erindre sig tomme Ord, og at erindre sig Tanker, som ere eller burde være forbundne med Ordene. Ligesaa lidet som jeg kunde sige, at en som, uden at forstaae Græsk, hver Dag opramsset nogle Sætninger af Euclides i Grundsproget, hver Dag beskæftigede sig med Mathematiken; ligesaa lidet som jeg kunde sige om en Vapegøye eller en talende Maskine, som hver Dag fremsagde en Vøn, eller en Vers af en Psalme, at de hver Dag tænkte paa Gud. Ligesaa lidet kan dette sidste desværre siges om mange Mennesker, som hver Dag gjøre det samme. Men som kiender den alt for almindelige Underviisningsmethode, de oftee uforstaaelige Lærebøger, de middelmaadige Lærere og deres Foredragsmåde, vil lettere lig tilstaae, at Religionen hos mange, hos den menige Mand i Særdeleshed, ofte er blot Hukommelse

melseværk, og det et Hukommelseværk af Ord, af tom Lyd, ikke af de med disse Ord og Lyd forbundne Sandheder. I Skolen forelægger man Bærnet, som endnu kun har sandselige Begreber, og ingen andre kan have, en Bog, ikke lempet efter dets sandselige Begreb, men ofte fuld af abstracte Ideer, af mystiske Udtryk, som Bærnet naturligvis ingen Idee kan føle med; denne Bog forklarer man ikke engang for ham, men lader ham lære den Ord til andet udenad, lader ham lære og lære den igjen, lige indtil han har opnaaet den fornødne Færdighed i at opramsse den fra en Ende til en anden. Dette kaldes at lære sin Religion, at lære sin Christendom! Hvor liden Idee der er forbunden med disse udenadlærte Bogstaver, hvor liden Tanke han forbinder dermed, kan man let overbevise sig om, hvis man blot indklæder det simpleste Spørgsmaal i andre Ord, eller spørger Bærnet, hvad det meener med dette eller hiint Udtryk i hvad det har opramsset. Den daglige Morgen-Aften- og Børdøn, som ellers var en meget passende Anledning til at tænke paa Gud, er langt fra ikke hvad den burde være, ikke det fortroelige ukonstlede Hjertesprog, hvormed et godt Bærntaler sin Fader. Den er en Compliment til den kiære Gud, hvorved de fleste tænke ligesaa lidet hvad de sige, som vi i Almindelighed tænke ved de sædvan-

lige Complimenter, og alle de deri forekommende Udtryk, om Befalinger, om underdanige og ydmyge Tienere o. s. v. Almindelig er den kun Tjentagelsen af en i Barndommen udenad lært, og sielden ret forstaaet Formular, som ogsaa har den samme Feil forbunden med sig som alle udenad lærte Formularer, at Sielen nemlig lidet eller slet intet tænker derved. Jeg opfordrer enhver til at gjøre Prøve, og jeg er overbevist om, at han vil finde det samme, som jeg selv og flere have erfaret, at det virkelig er meget svært, virkelig koster Anstrengelse, naar man vil tænke sig noget ved en saadan udenad lært Formular. Man tage een af de Bøger, som man i Ungdommen har lært at opramse, helst naar man altså har begyndt at ramse i den Alder, hvori man naturligvis intet ret Begreb kunde forbinde med det, man læste; men man tage den, medens den endnu er i frisk Minde, inden man har forglemmt at ramse den op, og forsøge, om man ved Ordene vel kan forbinde nogen Tanke. Virkelig skal man have Nøie dermed. Sielen er nu ved denne Bog eengang bleven vant til at forestille sig Lyden og Ordene, ikke Tankernes, Folge som Hovedsagen, som det egentlige, den har at beskæftige sig med ved denne Bog. Bogstaverne og Ordene ere for den ligesom Modetegnene og Pauserne i Musikken; og det vil siden holde haardt, meget

haardt,

haardt, inden man, i Henseende til denne Bog, kan faae den til at forlade sin allerede tilvante Elensdrian, og forestille sig Tankerne, hvilke Ordene bemarkte, som Hovedsagen.

Og nu Sang og Prædiken. Hvad Sangen angaaer, da er det vel unægteligt, at gode Ord, som man selv forstaaer, ledsaget med en høitidelig Sang, gjøre Indtryk; men forstaaer man ikke Ordene, saa er Sangen og kun en tom Lyd, som ingen Ideer kan efterlade sig i Sielen. I nogle Sange er enten Sproget saa mystisk, saa nonsensfuldt, Ordene staae der saa ganske for Stavelsemaalers og Rimets Skyld; i andre igjen Sproget saa opskruet, og for menig Mand ufælgelig, at det intet Under er, at de ingen Ideer, uden det om den tomme Lyd, efterlade sig i Sielen. Den første af disse Feil findes i endeel af de gamle, den sidste i endeel af de nye Psalmer. Endelig hvad Prædikenen angaaer, da spørge man de fleste, naar de forlade Kirken, hvad Indholdet af den var? og de fleste vil sikkerligt intet ret Svar kunde give. Dette kan vel reise sig deraf, at de fleste ikke ret ere skikkede til at følge et sammenhengende Foredrag heelt igiennem, og at de ikke saa længe kunne holde Opmærksomheden spændt paa een Ting; at fremmede Tanker liste sig ind i Sielen, og bortstjæle Blieden, hvorved Talerens Tanker hange

sammen

sammen; eller og at de ikke ret kunne finde Udtryk til at forklare hvad de selv tænke. Men undertiden skeer det ogsaa, fordi der i Talem intet har været, som kunde erindres; fordi den, som Shakespear siger, lignede nogle Hvedekorn i et stort Knippe Straae, som man en heel Dag kan giennemlede, inden man fandt dem, og, naar man fandt dem, ikke var den store Mæie og Umage værd. Almindelige Sandheder, foredragne enten i et opskruet eller dunkelt mystisk Sprog, som man ved lang Vane troer at forståe, fordi Lyden er os bekendt, ikke Tankerne, som de skulde indeholde; en Sammenstabling af forskellige Sprog, som i hver Præken igientages, og ved den hyppige Igientagelse, gjør den samme Virkning som andre Formularer, at man intet tænker ved dem.

Ganske vist bidrager da dette Formularvæsen, denne Udenadlæsning, det dunkle Sprog i Lærebøger, det enten høitrværende eller mystiske, af uforklarede Bibelsteder sammenpakkede Foredrag paa Prædikestolen, til at Menneskene enten slet intet, eller dog intet tydeligt tænke sig ved Religionens Sandheder; og dette er da ogsaa en Åarsag, hvorfor Religionen, baade naar den først læres og siden efter, forekommer mange Mennesker saa lidet interessant. Af alle Ideer er ingen mindre underholdende og behagelig, end de, som fremstille tomme Ord; Ord, ved hvilke man

intet,

intet, eller dog intet tydeligt tænker sig. Enhver, der i sin Ungdom har plaget sig med Udenads- eller Gloselæsning; enhver, der i Pontoppidans Forklaring har opramset det lange Stykke: hvilke ere Evangelii Naadegaver? eller i Grammatiken: Antistetes, vares, adolescens, auctor & augur &c, vil lettelig sande med os. Sielen elsker en maadelig, ikke besværlig Syffelsættelse. Uvirkomhed og Riedsomhelighed er den ikke mindre modbydelig end alt for svært Arbeide. Men ved Ting af foranferte Slags finder Sielen vel Arbeide, men ingen belønnende Syffelsættelse for Forestillingsevnen; intet, den kan beskue, uden en Mængde af Ord, som ingen Tanker frembringe. Det egentlig Behagende og Underholdende ved Religionsideerne ere Begreberne om Guds høie Mægtighed; hans al Tanker overstigende Wiisdom og Magt, men især hans Godhed og Hæderkierlighed imod os; den trøstende Tanke, at han kierlig sørger for os, og at hans Plan altid gaaer ud paa vor Lykkelighed. Men skal disse Begreber virkelig opvække disse glade Følelser, som de i Folge deres Natur kunne opvække, saa maa de ogsaa gøres os ret beskuelige og klare. Ikke nok at man siger, Gud er viis og stor og god; men man maa i Naturen, i det daglige Liv opsele Spor til denne Wiisdom, Størhed og Godhed, og gjøre disse Spor ret tydelige. Ikke nok, at man

giver

giver Barnet sin Forklaring i Hænderne, og lader ham deraf lære udenad, at for Gud er ingen Ting umiddelg, at Herren er god og hans Diskundhed varer evindelig; nei, man lade heller Forklaringen ligge, og tage Barnet ved Haanden og vise ham i Naturen skinnende Spor af denne Magt og Godhed; man lempe sig efter hans Begreb, søge i hans Erfaringekreds, i det han selv har seet og hørt, at oplyde frappante Anledninger til at bibringe ham disse Begreb; Sandheden vil da vist gjøre dybere, følger lig og saa varigere Indtryk paa hans Hierte. Han vil erindre sig Ting, Sandheder, ikke com Lyd, eller en Raad af Bogstaver. Man vil endelig ved denne Fremgangsmaade forbinde Religionsideerne, ikke med Ord, men med Naturen, med Livets virkelige Tilfælde, og derved tillige gjøre det lettere, at disse Ideer af Naturen og Livets Tilfælde iglen kunne opvækkes i Forestillingskraften, og følgerlig, tilligemed det Underholdende og Behagelige, de medføre, bestyrttere indfænde sig i Sielen. Altsammen gamle og forslidte Sandheder! vil man maaskee sige. Jeg vilde ønske, man kunde lægge til: overflødige Sandheder. Men man undersøge upartist Lærebøger og Undervisningsmetoder, og man vil visselig befinde, at mange, jeg siger langt fra ikke alle, sær hvad menig Mand angaaer, ikke ere af den Beskaffenhed,

for

som en fornuftig Mand kunde ønske; ikke saaledes, at de kunde bidrage til at gjøre Religionsideerne tydelige, og Religionen selv elskværdig. Visselig, en Sandhed er endnu ikke for gammel, saa længe det endnu gjøres nødigt, at den igjertages.

Dog, Læremaade og Opdragelse være nok saa forvænt, nok saa hensigtsfridig; er der, kunde man spørge, ikke alligevel desforuden Anledninger nok, som kunne bidrage til at gjøre disse underholdende Begreber indlysende for Mennesket! Anledninger nok, som kraftig kunne opmuntre ham til at tænke paa Skaberen, og lævende at føle hans uendelige Wiisdom, Godhed og Magt? Vidner ikke den hele Natur om sin Verkmesters høie Ypperlighed? Fortælle ikke, som David siger, Himlene hans Ære og Firmamentet hans Præis? — Fuldkommen rigtigt altsammen, hvis ikke just den Omstændighed, at vi daglig have disse Almagens, Godhedens og Wiisdommens Under for Øinene, selv bidrog til at svække det Indtryk, som dette store herlige Syn ellers naturligviis vilde gjøre paa vort Hierte. Allerede Cicero har gjort den Anmærkning, at Hiertet ved Vanen, og idelige Indtryk af samme Slags, bliver ligesom haardhudet og mindre følsomt. „Assiduitate quoditiana & consuetudine oculorum,“ siger han i sit Skrivt de Natura Deor. L. 2., „assuescunt animi, neque ad-

„mi-

„mirantur, neque requirunt rationes earum rerum, quas semper vident: perinde quasi novitas nos, magis, quam magnitudo rerum, debeat ad exquisitas causas excitare.“ Lader os forestille os Mennesker, der, hvis det var mueligt, fra deres Fødsel bestandig have beboet dybe underjordiske Huler, hvor de vel havde eiet alt i Overflod, herlige, med Malerier, Billedstøtter og al Konstens Pragt smykkede Vaaninger, og alt hvad vi regne til Livets Nødvendighed og Forlystelser, men endnu aldrig havde seet Jordens Overflade eller Himmelen; naar nu disse Mennesker første Gang i deres Liv forlode deres underjordiske Opholdssted for at besøge den øvre Jordes Indbyggere; naar de nu første Gang i Livet saae den skønne blaae Himmel, første Gang de græsklædte Marker og Skjægfulde Skove, første Gang hørte Fuglenes Sang, og saae det stolte Hav med sine oprørte Bølger; naar de saae den majestætisk prægtige Soel, første Gang glædede sig i dens Lys, og følte dens midte Straalers oplivende Kraft; naar de om Natten første Gang saae Maanen, og Himmelen funklende af utallige Stjerner; naar de endelig vaertog den nøagtige Orden, de afpassede, aldrig forstyrrede Love, disse himmelske Legemer følge i deres Bevægelser: naar de saae og hørte alt dette, siger jeg, saa vilde unægtelig den Skønhed, den

Orden

Orden og Pragt, som de vaertog i alle disse Indretninger, gjøre et meget stærkt og levende Indtryk paa deres Sind; den Tanke, at et vist, mægtigt, over al Tanke højt ophøjet Væsen havde ordnet denne herlige Verdensbygning, vilde virke med kraftig Overbeviisning paa deres Forstand, og deres Hjerter gennemtrænges af levende Beundring, dyb Erbødighed og alle de behagelige Følelser, som Synet af disse Almagens Vidunder naturligt maatte opvække i ethvert menneskeligt Hjerte. Paa os derimod, os, som hver Dag see dette herlige Skuespil for Os, gjør det kun et svagt, ofte slet intet Indtryk. Vort Dø, daglig vant til at see denne Pragt, føler den ikke mere. Hvo som første Gang i sit Liv blev indladt i et Malergallerie, behængt med alle Konstens ypperste Arbejder, vilde, især hvis han var begavet med varm Konstfølelse, ganske vist henrykkes over de mange og store Skønheder, som der frembød sig for hans Dine; men lad dette herlige Gallerie være hans daglige Opholdssted; lad ham i mange Aar spise, drikke, sove, fort, den meste Tid af sit Liv opholde sig blandt disse Konstens Mesterstykker, visselig vil han omsider blive ganske ligegyldig imod dem. Han vil tilsidst neppe værdige dem et Dietkast, eller dog det samme kolde, Riodesløse Dietkast, med hvilket han vilde betragte de groteskeste Figurer, som vare slupne

fra den smagløseste Fuffers plumpe Hensel. Det samme, som er sagt om Naturens Skionheder, gielder om adskillige Forestillinger, Udtryk og Opvindinger til Taknemmelighed og Kierlighed imod Gud, til Dyd og Gudsfrø, mange Opregninger af Guds Belgierninger, og hans Wiisdoms og Godheds Spor, som vi undertiden have i offentlige Foredrag. De ere saa ofte igientagne, saa ofte paa een og samme Maade, ikke sielden med de selvsamme Udtryk, igientagne, at Hjerter tilsidst intet mere føler ved dem. Selv den skønneste Musik taber, naar den alt for ofte igientages, sin Behagelighed, og bliver Deres tilsidst ligesaa uinteressant og kedfommelig, som den usselte Gadevise, afslungen til en Lirendreiers Spilleværk.

Og hvad er nu herved at gjøre? Den Mangel paa Interesse, som reiser sig af et usforstaaeligt Foredrag, af Formularvæsen, og en forvandt Læremåde, kan afhjælpes ved Læremaadens Forbedring. Men hvorved skal vel den Mangel paa Interesse hæves, som reiser sig af ofte igientaget Indtryk og Bane? at vandre ned i Aristotelis Hule (thi denne skionne Idee om Hule Indbyggerne tilhører ham), og her glemme hvad vi i saa mange Aar have set og hørt, for siden med fornyet Evne og usvækket Følsomhed at kunne henrykkes over Naturens Prag-

113

og Skionhed, det gaaer ikke an; det er ligesaa unueligt, som med Nicodemus igjen at gaae ind i sin Moders Liv for at fødes paa ny. Men vi behøve det virkelig ikke heller. Skabningen er ikke saa fatig, at vi skulde behøve det. Have de store Skionheder, som thdelig falde os i Vinene, ved daglig Beskuelse, end tabt deres Tryllekraft for vore Hjerter, saa lad os nedstige i Naturens mere tillukte Lonkamre, og med et forskende Øie giennemgaa den der begravne rige Skat; lad os opmærksomme undersøge Naturens Virkninger og deres Love, vor Stiels og Legems Natur, og det menneskelige Kiøns Begivenheder: vi skal da endnu finde Spor nok af Wiisdom og Godhed, Anledninger nok til Beundring og Henrykkelse over den alvise Skabers Planer, som endnu vil forekomme os nye og underholdende. Kunne vi selv gjøre dette Arbeide, saa er dette altid det bedste. Sagttagelser, som man selv har gjort, ere altid dobbelt fornøielige, og gjøre dybest Indtryk: men kunne vi ikke dette, mangler os Evne eller Lyst eller Tid, til selv at anstille slige Undersøgelser, saa lad os raadføre os med andre, som selv have anstillet dem. At opsøge og vise disse sieldnere Spor til Guds Wiisdom og Magt, til hans Godhed i hans Huusholdning i Naturen og med Menneskene, eller dog i det mindste at give de allerede bekendte et Ud-

seende af Nyhed ved Foredraget, burde egentlig være Folkelærernes Sag; ikke, som nu undertiden sker, at opholde sig ved triviale, almindelige, og derfor uvirkomme, Almeensteder. Det forstaaer sig selv, at en forstandig Folkelærer altid maa udsøge dem, som for hans Tilhørere ere passende; som ikke oversigt deres Fattigdom, eller forudsatte Kundskaber, som man hos dem ikke kan formode.

Endelig foregås denne Mangel paa Interesse, som foranførte Aarsager virke, hos endel Mennesker, ikke lidet ved ubehagelige Bibegreber, som i deres Forestillingskraft ledsage Religionen og de dermed forbundne Materier. Disse Bibegreber foraarstager af den forvandrede hensigtsstridige Læremåde, ved hvilken disse Ideer ikke sielden bibringes Menneskene. Ikke allene det Formularvæsen og den Udenadslæren, som jeg ovenfor har berørt, men næsten alt bidrager til at give Børnet ubehagelige Begreber om Gud og hans Sandheder. Hvad Tugthuset er for den voksne Alder, det er sædvanligst Skolen for Børnet; et Sted, hvor man, al Frihed berøvet, ofte under en barsk Fangesogeds Opsigt, ved Tvangsmidler trædes til ubehageligt Arbejde. Tvang, onde Ord, Niis, Ferle, og Guds Ord, følges næsten bestandig ad, hele Skolegangen igennem. Med Frygt og Døvelse lærer Børnet, at Gud er god og hans Miskundhed

varer

varer evindelig; og hvor lidet Trøstende og Behageligt maa, under slike Omstændigheder, denne forlure Tanke opvække i hans Siel? Den Tid, da han skal forlade Skolen, og med den al dens forhadte Tvang og Gienvordighed, er det behagelige, ja det ærefulde Maa, som han higer efter; og hvad dette kan virke, det behøver jeg ikke at sige; det er noksom bevist af andre. Enhver, der kender lidet til den menneskelige Siel, og veed, hvad Magt Ideernes Association har over den, indseer lettelig, hvor vanskeligt det siden vil være at tænke paa Religionen, uden tillige at tænke Niis, Ferle og den hele Skoletvang; og at Tanken om Gud, om det kjerligste og bedste Væsen, af den Aarsag i det mindste næsten altid ledsiges af den dunkle Følelse af Mischag og Gruelse, hvormed disse Ideer i Barndommen have været forbundne.

Og ikke allene Skoleundervisningen, men og næsten alt hvad der har til Hensigt at opvække og vedligeholde religiøse Ideer i Barndommen, bidrage ogsaa meget ofte til at gjøre dem ubehagelige og uinteressante. Bønnen er, som jeg alt har erindret, ikke det Hjertesprog, som udtrykker Hjertets Følelse, og hvorved man ikke bekymrer sig om at afveie hvert Ord, men en med Tvang udenad lært Formular, som paadrager Ubhageligheder, naar man støder an i Formularen. Den samme Tvang har ikke sielden

§ 3

Sted

Sted ved Prædikeneres Besøgelse, ved Andagtsbagers Læsning o. s. v. Saaledes have Menneskene, af overdreven Omhu for at indprente Religionen, borttaget alt hvad der ved den var behageligt, og gjort alt deres til at gjøre den ubehagelig og uinteressant.

En anden ligesaa vigtig Aarsag ligger i de urigtige Forestillingsmaader, som de fleste Mennesker gjøre sig om Gud og om deres Forhold til dette høieste Væsen. Det er nemlig et næsten almindeligt Særkyn, at enhver danner sig et Begreb om Gud efter sin egen særegne Caractér. Den milde menneskelige tierlige Mand, hvis Sindelag ogsaa meest stemmer overeens med det, Religionen fordrer, danner sig en Gud af idel Kierlighed. En vrangen suurseende Materialist derimod, som enten aldrig har havt Smag paa Livets Glæder, eller og er bleven kied af deres Nydelse, danner sig i sin Indbildning en Idee om Gud, ligesaa barff og forredelig som han selv, og en Moral, ligesaa overdreven og misantropisk som hans egen Opførsel. Vilde han beholde disse barffe forredelige Ideer for sig allene, saa vilde Skaden ikke være saa stor, ikke større end den, at han selv for sin egen Person havde urigtige og uverdige Forestillinger om det viseste og bedste Væsen; men Ulykken er, at han meddeler dem til andre, som, i Følge deres Temperament, Alder og Følelse, ikke kunne ha-

monere med ham; og disse fatte da hemmeligt et ligesaa ubehageligt Begreb om det høieste Væsen som om Misantropen selv, og om Moralen som om hans Opførsel. Vil man være oprigtig, saa kan man ikke nægte, at jo mange af de Begreber, som, saavel i Barndommen som siden efter, bringes mange Mennesker, ikke ere af den Veskaffenhed, at de kunne opvække Kierlighed til det høieste Væsen, og Lyst til at omgaaes ham i Tankerne. Istedensfor at forestille ham som han virkelig er; som han har aabenbaret sig i Skriften, som idel Kierlighed; som det Væsen, der inderligt elsker os; som ingen uskyldig, for os selv og andre uskadelig, Fornøielse misunder os; som det Væsen, der, lig en tierlig Fader, gjerne vil gjøre alle sine Børn saa glade og lykkelige, som mueligt; som aldrig kan fornærmes, aldrig vredes; som selv, naar han straffer, ikke vredes, men hvis Straffe enten ere Forbedringsmidler, eller dog uundgaaelige Følger af vor egen lastefulde, daarlige Opførsel, som han gjør alt mueligt for at afværge; — Istedensfor, siger jeg, at bibringe Menneskene disse rigtige Ideer, Ideer, som unægtelig vilde opvække dem til Taknemmelighed, Kierlighed og Lyst til at omgaaes et saa tierligt og godt Væsen, forestilles Gud ikke selden meest fra den mørke og frygtelige Side. Gjør du det, hører allerede Børnet,

saa bliver Vor Herre vred paa dig, saa vil han straffe dig, saa kommer du i Helvede; og Barnet, som af Erfaring har levende Begreb om at være vred og at straffe, men ikke saa levende Begreb om Guds Godhed, hvorpaa han sjelden har seet Prøver, som han kan begribe, og som han troer, blot fordi han har hørt andre sige, at Gud er god; — Barnet, siger jeg, faaer saaledes ikke sjelden mere levende, hyppigere igientagne Forestillinger om Gud, som en vred straffende Fader eller Dommer, end om Gud, som den bedste og kjerligste Fader. Hvad Virkning dette kan have paa hans Forestillingsmaade i Fremtiden, er let at begribe. Man forklarer sjelden disse Skrivtens Udryk om Guds Vrede og Havn retteligen; siger sjelden, at Gud ikke kan bringes i Affekt; at disse Lidenskaber ere Gud tillagte mennekeligtis, tillagde meest for Jødernes særegne Hætte-Cyone og Hierteris Haardhed. Man forklarer ikke Guds straffende Retfærdighed tydeligt og rigtigt nok, overdriver mod Skrive og Fornuft de Følelser, som skulle foregaae Hierteris Forbedring og Omvendelsen. Og hvad Under da, at en Gud, som man forestiller saa vredslaten, saa let at opbringe, som vredes over en Smitil som over en Forbrydelse, opbringes over en uskyltig Fornæelse som over en Dødsynd; en Gud, som er saa uforsønlig, at man, for at formilde ham,

maa

maa anvende, jeg veed ikke hvormegen, Græmmelse, Taarer og Fortvivlelse; som straffer i Vrede, for at hevne sig, og ikke fordi han ei kan afværge det; straffer for at straffe, for at hevne sin egen personlige Fornærmelse, i den hele uendelige Ewigheid; — hvad Under, at Tanken om et saadant Væsen, som virkelig i sig selv er saa lidet elskværdigt, ikke kan tildrage sig Mennekesens Lyst og Kjerlighed? Vilde et saa barskt, saa uforsønligt, hidstig og vredslatent Væsen, et Væsen, som straffede, blot for at straffe, uden videre Hensigt eller Nødvendighed, vel tildrage sig Mennekesens Kjerlighed? Og kan man nægte det, at disse Forestillinger ere de samme, som, desværre! endnu herske i endeel Lærebøger og Andagts-Skrivter, de samme, som en stor Deel Menneker have hørt igientagne i deres Barndom, og som siden efter endnu gienlyde fra mange Prædikestole?

Endelig, naar man spænder Buen for stærkt, saa brister den; og fordrer man det, som overstiger Mennekesens Kræfter, saa faaer man ofte ikke engang det, som dog var disse Kræfter mueligt. Mennekesne, som føle, at det dog er dem umueligt at fyldestgjøre Fordringen, forsøge ikke engang derpaa, og lade hele Sagen, som en Umuclighed, ganske beroe. Vilde man noies med at fordrer, at Menneket skulde venne sig til at tænke sig Gud ofte som nærværende;

§ 5

fulde

skulde søge at opvække Fortroelighed og Kierlighed til ham i deres Hjerter; og at den Tanke om Kierlighed til ham og hans Villie skulde have Overvægten i vor Siel, naar noget fremlød sig, som stred mod denne Villie, eller, hvilket er det samme, mod vor egen og andres sande Lyksalighed; vilde man nøies med at forhøde Forkyftelser, naar de stred mod vore Pligter, mod vor egen og andres sande Vel: saa havde man dog fordret noget, som for menneskelig Evne var mueligt. Men dette vilde fordre, at man næie og i alle Tilfælde drog Grændselinien mellem Lyst og Dyd, og denne Undersøgelse er ofte besværlig. Man vælger derfor hellere at overdrive, at fordre Umueligheder: At fordre for Ex. at Tanken om Gud altid skal være Hovedtanken i Sielen; man erklærer Komœdier, Dands, Musik, smukke Klæder, Giestebude, Spadseregange, kort, enhver Livets Forlystelse, uden Indskrænkning, for Synd; gjør Herberdragtighed til Ydmyghed, og Dyden til Menneffhed; alt skal reise sig af Troen; al Glæde allene af Gud; og Menneffet, som føler, at det ikke er mueligt at fyldestgjøre disse overdrevne strenge Fordringer; som føler, at han har Sandser og Drivter og en naturlig Attraae til at fornøie og tilfredsstille disse, forsøger tilsidst heller ikke paa at gjøre Umueligheder muelige. Han giver Sandserne

og Lidenskaberne en fuld Tøise, og forsynder sig saaledes virkelig imod Guds Befalinger og Villie, hvilket han ved en vits og maadelig Brug af Livets Glæder ikke vilde have gjort; han fortroster sig paa sin tilkommende Omvendelse, og bliver virkelig lastefuld. En anden Folge af disse overspændte Fordringer er denne: at han ikke med Lyst og Kierlighed kan tænke sig Gud og hans Nærværelse. I hvor meget han end bestrøber sig for at opfylde dem, vil det dogielden ret lykkes, og han maa derfor næsten altid ansee sig selv som et ulydigt Barn, og Gud som en opbragt, vred Fader. Og hvad Under, at han siger denne aldeles ikke behagelige Tanke, naar han kan? Hvad Under, at han, naar den opstaar i Sielen, neddyffer den, og afdrager Opmærksomheden fra den, som fra en anden Tanke, der forstyrrer Sindets Noe og Glæde, og dog ikke kan afhjælpes? Det Barn, der troer, han har forset sig, nærmer sig ikke med Glæde og Tillid til sin Fader, men skjuler sig snarere for hans vrede Narsyn, naar han kær. Biffelig, slige ufornuftige Religionslærere, slige overdrevne strenge Moralister gjøre ikkeielden Dyd og Religion ligesaa meget, om ikke større, Glæde, end de meest forførte Skrivere og flibrigste Fortællinger. Disse sidste give vel Lasten Indigheder, de

forkære vel til Udbyd; men de første Fremme Mennesket endog bort fra Dyden selv.

Grunden til alle disse vrangte Forestillinger ligg, som enhver seer, ikke i Religionen, men i Læremaaden; denne burde disse Lærere forandre, forestille Gud saa elskværdig som han i sig selv er, saa vilde han og ganske vist blive elsket. Nu derimod kan intet være urimeligere end deres Fremgangsmaade, intet mere naturstridigt. Vel hører man ofte nok, at Gud er god og naadig; men ikke sjelden nedrives der med den ene Haand, hvad der opbygges med den anden. Idelig raaber man: Elsk Gud! ligesom det var nok at sige dette for at opvække virkelig Kierlighed til ham; ligesom det var noget, som saa ganske ubetinget stod i vor Magt, at elske naar og hvad vi vilde. At elske og hade ere Hjertets frivillige Følelser, Følelser, som ingen Høiesterets-Dom, ingen Lov eller udvortes Tvang kan afstvinge os. Er Tingen ikke i sig selv elskværdig, føler jeg ikke det Elskværdige i den, saa kunne Evangsmidler vel faae mig til at sige, at jeg elsker den; men til virkelig at elske den, til virkelig at føle Glæde i den, dertil kan ingen Lov, ja, jeg selv ikke engang tvinge mig selv. Er Tingen derimod i sig selv elskværdig; føler jeg ogsaa selv virkelig, at den er det; er der intet i min Siel, som hindrer mig fra et klart Begreb om denne

denne dens elskværdige Side; saa ere og alle Love overflødige; saa gøres ingen Tvang nødvendig; jeg vil nok af mig selv elske den. At lære Menneskene ret at kiende denne Religionens elskværdige Side; ofte og levende at gjøre den tydelig for Menneskene; at bortrydde alle vrangte Forestillinger om Guden selv, alle Hindringer i Tankemaaden, som kunne svække og fordunkle det elskværdige Begreb, de bør gjøre sig om Gud og Dyden: dette burde egentlig være Følelserens Sag; ikke, som nu ofte seer, ubetinget at byde: Elsk Gud! og endda oven i Kløbet at true med Helvede, hvis man ikke elskede ham. En Fremgangsmaade, der er ligesaa urimelig, røber ligesaa liden Kundskab om den menneskelige Siel, som hiin Mand's Adfærd, der med Stokken over Hovedet vilde tvinge sin Kone til at elske sig. Hvor meget bedre har ikke Apostelen Johannes kiendt Mennesket, naar han siger: Frygt er ikke i Kierlighed; Frygt haver Pine; og hvo som frygter, er ikke fuldtommen i Kierlighed.

Jeg har ovenfor sagt, at de fleste af mig anførte Grunde ikke maa ansees for almindelige, ikke indtræffe hos alle Mennesker; og for at undgaae al Mistydning, vil jeg her igientage det. Ganste upaatvivlelig gives der mange Steder, hvor disse nysaanførte Aarsager ikke have Sted; ganske vist gives

der mange retsindige og oplyste, saavel private som offentlige Religionslærere, mange gode og fornuftige Andagts- og Lærebøger; men kunde det vel ogsaa gjælde om alle? Jeg vilde ønske det. Med Glæde vilde jeg da tilbagekalde, hvad jeg her har skrevet; med Glæde tilstaae, at jeg havde feilet, at jeg havde grebet Skyggen for Legemet. Men saalange dette ikke kan bevises; saalange den theologiske Ungdoms akademiske Dannelse saa usfuldkomment leder til det Maal, den burde; saalange endog den offentlig autoriserede Lærebog for Almuen, Pontoppidans Forklaring, saa lidet er skiftet til at gjøre Religionen esskvaldig, indeholder saa meget, som let kan forlede til de uysommeldte Begreber; og saalange man kan formode, at disse Begreber i mindre oplyste Læreres Mund, hvoraf vi af Mangel paa anstændig Besoldning nok endnu vil beholde mange, ikke vil blive indskrænkede og forbedrede; — saalange kan man ogsaa ansee de nylig anførte Grunde som en kraftig medvirkende Aarsag til den Modbydelighed og Mangel af Interesse, som Religionens Sandheder have for saa mange Mennesker. Hvor skadelige sige Forestillinger ere, derom vidner mange indsigtsfulde, oplyste og retsindige Folks Erfaring, som, uagtet de siden efter, ved egen Undersøgelse, fornuftige Bøgers Læsning, eller Læreres Foredrag, have erhølet bedre

bedre og værdigere Forestillinger om det bedste og kjerligste Væsen og hans Villie, dog have havt lige saa megen Vanskelighed med at udrydde det Frygtelige og Ublide, som fra den første Underviisning klæbde ved disse Begreber, som de have havt Møje med at udrydde den russiske Maler-Sortise om den skæggede Mand i Slaabrokken, og i dens Sted at substituere værdigere og mere passende Forestillinger.

Jeg har sagt, at den theologiske Ungdoms akademiske Dannelse kun usfuldkommen leder til det Maal, den burde; og derover maa jeg vel ogsaa sige, endskøndt det ikke ganske umiddelbar vedkommer mit Hovedemne, forklare mig nøjere. Et Hovedmaalet, hvortil den burde lede, er Menneskenes, for den menige Mands, Oplysning og moralske Forbedring, derom kan der vel ingen Tvivl være. Men ere de akademiske Prøvelser ogsaa Prøvelser hvorvidt Kandidaten er i Stand til at besvare dette? Ere de Prøvelser, hvorvidt han er kommen i de for hans Bestemmelse vigtigste Kundskaber; og hvorvidt han, (en Sag, som vel er af den største Vigtighed, og dog ikke sielden mindst sees paa), er i Stand til at gjøre Brug af disse Kundskaber i det tilkommende Embede? Det, som der egentlig fordres, er Eregetik, Dogmatik, Kirkehistorie, og lidt Moral. Vil nægter jeg ikke, at en

Folkelærer, saalænge han tillige skal være en christelig Folkelærer, ogsaa maa kjende de Sprog, i hvilke hans Religions Hovedbog er skreven; at han maa kjende og kunne bevise sin Religions theoretiske Sætninger. Men saameget paastaar jeg, at man kan være uvidende om mange Ting i Dogmatiken, Exegetiken og Kirkehistorien, og dog være en dyrlig, ja en ypperlig Folkelærer; saa meget paastaar jeg, at det er vigtigere at han kjender den menneskelige Sjæls Natur, det menneskelige Hjerter, Grunden til dets Handlemaader, de Anledninger, der fører det til Feiltrin; de psykologiske, moralske Midler, som bedst anvendes for at helbrede det fra moralsk Svaghed; at han noie kjender Grændserne mellem Dyder og Feil, den auream mediocritatem i hvert Tilfælde, som ikke altid er saa let at bestemme, — end at han er bekendt med Stridighederne om Paastaaelsens Bestemmelse mellem den Latinske og Græske Kirke, med alt hvad der paa hvert Concilio er forhandlet: hvad for Rættere og Vildfarelser der ere fordømte, saa noie, som han selv havde været Bisidder; end at han kun udenad paa sine Fingre opramsse alle mulige dicta probantis, og ergesere den hele Bibel udenad fra Ende til Ende. Alt dette kan i sig være meget nyttigt, men Hovedsagen burde dog behandles som Hovedsag. Har Kandidaten

For

Forstand, veed han hvad Hjælpemidler han skal bruge, og hvorledes han skal bruge dem, saa kan han let, naar han behøver at bruge et Bibelsæt, udfinde Forklaringen derover, let finde dicta probantia for denne eller hin Sætning, han vil bevise; men kjender han ikke Menneskets moralske Natur, dets Svagheder og Hjælpemidler imod dem, forstaaer han ikke at forestille Sandhederne fra deres rette Side, har han ingen Gaver at lære fra sig, og forklare den tydelig for andre, saa maa han, om han saa endog besad Alfens dogmatisk, exegetisk og patristisk Visdom, dog kun lignes med en Læge, der veed den hele materia medicam, alle Pharmacopæer og den hele medicinske Hilsforts paa sine Fingre udenad, men som ingen anatomisk Kundskab, ingen Kundskab om Sygdommens Natur og Ursag, ingen Kundskab om Lægemidlernes Brug, ingen practisk Døelse har. En saadan Læge vilde ingen fornuftig betroe sit Legeme, og vi skulde endda betroe vore Medborgeres Siæle, deres moralske Sundhed, deres timelige og evige Nødsalighed i Folks Hænder, om hvilke vi ere uvisse, enten de ere rette oplyste, practiske Siælelæger, eller kun moralske Charlataner og uvidende Quaksalvere? Man har nu i Hovedstaden anstillet homiletiske og catechetiske Døelser; ved disse kan under fornuftig Veiledning virkes Myrte. Det er at haabe, at de

og saa

ogsaa vil virke den; at de vil beskæftige sig med Hovedsagen, ikke med Biring; med Kiernen, ikke med Skallerne: og saaledes bidrage til, at med Tiden een Grund kunde bortfalde, hvorfor Religionen ikke er saa elskværdig for Menneskene, som den vel burde være det. Men vi ville igien vende tilbage til Hovedsagen. Som jeg troer, have vi seet, hvorfor de behagelige Forestillinger, som Udsigter i hin Verden skulde opvække, ikke ere saa stærke, som man skulde formode der; tildeels ogsaa, hvorfor Menneskene ofte saa flygtigt betragte det Behagelige, som Forestillingen om Guds Egenskaber og vort Forhold til ham indeholder. Endnu maa jeg lægge et Par Ord til om Aarsagen, hvorfor ofte stærkere Forestillinger af et andet Slags fortrænge de behagelige Forestillinger, som Religionen kunde opvække.

At flere behagelige Forestillinger syffelsettes Sielen sig naturligviis helst med den behageligste, med den, om hvis Behagelighed den gior sig det stærkeste og klareste Begreb, folgelig heller med dem, som gior et stærkere behageligt Indtryk, end dem, som gior det svagere; heller med dem, som den af Erfaring kiender, end med de mindre bekiendte, om hvilke den af denne Aarsag intet saa klart Begreb kan gior sig. Nu gior almindelige Ideer, som opvækkes ved sandfælige Indtryk, eller kunne fattes

af

af Indbildningskraften, stærkere Indtryk paa Sielen, sær paa den store Højs Siel, end de, som ere abstraherede fra Sandferne, og ikke kunne fattes af Imaginationen. De første ere dem af Erfaring bekiendtere; de ere, hvad de sandfælige Indtryk angaaer, forbundne med en stærkere Nerverystelse i de udvortes Sandfædskaber, som forplantes til Sensoriumet, og der tildrage sig Sielens Opmærksomhed. Den Livsgeisternes Bevægelse derimod, som hine Forstandens Ideer forarsage, er ikke saa stærk, og Indtrykket folgelig svagere. Og hvad Indbildningskraftens tilbagebragte Ideer angaaer, da forholde de sig sædvanligst i Styrke som Indtrykkene, de skulde deres Oprindelse. Dette, siger jeg, forholder sig saaledes sædvanligst, ikke altid; thi man har Exempler paa til speculative Undersøgelser vante Folk, hos hvilke disse abstracte Begreber virkelig have tildraget sig Sielens Opmærksomhed fra sandfælige Indtryk, naar nemlig disse sidste ikke have været alt for stærke.

Dydens stille roelige Glæder, som jeg har kaldt dem, eller og, hvilket maaskee er forstaaeligere, en god Samvittigheds Glæder, som jeg ogsaa har regnet til Religionen, for saavidt som Jagttagelsen af dens Forskrifter virker den, reiser sig af den Glæde, som Mennesket foler over at beskue egen, her moralsk,

S 2

Fulda

Fuldkommenhed. Det kommer da an paa, om Mennesket, efter sin Forestillingsmaade, fortrækker moralisk Fuldkommenhed for al anden. Overalt er denne Glæde ikke heftig; den er blid og roelig; og for at føle den i sin fulde Styrke, maa Mennesket alt have gjort temmelig Fremgang i det Gode og moralisk Fuldkommenhed. Ikke at jo enkelte gode Handlinger ogsaa kunne frembringe Glæde; men Følelsen kan dog aldrig være saa stærk, saa ublandet, naar ubehagelige Tanker om begangne Daarligheder og Ufuldkommenheder modvæie det Behagelige, som naar Mennesket føler Orden og Harmonie i alle sine moraliske Kræfter. Kun den, siger Christus, som giv: Faderens Villie, kan indsee om min Lærdom er af Gud. Kun han føler af Erfaring den lykkeligste Kraft, som enhver fra Gud sendt Lærdom maa have paa Hierterne.

Hvad endelig Graden af Styrke i de saakaldte Hjertets Følelser angaaer, da er det en bekjendt Erfaring, at den ikke hos alle Mennesker er lige stærk. Det kommer her an paa meer eller mindre Fjinhed i Organisationen, Nervernes Omfjndelighed, Livsgeisternes Lob o. s. v. Endog det selv samme Menneske maa tilstaae, at han ikke i alle Perioder af sit Liv er lige stemt til at modtage de samme Følelser, eller at modtage dem i lige Grad; at han ofte, uden

at

at han veed Aarsagen, i lige Tilfælde snart er koldere og snart varmere. Af disse Sagttagelser vil det maaskee kunne indsees, hvorfor andre Forestillinger ofte ere stærkere, og folgelig mere interessante, end de, som ere forbundne med Religionen.

Enhvert Menneske har sin Hovedtilbøielighed, eller flere Hovedtilbøieligheder. I deres Tilfredsstillelse sætter han Livets høieste Gode; og hvad der bidrager hertil, vil tilforlædelig altid stærkest interessere ham. Disse Hovedtilbøieligheder gaar nu af ovennævnte Aarsager fielden ud paa den anden Vædens Lyksalighed, og heller ikke altid paa at forvise sig den Lyksalighed, som Dyd og Religion forskaffer sine Dykere her i Livet; den indvortes Glæde, den Sindéro, det altid jevne fornøiede Hjerte; en Glæde, som endel ikke kiende af Erfaring, og som de, hvad Sindets Døe og Glæde angaaer, troe at erholde ved deres Hovedtilbøieligheds Tilfredsstillelse; men almindelig paa Ting, som love dem en nærværende og stærkere Fornøielse; paa sandfælt Glæde, paa Ære, Magt, Rigdom, — alt efter deres Forestilling om det høieste Gode, hvilken igjen hanger af deres Organisation, Opdragelse, Temperament, Bane o. s. v. Til alt dette bidrager Religionen lidet eller intet; og det er derfor intet Under, at Interessens Overvægt ikke vil vise sig paa dens Side,

naar Forestillinger, som bidraae til disse Hovedtil-
bøieligheder, befinde sig i den modsatte Dagtskaal.

De fleste Menneskers Liv er deelt mellem Ar-
bejde, Hvile og Fornøielser. Arbejdet (at jeg her
undtager dem, hvis Arbejde egentlig angaaer Reli-
gionen, forstaaer sig selv) gaaer ud paa Embedsfor-
retninger, Huusstyler, paa Midler at erhverve sig
og sine Livets Nødvendigheder og Bequemmeligheder,
eller Midler til at tilfredsstille sin egen Hovedtilbøi-
lighed; med alle disse Sager har Religionen, som
vi alt have erindret, kun faaet lidet eller slet intet at
bestille, og betragtes altsaa under Arbejdet som en
Hovedsagen uvedkommende Idee, som Sielen, for
ikke at tabe Opmærksomheden paa sit egentlige For-
maal, ikke kan opholde sig ved. I Hviletiden tæn-
ker enten Mennesket slet ikke, eller og han sysselsæt-
ter sig med de Ideer, som vedkomme hans fuldbræ-
te Arbejde; Ideer, som nu engang ere bragte i Bevæ-
gelse i Sielen, som desuden ere ham vigtige, og ikke
saa strax med eet bringes til Roelighed. Og at han
til sine Fornøielser vel ofte helt vælger, ikke religiøse
Betragtninger, men hellere de for ham stærkere For-
nøielser, de, som have Forbindelse med hans Hoved-
tilbøielighed, vil ogsaa let kunne indsees. Saaledes
fortranges Religionen hos mange Mennesker ganske
ved Forretninger og Sysler, der interessere dem stær-
kere,

kere, og optage al Plads i Sielen, at Sielens Op-
mærksomhed.

Vor Sandfælgighed, vore usfuldstændige og
vrangte Begreber, vore Biideer og Tilbøieligheder
o. s. v. ere nærmest i os selv. Nu maa jeg og tale
et Par Ord om de Aarsager til Særsynet, som
flyde nærmest af vor Forbindelse med andre
Mennesker. Ofte forledes han derved mod sit eget
Hjertes Følelse til enten at ansee en virkelig interes-
sant Sag for uinteressant, eller dog i det mindste til
at tie med den, og ikke indlade sig derover i Selskaber.

En af disse Aarsager er Exemplerets Magt; den
Indfyldelse, som Folk, der enten for deres Stand
eller andre virkelige eller indbildte Fortrins Skyld
agtes af andre Mennesker, har paa disse Tænke- og
Handlemaade; den Lignelyst, som gjør, at disse sidste
forsøge paa at opnaae det Gode og Præfelige, som
de troe at finde hos de første, ved at efterligne deres
ofte urimelige eller ligegyldige Handlinger. Dette
Udsalbe træffer almindelig ind hos Folk, som endnu
selv ingen fast, fast Character have; disse levende Co-
pier ere da Skindhellige, Religionspottere, Svær-
mere, Koldfindige, strenge Moralister eller Nygges-
løse, alt ligesom deres Original vil have dem, efter-
som de troe at det klæder fornuftigt, ædelt, fornemt
S 4 eller

eller friske, at finde Religionen underholderde eller ikke.

Oftre paatager og den Listige sig een af disse Roller, tv-rtimod sit eget Hjertes Overbeviisning; ikke fordi han troer, han spiller den bedste Rolle, men fordi han derved søger at indsmigre sig i en Mægtigeres Næst, og tilvinde sig selv visse Fordels. Paa d tte grunder sig den saa kaldte store Verdens Tone, og dens undertiden vidtudstrakte Indflydelse. Som hver Mand veed, reiser den sig af deres Berstræbelse, som daglig omgive Regenten for at tilvinde sig hans Næst paa en Naade, som virkelig ogsaa er meget virksom hos mange Mennesker, ved at tillyve sig Overeensstemmelse med ham i Tænke- og Handlemaade, ja ofte i Daarligheder selv. At angive almindelige Grunde til denne Tone, maa være umueligt, siden den som oftest retter sig efter et enkelt Menneskes Lune og Capricer, og følgerlig under forskellige Regjeringer, ja ofte under samme Regjering selv, er meget forskellig. Ved Ludvig den Siortendes Hof herskede der i hans to Epoker, to meget fra hinanden affikkende Hoftoner. Hvor underlig forvædt og fornuftstridig denne Tone ofte kan blive, viser den Tone, som der maa have været ved det franske Hof, dengang da man af lutere Religionister paa Hoffets Baller dandsede efter Davids Psalmer;

mer; ligeledes og det unaturlige Sprog, det tvungne Vittigheds-Spil ved Dronning Elisabeths Hof, hvoraf vi endnu have saa snyderlige Prover i nogle af Shakespears Stykker, og hvilke hans Commentatorer ville forsvare med den dengang herskende Tone i den Engelske store Verden.

Den maa imidlertid reise sig hvoraf, og være saa underlig som den ogsaa vil, saa kan den dog have, og har ogsaa havt, en vidtudstrakt Indflydelse, ei allene inden for Hofcirkelen selv, men og uden for denne, blandt de ringere Stænder, naar Middelsstanden, som den undertiden gjør, søger at danne sig efter Hoffet, fordi den troer, det lader stort og fornemt at ligne det, og for derved at hæve sig op til Hoffolkens Klasse. Imidlertid kan denne saa kaldte store Verdens Tone, formedelt sin store Foranderligheds Skyld, som man seer, ikke angives som en almindelig gjeldende Grund. Kun da har den med vort Niemed at bestille, naar den ytrer sig i Koldfindighed og Ligegyldighed mod Religionen. Men ligesaatid viser den sig i en modsat Skikkelse. Et Hofs Tone i vort Fædreland, der ogsaa viste sin Indflydelse ved at frembringe mange Sværmere, Hylere og Skinhellige iblandt de ringere Stænder, har i dette Aarhundrede afgivet et Beviis for den sidste Deel af min Paastand.

Et mere almindeligt Tilfælde er det, naar man afholder sig fra Samtaler om Religionen, i hvor interessante disse Materier endog kunde være os selv, fordi vi frygte andres ufordeeltige Domme over vor Forstand, Politur og Levemaade, eller og vor Hjerte og moralske Character.

Er det Selskab, hvort man befinder sig, en Kreds af fortroelige, harmonerende Hjertevenner, hvor man ikke saa noie afveier sine Ord og sin Opførsel, som i fremmede eller blandede Selskaber, og uden Forstillelse viser sig som man er, saa kan ogsaa Religionsamtaler komme paa Banen, isald disse virkelig selv interessere den Talende, og interessere ham meer end andre Materier, der kunde fremføres; naar der nemlig gives en passende Anledning, og man ikke i Forveien vidste, at disse Slags Materier for een eller flere i Selskabet vare uinteressante.

I et mere fremmed eller blandet Selskab, hvor man befinder sig mellem Folk, man er mindre fortrolig med, stræber man at vise sig til sin Fordeel, eller dog i det mindste ikke fra en ufordeeltig Side. Dette skeer ved at iagttage en fornuftig og beskedn Opførsel, der, saavidt denne sidste ikke beroer paa blot vilkaarlige Vedtægter, er det samme som at iagttage en artig Levemaades Regler.

Den

Den fornemste Regel er denne, at man, saavidt som muligt, og det kan bestaae med Velansættighed, forder for Selskabets Fornøielse; at man lemper sig efter Selskabets, og derfor betænker Sammenkomstens Hensigt, hvad der kan interessere eller ikke interessere de Fleste; den anden, at man ikke giver Anledning til ufordeeltige Domme over sin egen Person; den tredje, at man intet gjør eller siger, som kan være Selskabet ansædeligt, og stride mod den Agt, man skylder det.

At den første Aarsag maa det være ligesaa upassende at bringe Religionsager paa Bane i et Selskab, der kom sammen i en ganske anden Hensigt; i et Selskab for Er., som kom sammen for at spille, dandse eller høre Concert; som det vilde være upassende, hvis man i en alvorlig Forsamling, i Kirken, eller i Høiesteret vilde synge en munter Arie. Arien kunde være ganske god i sig selv, til en anden Tid og paa et andet Sted; men under Gudsstienesten, under Sessionen passede den sig ikke, — var den af en Natur, som ikke allene var de der afhandlede Sager vedkommende, men stred og mod den Alvorlighed og Tankernes Samling, som Forstandens Anstrengelse i saa vigtige Sager fordrer. Dog, Selskaber af dette Slags høre til de allerede i Afhandlingens Begyndelse undtagne; til dem, hvis Sammen-

menksomst gaar ud paa en anden Religionen ganske uvedkommende Sag.

De Selskaber, hvor man egentlig kommer sammen for at nyde hinandens Samtale og Omgang, høre mere herhen; og om disse ville vi derfor tale videre. Disse Selskabers Hensigt burde egentlig være Tankernes Adspredelse efter Arbejde og Anstrengelse, Delasement, som Frau Skmanden kalder det; eller og (thi det første finder ikke altid Sted) Underholdning, Sielens behagelige Sysselsættelse. Bedømmer man Sammenkomstens Conversation efter dette Diemed, saa seer man nok, at de Materier, som der skulle føres paa Banen, hverken maa være af det Slags, som fordrer Tankkraftens Anstrengelse, eller ganske trivielle og forslidte. Ikke af det første Slags, fordi det stræder mod den første Deel af Selskabets Hensigt, fordi det baade for den øvede Tanker, som der søger Hvile og Ideer af anden Art, og ikke Arbejde, og endnu meget mere for den uøvede, ikke kan være behageligt; og heller ikke af sidste Slags, fordi slige Materier ikke kunne tildrage sig Sielens Opmærksomhed, ikke kaste Sielen Sysselsættelse, og følgelig heller ikke Underholdning.

Man vælger derfor af denne Aarsag Stats-Nyheder, By-Nyheder, Avis-Nyheder, Familier og huuslige Nyheder, fordi disse sysselsætte Sielen

paa

paa en let Maade, fornøie Nysgjerrigheden, og følgelig ikke ere trivielle, og give Anledning til at bekræftige Tankerne ved Anmærkninger og Raisonnements derover, paa en Maade, som ikke koster meget Siels-Arbejde. Religiøse Materier ere derimod intet enten videnskabelige, der grunde sig paa egne Undersøgelser over fra Sandhederne abstrakte, ikke almindelig bekendte Ting, eller og alt for almindelig bekendte, tusinde gange hørte Sandheder, hvilket, i hvor ypperlige de end ere, man dog troer vilde interessere ligesaa meget, som hvis man underholdte Selskabet med de vigtige Sandheder, at to gange to er fire, eller at det Hele er større end en Deel deraf.

Og nu Tønen i disse Sammenkomster. I Følge Hensigten er det almindelig den sødelig oprømte, ikke støjende, men dog muntre Tone, som man der især stræber at vedligeholde; og denne Tone er just den, som man ikke troer kan passe sig til Religionen og dermed forbundne Materier; Sager, som man troer, altid bør omtales med streng Alvorlighed og Gravitet, — en Aarsag, som ogsaa gjør unge Folk, der af Naturen ere Hadere af Gravitet, saa bange for Religiønsamtaler. Om man i denne Henseende altid troer saa ganske rigtig, om man ikke stundum overdriver Graviteten, og om det ikke undertiden kunde være

være

være bedre, om man lod en Deel af den fare, veed jeg ikke. Fornærmer man vel sin Fader og Belgiorer, fordi man ikke altid taler om de Sager, der angaa ham, med eatonisk Alvorlighed; fordi man undertiden taler om dem med en oprømt og munter Mine? Kan Hiertet ikke derfor være opfyldt af Kierlighed, af Overbeviisning om hans Godhed og levende Taknemmelighed imod ham? Man forstaae mig ret! med anstændig muntert og oprømt Lune, siger jeg, ikke med Raadhed eller Spot. Uden Gravitet, med smilende Mine, kan man vel tale om sin Fader og Belgiorer; men spotte ham, gjøre ham latterlig, det kan intet godt taknemmeligt Barn gjøre.

Videre: enhver Materie, som bringes paa Bane, maa bringes derhen ved en god usøgt Leilighed. Vel kan en By-Nyhed, eller en anden lignende Sag, gierne uden Forberedelse frembringes; Hensigten falder strax i Minde, at det skeer for at moere Selskabets Nysgjerrighed. Men hvo som efter Haarene trækker en anden Materie ind i Samtalen, han giver andre i Selskabet Anledning til at spørge: hvi gjør han det? hvorfor er han saa forelegen for at faae dette sagt? og Svaret torde maaskee ikke altid falde ud til hans Fordeel. Da Materien til Conversationen almindelig vælges af det Slags nylig anførte Nyheder, eller af enhver hushlige Sysler, Om-

staae

stændigheder eller Forretninger, og disse almindelig saa lidet staae i Forbindelse med Religionen, saa seer man, at en let, naturlig og usøgt Anledning til at bringe Religionsmaterier paa Banen ofte maa faaet. Uadertiden gives den, og da, hvor intet andet forhindrer, benyttes den selv i de flebneste Selskaber undertiden ogsaa; men, som sagt, den gives sjelden, og da varer Dialogen oftest ikke længe, fordi man almindelig veed saa lidet at sige derom, uden enten at forfalde til det Videnskabelige eller Trivielle.

Aarsagen, hvorfor man fornemmelig vælger Nyheder til Conversationmaterier, er ovenfor viist. Sine egne hushlige Sysler o. s. v. vælger man, fordi disse virkelig interessere os selv; og Folk komme ofte fra disse i Selskaber. De Ideer, som staae i Forbindelse med dem, ere da bragte i Giæring, og man begynder Samtalen i Selskabet ved den samme Ledetraad, hvorved man slip den hjemme.

Dog, endskiøndt egne Sysler, Forretninger o. s. v. ganske vist interessere os, saa taler dog ingen fleben Mand, naar ikke Anledningen dertil er meget indbydende, meget derom i blandede Selskaber, fordi dette vilde røbe en Egoisme, den Arroganz at man troede sin dyre Person, og hvad der angik denne, vigtig nok til at sysselsætte Selskabets Opmærksomhed. Om andre Tilseendeværendes Sysler og Forretninger taler man

man derimod ikke sjelden; dette viser en høffig Aet for den; det viser, at deres Personer o. s. v. ikke ere os ligegyldige. Disse Slags Materier kan man altid med Nøiemlighed formode ere dem interessante; om Religionen derimod er interessant for dem, veed man i et blandet Selskab ikke altid saa vist. I hvor interessante endog Herschels Opdagelser paa Himmelten kunne være mig selv, saa taler jeg dog i et Selskab, hvor jeg ikke med Visshed veed, at disse Sager interessere, ikke derom. At rette sig efter andre; at se paa, ikke hvad der er os selv, men hvad der er andre behageligt og interessant, er det første Hovedbud i en artig Levemaade, siden det altid er en utilgivelig Grovhed og Stoltthed, naar man forlanger, at alle, eller de fleste, skulle rette sig efter mig allene.

Jeg har sagt: Til en fornuftig Opførsel hører ogsaa dette, at man vogter sig, at ingen i Selskabet faaer Anledning til at fælde ufordeelagtige Domme over vor Forstand og Hjerte, eller overhovedet over vor Character. Vi maa see, om denne Omstændighed ogsaa kan have Indflydelse paa Hovedsagen.

Et Bærson vil jeg, siden det maaskee og kan have nogen Indflydelse her, ved denne Anledning berøre; og det er den Anmærkning, at et virkelig rørt Hjerte sjelden er veltalende, i det mindste ikke veltalende, uden for sin Lidenkabs Stienstand, ikke

for

for Publikum. Man skal virkelig befinde, at en fornuftig bevident Mand vil føle en Slags Modstræbelse i at ytre sine selv roesværdige Lidenkaber for Manges Dine. Hans Hjerte kan være levende giensnemtrængt af Kierlighed til sin Egteskælle, sin Ven, af brændende Taknemmelighed mod sin Velgjører, af Sorg over en elsket Vens Tab eller Skilsmisse; altsammen lovlige og prisværdige Lidenkaber; og dog ytrer han dem ugierne tydeligen for Selskabet; tværtimod, Selskabet er ham en Tvang, som han snarst ser sig befriet fra, for ret frit og ubehindret at kunne udøse Hjertet for sin Lidenkabs Stienstand. En Aarsag hertil kan vel være den, at andre, hvis Hjerters ikke have samme Aarsag som vi, ikke heller kan harmonere med os; at disse Hjerters Udbrud, saa søde og tilfredsstillende de og ere i sin selv, dog, som Stjerne siger, ere til liden eller ingen Trost for de Høstaaende. Men fornemmelig støtter man ikke om, paa en opfaldende Maade at drage Selskabets Dine paa sin egen Person; og dette er vel uden Tvivl, fordi man troer, at de Tilstedeværende, i saadanne Diebtikke, hvor man undertiden ikke er ganske Herre over sig selv, skulle opdage noget i deres Tanker Ufordeelagtigt; noget, som de ansaae for Svagbed, og som kunde forlede koldere Tilskuere til at finde noget Latterligt eller Ufordeelagtigt i vor Handlemaaade.

R

Maar

Naar Religionens Følelser yttrede sig med en Slags Eufhuftasme eller Hefthighed, faa kunde man i ovenanferte Særſyn finde en Grund, hvorfor man i Selskabet ſtræbte at dæmpe difſes Udbrud, for nemlig ikke af koldere Tilfkuere at anſees for Eufhuftaſter og Sværmere. Dog, ſlige voldsomme og heftige Hjertets Udbrud kan, ſelv hos den gode Chriſten, i Henſeende til Gud, vel kun møde ſielden, kun ved viſſe ſærdels opfaldende Leiligheder. Den gode fornuſtige Chriſtens, den dydige Mandſ ſædvanlige Følelſe er ikke heftig Eufhuftasme, den er den ſtille blide Glæde, ſom ſielden ytrer ſig i heftige Udbrud, hvilke man ſkulde have Nøie med at tvinge.

Men det er alligevel ſaa vanſkeligt at foredrage ſlige Sandheder, ſom have Henſat til Religion og Moral, uden at have Anſeelse af en formanende eller lærende Tone; uden at have Anſeelse af en utalbet og ubuden Prædikant og Sædelærer. Den didaktiſke Tone, alt hvad der har Ekin af at man vilde opkaſte ſig til Selskabets Lærer, eller overhovedet at give ſig en Slaas Anſeelse over det, er en Hornemelle mod Selskabet, og ſtrider mod en artig Leve-maadens første Grundrealer. Ingen fornuſtig beſkedne Mand udbreder ſig derfor over Ting, hvori han og har en afgjort større Indſigt end hele Selskabet, uden han af det anmodes derom; og endda gjør han

det med Barsomhed, og undgaaer, ſaavidt mueligt, alt hvad der kan have Ekin af en Lærers Tone.

Endelig er det ogſaa en almindelig Regel for fornuſtig Opførelſe i Selskaber, at man aldrig, ſer naar det ikke er en meget uſøgt og naturlig Folge af Conſervationsgangen, udbreder ſig over ſlige Fortrefeligheder, ſom man, i Folge ſine Omſtændigheder, ſelv kunde have, og ſom ere berømmelige for dem, ſom beſidde dem. En fornuſtig og beſkedne Mand udbreder ſig, under foranferte Indſkrænkning, altid ugierne i et blandet Selskab over Lecture, Vidensſkabs Materier, Smagens, Konſtens og Virtigheds Arbejder, og ligesaa lidet over Lydens Noes o. ſ. v. Menneſkene ere deſværre tilbøielige til at gjøre ufordeelagtige Anmærkninger; det kunde derfor synes ſom en Art hemmelig Dealerte, og give Folk Anledning til at troe, at man gjorde det i den forfængelige Henſigt, for derved at viſe Selskabet, at man ſelv var en Mand af Læsning, Vidensſkab, Smag, eller en dydig Mand, og ſaaledes broute med egen Viſdom og Ypperlighed. Religionsmærker kunne nu, ſom vi have ſagt, enten overgaae de almindelige Religionsbegreber, og da høre de blandt lærde og vidensſkabelige Sager, eller og de tages af de almindelig bekiendte Religions-Ideer, af Anvendelſer deraf paa Livets Tilfælde. I det første Fald kunde det anſees for Brouten med Lærdom eller Skarpsindighed; i det ſidte med Gudsſrygt, Dyd, eller egen Religionsfølelſe.

For til Slutning ogsaa at sige mine Tanker om Nytten af sige daglige Religions-Samtaler, saa, ligesom Wieland anfører det som et Fuldkom- menheds-Træk hos den sande praktiske Philosoph, at han:

Nicht stets von Tugend spricht; und von ihr sprechend
atüht,

Doch ohne Sold, und aus Geschmack sie übet.

Saaledes er nok ogsaa, i Henseende til Religionen, ikke den den bedste, der taler meget om den; men den, hvis Hjerter føler den, og som i Gjerningen udøver den. Lagt fra mig være den Ukielighed, at jeg i Flæng skulde erklære alle, som tale meger om Religionsager, for Hyklere og Skindhellige, for Folk, der tillyve sig Høielse, hvoraf Hjertet intet veed. Men Verden har dog tidt nok seet den Slags Mafferade, hvor et onde menneskefiendeligt Hjerter har mafferet sig under en Apostels Ansigtstræk, og en Helgens Grimace; tidt nok seet Folk med Rosenkrandsen og Krucifixet i Haanden, med Gud og hans hellige Navn paa Læberne, at fuldføre Gjerninger, som komme Menneskeligheden til at gys. Hvor gierne ønskede jeg, at Religionen for alle maatte faae den indvortes Interesse, at de med Lyft, troes- hertig, og uden affkteret Alvorlighed, naar Anledning gaves, ogsaa sysselsatte sig dermed; at de, for Sagens egen Skyld, ikke skede at tale om, og endnu mindre at tænke paa den; men at Religionen, helst med den hos mange sædvanlige Tænkemaade,
nogen

nogen Tid skulde blive den store Tone, den almindelige daglige Conversationsmaterie i Selskaber — nei! det vilde jeg ikke ønske; hverken for Religionens egen eller for Menneskenes Skyld vilde jeg ønske det. Ikke for Religionens Skyld, thi den vilde da, ligesom enhver anden Conversationsmaterie, blive forslidt, kjedsommelig og ubehagelig for mange; ikke heller for Menneskenes Skyld, thi uden almindelig Oplysning og almindelig Revolution i Tænkemaaden, en Sag, hvormed det endnu seer videløstigt ud, vilde dette maaffee kun tiene til at frembringe Sværmere, Skindhellige, eller vrantne, mørke Grillensængere, og forjage al Lykke og Munterhed, hvilken dog, inder behørlige Skranker, visselig ikke er en ringe Guds Gave til Livets Forsødelse, fra vore Sammenkomster. Maatte dog alle i Hjertet føle Dydens og Religionens høie Skønhed og Fortreffelighed! Maatte alle tænke sig det ypperste Væsen og deres Forhold til ham fra den sande elskværdige Side! Og maatte disse ædle Tanker udbrede deres blide Glæder over deres hele Liv, skienke dem Trøst i Modgang, og Noelighed i Dødens Stund! Ligeegyldigt kunde det da være os, om de just ikke altid valgte disse Tanker til Materie for Underholdning i deres selskabelige Sammenkomster. Selv vor Religions Stifter, i hvormeget han og hans Disciple prædikede offentlig, en Omstændighed, uden hvilken Religionen ellers ikke kunde blevet udbredt, synes dog ikke at have været en Ben af Publicitet i Religionsøvelser og Religions-Under-
hold.

Holdninger; han havde ellers ikke saa ofte og alvorlig bebrejdet sin Nations Skindhellige deres Lyst at udmærke sig ved religiøse Handlinger; ikke budet os, at vi naar vi vilde bede og udøse vort Hjertes Forsøelser mod det højeste Væsen, skulle gjøre det i vort Kammer, i Cenrum, inden lukte Døre, og ikke i Selskab, eller for Publikums Dine.

Og her vil jeg nu nedlægge Pennen. Har jeg ved disse Linier været saa lykkelig, at have naaet mit Diemed, og hidrager til Selskabets Hensigts Opfyldelse, saa skal det inderlig glæde mig. Skulde jeg derimod ikke have arbejdet med Held; har jeg forfeilet Maaler; anseet Logremænd for det Lys, som brænder over nedgravne Skatte; har jeg gravet, hvor ingen Skat laae; ikke gravet, hvor den virkelig laae; eller ikke gravet dybt nok for at naae den: saa trøster jeg mig dog derved, at jeg har gjort mit Bedste, og at selv dette mislykkede Forsøg maaskee kunde opmuntre Andre, stærkere end jeg, eller udrustede med Hjælpe midler, som jeg har manglet, til at lægge Haand paa Arbejdet; at grave dybere, og aned mere Held, end jeg; maaskee kan da selv dette mislykkede Arbejde bringe dem paa bedre Spor, end de, jeg troede at have opdaget. Og saaledes vilde da dette mit Arbejde, i hvor lidet jeg endog selv kan have udrettet, ikke være ganske uden Nytte.

Svar

Svar paa det Spørgsmaal:

Skal man undertrykke Adelen?

Hvo Kæbe af Jorden vel Ridder og Træl,
Tide boer i den Ringe den adelste Siel.

Waggesen

(skreven 1790).

S 4

Anledning til dette Spørgsmaal har en Afhandling i den Alton. polit. Journal for December Maaned sidstleden givet os. Den unævnte Forfatter skildrer os Adelsens nærværende Tilstand, og slutter af de vigtige Fordele, den skaffer Staten, og de saa uberødelige Fortrin, den i vore Dage nyder, at det er ufornuftigt og ukierligt at undertrykke den.

Det maae imidlertid tillades mig af min Overbevisning næstere at undersøge denne hans Paastand, og de Grunde, hvorpaa den berøer. Saavidt som mueligt skal jeg stræbe at Sandhedskierlighed og ikke Lidenskab skal styre min Pen; Hartighed vil jeg ikke tillade mig, og den venter jeg mig ikke heller igien. Skulde jeg imidlertid i denne min Undersøgelse have forfeilet mit Maal; Skulde jeg have faaret vild, — nu, det er Menneskelighedens almindelige Lod, og jeg forsikker helligen, at ingen skal være villigere end jeg til at forlade min Mening, naar jeg først med gyldige Grunde overbevises om dens Urigtighed.

Alle Underfølgelser er det en Hovedsag, først nøjagtig at bestemme hvad det er man vil undersøge, dette er her vanskeligt at afgjøre. Skal nemlig det epkastede Spørgsmaal siges saameget: Er det tillid at foragte, forfølge, haane og fornærme Folk af Adelsstanden, blot fordi de ere adelige? saa vil vel ingen so nuftig, ingen oplyst og adelsænkende Mand, nogenstunde siges Ja dertil; og for dem, som endnu er i Stand dertil, for Pøbelen i Oldets egentlige Forstand, er dette Skrivt ikke. For den har jeg nu heller ikke i Sinde at skrive.

„Ingen Stand i Verden“ siger hiin Forfatter, „er i sig selv foragtelig eller unyttig, naar hele Aars hundrede have havt Fordele af den“. Denne i mange Henseender rigtige Sætning trænger dog, hvis vi fuldkommen skulle sande den, til en nøjagtig Bestemmelse. At Staten og Verden ofte har havt Nytte af adelige Personer; at Folk af Adelsstanden ofte have udført store og ædle Handlinger; Handlinger, som fuldkommen berettiger dem til deres Medborgeres Ælsk og Høilagelse; dette kan kun et af Fordele ganske forblindet, i Historien ganske ukyndigt Menneske vilde paa at nægte. Dog hvilken fornuftig vil vel ogsaa paastaae, at adelige Mennesker ikke tillige kunne være gode og agtverdige Mennesker? Hvem vil paastaae at Mennesket ved Adelsstanden bliver gjort ganske

ganske uskikket til alt hvad som i Sandhed er stort og godt? Det egentlige Spørgsmaal er ikke, om Folk af Adelsstanden have bragt Staten Fordele eller ikke? men om disse Folk have bragt Staten disse Fordele ved deres Adelsstand, om de uden denne, som blotte Borgere, ikke kunde stiftet samme Nytte eller ikke i samme Fuldkommenhed? Det er aldeles ikke umuligt, at enkelte Individua kunne udrette gode, store og i Sandhed roesværdige Ting, hvortil deres Stand, eller den Forbindelse, hvori de staae med andre, ved et eller andet Baaend med dem forbundne Mennesker, ikke har bidraget det allerringste. Var Adelsmanden Tycho, formodentlig sine Ælter, vel sin Tidsalderes Beundring, og Stjernekyndighedens Lærere? Har Musikdirektøren Herschel, som Musikus opdagede Uranus og beriget Stjernevidenskaben med saa mange vigtige Jagtagelser? Hørte Luftpumpen og de magdeborgske Hemisphæer, som Borgemeester Otto Guericke opfandt, vel til Raadstuesager? Eller have Handelsforbindelser og mercantile Kundskaber hjulpen Kjøbmanden Glower, til at besyngte Leonidas? Den geistlige Stand har unægtelig frembragt mange grundige Lærde, mange Menneskerægtens Oplysere og sande Velgiarere; blandt Munkene, blandt Jesuiterne selv, have ikke saa gjort Verden og deres Medborgere betydelige Tjenester; men hvilke

ken Fornuftig vilde derfor endnu ønske Geistligheden de Leoniske og Gregoriske Tidens Indflydelse og Almagt? hvem vilde derfor endnu ønske Jesuiterordenen og det hele Munkeselskabs Bedligholdelse i de protestantiske Lande?

Er Adelstanden, som Adelsstand betragtes, uundgaaelig nødvendig for Staten eller: Er denne Stand, som den nu er, meget mere skadelig; stride deres sig tiltagne Fortrin, med deres Medborgeres ustridige Rettigheder, med Naturens og Billighedens Love, og bliver, hvis det saa forholder sig, dette Onde ikke erstattet ved noget overveiende Gode? Med eet Ord: Er det Staten gavnligere, at der eksisterer en medfødt Adelsstand (thi kun om denne tale vi nu) end at den ikke eksisterer? Dette er egentlig Spørgsmaalet. Af dette Spørgsmaals Besvarelse hænger det andet: Maae eller skal man undertrykke Adelen? ganske og aldeles. Er det, nemlig Staten gavnligere, at ingen Adelsstand, saadan som den nu er, eksisterer; saa er der heller ingen Tvivl om det er tilladt at berøve Adelen disse tiltagne, med det Heles Belfærd stridige Fortrin, eller i det mindste, at hindre deres skadelige Indflydelse. Kun i denne, og i ingen anden Mæning, vil en fornuftig og velænkende Mand forstaae det opfattede Spørgsmaal.

Vi vil her ikke beraabe os paa de af Naturen alle Mennesker tilkommende lige Rettigheder. Denne Liighed have vi Statsborgere tabt tilligemed Naturstanden selv. En fuldkommen Liighed saavel i Henseende til Formue og Eiendom, som i Henseende til Ære og Anseelse, er en sand Chimære, og ved Menneskenes og Staternes nærværende Forsætning, ja i enhver Statsforsætning, i Naturstanden selv, en veen Umuelighed.

Dog, skiondt ingen Stat kan bestaae uden Uliighed, uden Opofrelse af Naturrettighederne, saa bør dog Staten alligevel affordre sine Borgere dette Offer, saa lidet som mueligt. Uden en for det hele høiest Nødvendighed, maae ingen ny Uliighed indføres, ingen Naturret krænkes. Man maae dog endelig have saa gode Tanker om Menneskenes Forstand, at disse ved Staternes første Oprettelse, den Grund hvorpaa de nærværende Stater beroe, ikke have bortgivet flere af deres Rettigheder, end hvad der for det Heles Sikkerhed og Belfærd, netop var uundgaaeligen nødvendig.

Adelens Fordele bestaae deels i virkelige, deels i indbildte Fortrin, som de have, eller troe at have, forud for deres Medborgere. Af det første Slags er foruden de Prærogativer, som i forskellige Lande tilstaaes dem ved Lovene, som her i Danmark Jagne

rettigheden, Met at falde Præster ic. ogsaa den Fordeel, at Statens vigtigste og betydelige Embeder, saavel i det civile som militære Fag, fast allene blive besatte med denne Stands Medlemmer; at kun Adelen eller dog fornemmelig disse udgiøre den daglige og nærmeste Kreds omkring Regenten. Til det sidste Slags hører den almindelige Indbildning, at Adelen er ophøiet over de øvrige Medborgere, saa ophøiet, at den endog blot ved en nærmere Forbindelse med disse bliver besmittet og vanæret; at kun Adelsmanden allene har sand Følelse af Ære, og den sine Levemaade. Indbildninger, som vel ikke af alle, men dog ganske vist blandt den store Hob af de Adelige, ansees som uomstødelige Sandheder.

Enhver Tiendm, enhver Fortrin, det maae bestaae i Formue eller Ære, som vi have fremfor andre vore Medborgere, maae vi have erholdt uden voldsom Tvang, uden Krogvete, paa en fuldkommen retmæssig Maade. Frivillig, og af dertil berettigede Personer maae den være overdraget os. Nu vilde det just ikke falde vanskeligt at bevise af Historien, at Adelen ikke altid har erholdt deres, for største Deel paa Behnssystemet grundede Fortrin, paa denne eneste og saunde lovmæssige Maade. Det vilde ikke falde vanskeligt at bevise, at ikke sjelden Svagbed paa Regentens Side, og den ringere Borgeres voldsomme

formme Undertrykkelse i hine Tider, har hænet dem Veien til deres tiltagende Rettigheder. Dog alt dette vil vi nu lade henhoile uundersøgt. Havde hine Tidens Adelige erholdt deres Fortrin ved alle Medborgernes eenstemmige Samtykke; saa er dog disse ingenlunde overdragne den nu levende Adels af dertil berettigede Personer. Staten, denne Samling af Samtidige, i et vist borgerligt Selskab levende Mennesker, kan ikke, har ikke Met til at bortskienke sig indtil de sidste Efterkommere vedvarende Rettigheder; Regenten, den personificerede Stat, lige saa lidet. Denne sidste kan kun udøve de ham af Staten overdragne Rettigheder; men Staten ikke overdrage, hvad den selv ikke besidder. Af Naturen, ved den blotte Fødsel, har intet Menneske Forrang for det andet, intet Menneske større Met til at forvalte Statens Embeder end det andet. Kun Durlighed og Statens største Fordeel maa i det sidste saavel som i det første Tilfælde afgjøre Sagen. Og at bestemme denne hele Aarhundrede forud er, hvis man undtager meget saa Tilfælde, ingen levende Statsborger mueligt. De nu levende Menneskers Selskab har, saavel som ethvert enkelt Individuum, unægtelig den fuldkomneste Met, efter Behag at afhænde sin Tienddom, at affaae og bortskienke sine Rettigheder, til til hvem det vil. Men hvem i al Verden giver det

Met

Met til at bortgive andre Menneskers Eiendom? hvem
 Met til at bortskienke andre endnu usødte Mennes-
 kers Rettigheder? Pagt eller Samtykke, hvad heller
 aabenbar eller siltende, er hos usødte, endnu ikke
 eksisterende Mennesker, en Urimelighed; og Fædrenes
 Met over Børnene er kun gyldig saavidt den har de
 sidste Lyksalighed, ikke deres Skade, til Diemeed,
 Selv min lovlig forhvervede Eiendom kan jeg vel
 bruge, ødelægge, bortgive, endog ved Testamenter
 anordne, hvorledes jeg efter min Død vil have dem
 anvendt; dog ingen Stat vil nogentid tillade mig at
 bruge selv denne min lovlige Eiendom til Medborger-
 rens Skade. Havde man ikke anseet dette som billigt,
 saa maatte mange Runkeordener, mange af Middel-
 alderens fromme Enfoldighed oprundne Skriftelser,
 endnu staa ved Magt. Og gielder dette i Henseende
 til Formue og Lykkensgaver, hvorover Mennesket
 dog unægtelig har den største Eiendomsret; hoormegret
 meere maade det gielde, naar der handles om Ting,
 som ingen Stat nogen Tid har været besjætet at skienke
 bort. *Salus publica suprema lex.* Stemme disse
 Forsædrenes Indretninger overeens med det Heles
 Vel, saa lader man dem staa ved Magt; stridde de
 derimod, saa kan man og med frelst Samvittighed
 forkaste dem; thi ingen Hævd, ingen Vedtægt, der
 vare

vare nok saa gammel, kan forbinde os til at beholde
 for Statens Bedste skadelige Indretninger.

Vi komme altsaa her igien tilbage til Hovedspørgs-
 maalet: Er den medfødte Adelsstand Staten nyttig
 eller ikke? Skulde dette Spørgsmaal besvares med
 Ja, saa maade igien spørges: hvori denne Nytte
 bestaaer? Maa ske deri, „at Staten ved denne
 passeligere og fuldkomnere kan belønne store Mand
 og store Gierninger.“ En stor Mand kan til Sta-
 tens Vel foretage sig Handlinger, saa vovelige, at de
 ere forbundne med vis og piensynlig Tødsfare; han
 kan udføre Gierninger, hvis veldædige Indfødeelse kan
 strække sig gjennem mange Aarhundrede, og endnu
 lykfsaliggjøre de sildigste Efterkommere. Og kan Sta-
 ten nu vel belønne denne Mand, som tilfattede sit Liv
 for Fædrelandet, ham, som den efter Døden ikke
 mere er i Stand til at vise Taknemmelighed, anderles
 des end i hans Børn? Er det vel ubilligt, at Beløn-
 ninger og Fortrin ogsaa udstrække sig paa de sildigste
 Efterkommere, naar de Handlinger, hvis Belønning
 de ere, ogsaa udbrede deres velgjørende Indflydelse
 over de sildigste Statsborgeres Slægter? Vi svare paa
 denne Indvending først: dersom Adelsstanden kun skal
 ansees som Belønning for slige Handlinger, saa vilde
 de adelige Familiers Antal i Verden anseelig formind-
 kes. Store Sielen, som ere i Stand til at foretage

flige ubmærkede Handlinger, ere visselig ikke saalrigt i Verden. Vi nægte ikke, at Staten jo er forbunden til at sørge for den brave Mand's Vorn, der for dens Skyld tilføjer Livet, hvis de endnu ere usørgede, eller lide ved hans Død; og det er Statens som ethvert Individuums Pligt, efter Mulighed at erstatte den Skade, den selv har forarsaget; men hvo siger, at denne Forsorg skal vedvare indtil de sidste Efterkommere? Hvo siger, at det skal ske paa en Maade, som er skadelig eller til Byrde for de øvrige Medborgere? Og endelig, sæt engang, at alle nuværende Adelige paa denne Maade havde erholdt deres Fortrin, var det derfor mere billigt eller retfærdigt?

Ingenlunde! Belønninger saavelsom Straffe maae i Staten kun tildeles den, som har fortjent dem. Ligesaa uretfærdigt som det var, om man straffede en Mand's Forbrydelse, selv en Forbrydelse, som havde Indflydelse paa mange Aarhundrede, paa hans uskyldige Vorn; ligesaa uretfærdigt er det og naar man i dem belønner hans gavnlige Handlinger. Gud selv, det største Retfærdigheds Mynster, forjætter vel de Frommes Efterkommere sin Velsignelse i tusinde Leed, dog kun paa dette Vilkaar: naar de elske ham og holde hans Bud. Overalt maae man ikke ansee Belønninger og Straffe i Staten som en Siensgiæld,

giæld eller Equivalent for det Gode og Onde, hvorefter de sættes. Staten belønner af samme Grund som den straffer; det sidste for at afholde sine Borgere fra onde, og det første for at opmuntre dem til gode og gavnlige Handlinger. Det er derfor enhver Lovgivers Sag, at udfinde de Belønninger og de Straffe, som i ethvert Tilfælde kraftigst ville virke paa Borgernes Sind, dog saaledes, at hverken Staten selv eller andre Uskyldige derved skulle komme til at lide. Den Mand nu, som besidder Mod og Sielsstyrke nok til at opoffre sit Liv for det Almindeliges Vel, bliver rimeligviis drevet hertil enten af reen Mennesske eller Fædrelandsærlighed og brændende Jævel for Medborgerenes Vel, eller af Værløst, eller og af begge tilfælde. Den første af disse Bevæggrunde finder sin bedste Løn i sig selv og hans Medborgeres Velsignelser, sin bedste Opmuntring i Haabet om hvir Verdens Belønninger; og for kraftig at opmuntre den sidste, maa Staten omhyggelig sørge for at vedtage og beholde en saadan Mand's personlige Værd, og ved Mindesmærker og andre Indretninger at forevige hans Navn. Skulde endelig Statens Aarsag strække sig til hans Efterkommere, siden dog disse Skiebne og kunde have Indflydelse paa ham og bestemme ham til at handle; saa maatte denne Omsoarg kun strække sig til de næste, med ham paa een Tid levende Efter-

Kommere, ingenlunde til de fra disse nedstigende, end nu ufødte, Decendentere, som enten set ikke, eller dog i det mindste kun meget svagt kunne interessere ham. Og selv da maatte denne Belønning hellere bestaae i Penge og andre Fordele, end Ære og Embeder; med disse sidste maae Staten altid sparsommere holde Huus end med de første. Vel koste de Statens Kasse intet, men Æren taber ved at dermed odles uendelig meget, saameget, at den for den tænkende, i Sandhed ærefiere, Mand tilsidst taber al sin Yndighed; og ilde forvaltede Embeder kunne volde Staten, og Borgeren uendelig Skade. Æren burde af denne Aarsag aldrig tildeles uden personlig Dygtighed.

Dog lad være, at Adelsstandens Fortrin ikke kunne bifaldes som Belønninger, saa kunne de dog maaffektene som virksomme Opmuntringer, for kraftig at indgive Adelsmanden Lyst og Iver, til selv at udmærke sig ved store Gjerninger, og med Held at vandre i sine ædle Forfædres hellige Fodspor. Om denne Sag skal vi siden tale videre, og vi vil derfor kun her anmærke, at denne paaraabte Nytte langt fra ikke er saa stor, som den bliver forestillet, ikke saa stor, som den ved andre Indretninger vel kunde blive. Den største Hob blandt Menneskene er af Naturen uvirksom og lad. Kan den opnaae Ære,
Nige

Digdom og Fordele, mageligen og for let Pries, den vil ganske vist ikke tilkiøbe sig den dyrt og med Møie. Adelsmanden veed, at han, uden selv at udføre store Gjerninger, dog kan giøre sig Regning paa Ære og Embeder; hvad Skulde vel drive ham til først, møisommeligt at søge dem paa Fortienestens knudrede kornefulde Bane. Drives han ikke deskraftigere af Naturen selv, saa vil han, som vor Rothe siger, ganske vist rolig slumre ind paa Forfædrenes indsamlede Laurbær. Dette er maaffekt en vigtig medvirkende Aarsag til det iagttagne Eersyn, at en stor Mandes Søn meget sjelden selv bliver en stor Mand. Vidste denne store Mandes Søn, at han af Staten intet havde at vente sig, uden det, hvortil han selv ved egne Bestræbelser havde gjort sig værdig, hvor kraftig vilde ikke denne Tanke virke paa ham, hvor ivrig vilde han stræbe selv at holde sig i sine Forfædres Glands og Hæder; den Hæder, fra hvilken han, uden personlig Fortieneste, ellers ganske ufeilbarlig vilde falde.

Man har, og det med god Føie, forekastet det romerske Klerike, at det ved sit Coelibat og øvrige Forbindelser dannede en Statum in Statu. Et Slags Selskab, som stod lidet eller intet i Forbindelse med de øvrige Medborgeres, og havde sine egne, fra hele Statens undertiden ganske forskiellige, Fordele.

Med lige Føle kan næsten det samme siges om den nærværende Adelsstand. Ved deres indbyrdes Forbindelse, ved Fordomme paa begge Sider, og den store Vanskelighed, at indlade sig i ægteskabelig eller huuslig Forbindelse, ja endog i fortrolig Omgang, med de øvrige Stænder, udgør denne Stand virkelig et fra den øvrige Deel af Medborgerne ganske særskilt Selskab. Vel siger man, at Adelen just ved denne Omstændighed bringer Staten en betydelig Nytte, at den nemlig, just derved holder Ligevægten mellem Folket og Regenten, og forhindrer, at den sidste ikke bliver Despot, og det første ikke forandrer Stat og god Orden til Anarchie og Forvirrelse. Men det maae her igien tillades os at spørge: hvorefter virker da Adelen denne paaraabte Ligevægt? Siden der tales om Folk og Regent, saa er det klart, at man har Hensigt til Monarkier. Nu er Monarkiet enten absolut, som hos os, eller blandet og indskrænket ved Stænder, Parlament og Constitution, som i Sverrig og Engelland. I det sidste Land lader det sig begribe, hvorledes Folkets og Adelsens indbyrdes Nag kan tiene til at sætte Skranke for Kongens eller Folkets constitutionsstridige Indgreb; siden der alle tre Dele af den lovgivende Magt maae være enige, hvis en ny Lov skal være gyldig og have Lovs Kraft. I absolute Monarkier derimod, hvor den

hels

hels lovgivende og executive Magt er concentreret i Fyrstens Person allene, er der kun to Maader at standse hans Villie muelige, enten aabenbar Magt, eller mindelige Forestillinger. Neppe vil Adelsstandens Forsvarere, at den, for at modsætte sig Regentens uretmæssige Fremgangsmaade, skulde udbryde i aabenbar Bold og Oprør, og i dette Tilfælde, skulde en Regent, som var klog nok for at tilvinde sig de ringere Stænders Kierlighed, kun lidet eller intet have at frygte for Adelen og dens Magt. De ringere Stænder udgøre altid den talrigste Deel af Nationen, og alle Landes Historie viser os noksom, at disse Stænder altid er Fyrsten, der forekommer dem for stor til at misundes, mere hengiven end Adelen, som de næsten altid hemmelig hade og misunde. Skal Adelen altsaa i absolute Monarkier have Indflydelse paa Regentens Foretagender, saa maae det skee ved mindelige Forestillinger og de sædvanlige Veie, paa hvilke vi virke paa de Mennekers Forstand og Villie, som er vort daglige Selskab; ved igientagne ligelydende Forestillinger, som altid forebringes ham af de Folk, der udgøre hans daglige Omgangskreds. Men ligesom Begstaaalen i det første Tilfælde hældede til Fyrstens og Folkets Side, saa vil den i dette sidste Tilfælde, til Borgernes Skade, rimeligviis alt for meget hælde til Adelsens

§ 4

Var

Var det saa, at Adelen altid anvendte den Fordeel, som den ved Fødsel, Kong og Forbindelser har erhævet det, at være Fyrstens bestandige Selskab, til at hindre og afvende Despotisme og Uretfærdighed, og altid at give ham vise og veldædige Raad; saa vilde dens Indflydelse være en sand Lykke for Staten. Men er denne Formodning vel andet end det allerusandsynligste Hiernesvind? Skulde Adelen, eller den Deel af dem, som omringe Tronen, da altid bestaae af lutter vise, retfærdige, upartiske og patriotiske Mænd? Dette var efter Naturens almindelige Løb, næsten et Underverk. Seire ikke Avind, Rabaler og saa mange andre skygge Lidenskaber, som i glimrende Klædebon nærme sig Tronen, ofte over den bedre Deels tæneste og meest patriotiske Døtter? Er da Adelen ene, blandt alle Dødelige, ved et Underverk bleven fritaget fra Egennytten, hvoraf de øvrige af os syndige Adamsbørn saa rundelig have hver sin Deel, og som saa ofte gjør et Blandeværk, selv for den mest oplyste og retfærdige Mands Dine. Ja, saa meget er altid rigtigt: Træder Regenten disse samtlige magtige Forbundnes Net for nær, saa vil deres Indflydelse ganske vist nytte al sin Virkekraft. Men vil disse Magtige da ogsaa altid være lige saa aarvaagne, naar det gjelder om den øvrige, dog vel største af Nationens Rettigheder? vil den ivrig, lige

saa

saa ivrig hindre det, naar disse Rettigheders Krænkelse er den ligegyldig, eller endog fordeelagtig? Er da disse Magtiges Fordeel ogsaa altid Gavn for hele Staten selv?

Sørgelige Erfaringer have alt for meget overbevist os om det Grundige i disse Spørgsmaale. Forgieves ønskede Konge og Folk i Danmark, at opheve Bondens trykkende Slaverie; forgieves deklarerede den oplyste Deel af Skribenterne mod disse imod Natur og Billighed og Statens sande Fordeel stridende Undertrykkelser; forgieves blev derom meer end een gang Forslag indgivet, billigede af Kongerne, endog satte i Værk af den vise Friderik den Fjerde. Den magtige Adel, de høitformaaende Forbundne, som omgave Tronen og vare Godsøiere, og ansaae disse Forslag som stridende mod deres Fordeel og Storhed, vidste dog altid at opstable Bankeligheder nok, for at hindre dette sande velgiørende Værk, at trække det i Langdrag, og endelig ganske at forstyrre det. Først efter mange frugtesløse Forsøg seirede endelig i vore Dage Fredriks modige Siel og de saa adle Mænd over hændet Fordom og Slaverie. Til sand udødelig Ære geraader det de saa blandt Adelen selv, som ved denne Leilighed udviste sand Sielødel og ærlig Patriotisme nok, til kraftigst at understøtte dette for Staten gavnlige

§ 5

Værk

Berk. Men uden disse Edle, uden deres magtige Indflydelse, som de her anvendte til Statens Held, vilde maaskee de begynde Underhandlingerne have været ligesaa frugteløse som de forbigangne, og den danske Bonde endnu sukke under Bornedrettens og Slaveriets hele trykkende Jernaag.

Adelen er altsaa, som man og har sagt i Frankrig, ofte en sand Barriere imellem Kongen og hans Folk. En Skillevæg, gennem hvilken de ringere Stænders Stemme, naar den ikke harmonerer med Adelen, vanskeligt kan blive hørt, eller, hvis den høres, dog altid høres dæmpet, overdøvet, og modificeret efter denne Skillevægs Beskaffenhed og Elasticitet, igennem hvilken den maae trænge sig til Tronen. En herlig Hielp mod denne Ulf, som ellers altid vil coexistere med Adelen, saadan som den nu er, have vi her i Danmark i den usfatteelige Trykkefrihed. Det eneste rigtige Middel til at betrygge de ringere Underaatter for de Støres Undertrykkelse, og tilbørlig at underrette Monarken om hans Nations sande Tænkemaade og sande Tilstand.

Man kunde maaskee indvende, at dette Onde altid kunde befrygtes af et Lands Støre, af dem, der beklæde Statens høieste Embeder, endskiøndt aldrig Adelskand var til i Verden; og ganske usandt

er

er dette heller ikke. Men deels vilde da disse uadelige Støre ikke, ligesom Adelen nu, være ganske adskilte, og uden al Samkvem med det øvrige Folk; deels er en Forbindelse imellem flere Støre, der da højst sandsynlig hver vilde have en sæls, fra de andre Stænders forskiellig Interesse, ikke saa meget at frygte, som naar alle disse tilsammentagne Støre, forbundne ved Familie og andre Bånd, kun have een og samme Interesse, som de nu med sæls forenede Kræfter søge at befordre.

Dog maaskee denne Ulempe, saa stor den ogsaa er, igjen bliver erstattet ved et for Staten overveie ende Gode. Den førnævnte Forfatter i pol. Journ. paastaar: „At Adelsstanden nu, da Krigen er blevet en Kunst, er ganske undvørlig. At Tyrkerne just derfor i sidste Krig ere saa ofte blevet slagte af Russerne, fordi disse første ingen sødt Adels have, fordi Biziren og Pachærne vare Folk af ringe Herkomst, de russiske Generaler derimod Adelsmænd. At et Folk uden Adelsstand sikkert altid maae blive overvundet, og Voveren der evig være uden Barmhjertighed, og Voveren der evig være uden Barmhjertighed, ublat for alle Krigens største Farer.“ Ja ikke denne Forfatter allene, selv Preussens viise Frederik *)

paa

*) Il est plus nécessaire, que l'on ne croit de porter cette attention au choix des officiers, parce que d'ordi-

erdi

paastaær udtrykkelig, at Vresfølelse egentlig bør søges hos Adelen, og kun sielden findes hos de Dørgelige, og at altsaa de første fortrinsoviis og allene ere brugbare til Krigsbefalingsmænds Poster. Vaa alt dette fuldkommen rigtigt, saa maatte man tilstaae, at Adelen, ligesom vor Tids staaende Armeer, vel var et Onde, men dog et Onde, som for Dørgernes Sikkerhed er uforbigiengelig nødvendig. Vi ville see til at undersøge, hvorvidt denne Paastand er rigtig.

Neppe behøver det, Forfatteren har erindret om Russernes Seier over Tyrkerne, alvorlig at besvares. Vaa hans fremførte Meening rigtig, saa maatte

ordinaire la noblesse a de l'honneur. Il ne faut pas disconvenir cependant, que quelquefois un rencontre du mérite & du talent chez des personnes sans naissance; mais cela est rare, & dans ce cas on fait bien de les conserver. Mais en général il ne reste de ressource a la noblesse, que de se distinguer par l'épée, si elle perd son honneur, elle ne trouve pas même un refuge dans la maison paternelle; au lieu qu'un roturier, après avoir commis des bassesses, reprend sans rougir le metier de son père, & ne l'en croit pas plus deshonoré. Oeuvres posth. de Fréd. II. Roi de Prusse, Tom V. P. 167.

maatte man vel spørge: Hvorfor have Tyrkerne da tilførn saa ofte erhholdet den meest afgjorende Seier over de Christne? Hvorfor var en Tid det tyrkiske Navn Christendommens Straf? Leed maaskee de Christne dengang Mangel paa Adelige, eller vare de tyrkiske Hærførere dengang det, hvad de nu ikke ere, oprundne af adelig Stamme? Og enhver sees let, at den af Forfatteren angivne Grund er aabenbar urigtig. Stammede Bizirerne og Pachæerne fra de ældste og adeligste Huuse i Verden; kunde de regne deres Ahner i nedstigende Linie ned fra Sultan Othman selv; og vare Romanzow, Prindsen af Coburg, og Fyrst Potemkin oprundne af idel borgerlige Huuse; disse Borgerlige vilde alligevel med deres personlige militære Indsigter og Talenter, med deres regulære velercerede Tropper, ligesaa let som nu have slaet disse ignorante adelige Bizirer med deres sammenløbne ganske udisciplinerte Horder paa Flugten. Eller troer man maaskee, at Mod og krigerisk Videnskab er uden medfødt Adels en ganske utænkkelig Ting? Sandon har ingen Ahner.

Krigeren maae besties af Vren; men er da sandfølelse for denne kun noget, som findes hos Adelsmanden allene? Gives der ikke i Borgerstanden selv Folk nok, som besidde den; Folk, som, antændre af denne, have udført de ædelste og fortrefeligste Hand-

Handlinger? Stamfædrene for de ægte adelige Familier, (jeg forstaaer ved dette Udtryk dem, hvis Forfædre ved Daad og ikke formedelst Penge eller Smiger have tilveiebragt sig dette Fortrin) have dog eengang været Borgerlige, og som Borgerlige ved roesværdige Bedrifter opvoinget sig til den Hæder, som deres Efterkommere endnu besidde. Var Athenienseren Sphikrates mindre befolet af Ære og Fædrelandskærlighed, fordi han var en Skomagere Søn? Eller hvad behøve vi at søge Exempler i Grækenland? Skulde Peder Wessel have mindre Ærelyst, fordi han stammede fra Borgere og havde været Skræberdreng, end hvis han allerede som Tordenkiold havde tiltraadt Tjenesten? Erholdt Coet Sivertsen, som rugtede Tyrkerne i deres glimrende Periode, og Poul Wendelboe, som med Lovemod stred under Peter den Stores Bane, først den fyrige Ærelyst og det Mod, som befolede dem, med det Adelsdiplom, som forvandlede hiin til Adelaer og denne til Lovensørn? Naturen retter sig visselig i sine Gjerninger ikke efter Rangforordningen; ofte nedlægges der en fyrstelig Siel i Svinehyrdens Begeme, og lige saa tidt Svinehyrdens Siel i den durchlauchtigste Prindses og høieste Ministers Afkom.

Saa meget er alligevel sandt, at den fødte Adelige ved Gødselen selv erhoder Opmuntringer, som den Borgerlige fattes, og som, virkelig kraftig ere
i Stand

i Stand til at styrke og opkve denne Ærelyst, ifald den ellers af Naturen er nedlagt hos ham. En saadan Opmuntring er de Fordomme selv, som saa mange Adelige indsaage ligesom med Moderens Welsk, at de udgør en bedre Race af Mennesker end den ringere Borger, og at de følgelig i Sæder og Opsørsel maaske ophæve sig over disse. Vel gaaer denne Ophævelse som oftest kun ud paa det Udvoortes, ikke stelden paa fantastiske, for den fornuftige Mand latterlige, Grimacer. Men Stolthed hæver dog altid den menneskelige Siel, og det kan gierne lade sig gjøre, at selv ufornuftig Stolthed undertiden kan virke noget Gode og frembringe store, det almindelige Bedste gavnlige, Foretagender. Dog hvorfor skal man gribe til Urimeligheder og Fordomme, saalænge Sandhed kan virke det samme. Det er desuden en egen Sag, naar man ved Fordomme og Daarligheder vil lede Mennesket til det Gode. Ikke at tale om at det stec ikke er nogen Noes for Mennesket selv, helst naar hiin gjør Paastand paa Fortrin over sine Medborgere, liig den menige Mand, som desvære af Mangel paa bedre Opdragelse blindt hen efterløber Fordomme og daarlige Indbildninger. Fordomme virke kun saalænge og saavidt Mennesket er uvidende eller ufornuftigt. Kommer han engang til bedre Erfreentanke, saa tabe de deres Magt over ham; og han staaer da

da Fare for, at selv de gode og rigtige Bevæggrunde intet Indtryk mere gjøre paa ham. Den, som nogenledes kender Menneskenes Natur, vil ikke nægte denne Erfaring. Manges en Lidelig, som nu spotter al Dyd og Moralitet, maae søge hos særindede, overdreven strange Forældre og Lærere den første Anledning til sin Fordærvelse.

Dog Adelen har endnu en anden vigtigere Opmuntring, en Opmuntring, som man net ikke maae vanhellige ved at kalde den Fordom, og denne er Tanken om deres ædle Stamfædres store og berømmelige Gierninger. Disse Forsfædre gaae den nærmere an, og deres Gierninger maae følgelig interessere den i en høiere Grad end andre, som ikke have den Lykke at nedstamme fra disse hæderlige Mænd. Denne Omstændighed er, i Følge vore Indsigter, den eneste gyldige Grund, hvorfor vi endnu skulde ønske et adeligt Stammenavn og den sødte Adels Bedligholdelse; thi først maae Staten, som vi allerede reengang have anmærket, paa alle mulige Maader sørge for at underholde Borgerens Værløst, og at belønne dem, som, drevne af denne eller af Patriotisme, have udbrettet store og berømmelige Gierninger med Vre og evig udødelig Roes. Et af de bedste Midler til dette Dødsmod er, naar den store Mands Navn endnu lever i hans Efterkommere. Dette virker paa ham som

en

en smigrende Belønning, og tillige paa dem som en kraftig Opmuntring til at opnaae hans Roes ved Gierninger. Det forstaaer sig selv, at ingen riig Hagerkarl, ingen Kornpuger, som i sit hele Liv altsam har opdnyget Penge, men ellers intet Nyttigt for Staten udbrettet, ingen krybende Hofsmigrer, eller Fyrstens Leilighedsmagere, da maae kunde tilvende sig et adeligt Navns høie og ærefulde Fortrin. Ligesaa let begriber man af det forhen sagte, at Adelsmanden selv kun maae have dette, og intet andet, Fortrin forud for sine Medborgere. Den adelske og fortreffeligste Mands Søn maae, hvis han vil tjene Staten, ligesom den Borgerlige, begynde fra det nederste Trin, ordentlig og uden Spring med ham vandre Vrens Trappe; og kun personlig Fortieneste, ikke Fødsel og Forbindelser, bestemme, hvo af disse tvende først skal naae Spidsen.

Paa denne Maade vilde Adelen, istedenfor som nu hemmelig at hades og misundes, som Nationens Velgiæreres Efterkommere erholde deres Medborgeres almindelige Kierlighed og uskromtede Gunst. Mid, Foragt og urimelig Stoltthed, som hidtildags indbyrdes har beslejet disse Stænder imod hinanden, vilde da ganske eller dog for største Delen forsvinde. Altid et sødt og behageligt Syn for den sande Menneskeven for den, som ærlig ønsker det Heles og Menneskefjæns

M

rens

tens Vel! Indbyrdes Mid og Avind kan være Tyrannen, som derved seer sin despotiske Trone betrygget, Kierkommen. Men for den gode Fyrste, for Fædrelandets Fader, for den sande Verdensborger, hvis Hjerte staaer kiertigt for det hele menneskelige Kion, er Tanken om denne indbyrdes Avind altid en høit ubehagelig og sørgelig Tanke.

Adelen har Opmuntringer, som Borgeren fattes; men blotte Opmuntringer afgjøre ikke altid paa hots Side den største Værløst virkelig findes. Man maae herved tage Organisation, Opdragelse og mange foldige andre Omständigheder, som snart er den ene, snart den anden mere gunstig, i Betragtning. Hvor tidt see vi ikke, at Folk, med liden eller slet ingen advortes Opmuntring, drives af Naturen selv, og lade andre, som ere forsynede med de herligste Opmuntringer, langt bag efter sig. — Naturen deler sine Gaver, uden Hensigt til Stand; lige mellem alle sine Vorn. Ved den skarpe Følelse af Menneskeværds og Menneskerettigheder, som er en Følge af den almindeligere Oplysning, har Borgeren i vore Dage alt vundet anseeligt. Og mere, meget mere kunde endnu skee, hvis ikke det nærværende Forhold mellem den og Adelen tildeels hindrede det; hvis Staterne i vore Dage vare saa bekymrede, som de vel burde, for at opilde denne ædle Selvfølelse, en

Følelse, som ikke blot for Krigeren, men for Statsborgeren er vigtig, i deres Sønners Darm, og hvis foromtalte Forhold ikke deri tildeels ofte stod dem i Veien.

Enhver Tanke om Ringhed, om Fornedrelse, væler Værløst og Selvfølelse. Vibringes fra Ungdommen af den Tanke Borgerens Søn, at han ved Fødselen selv er under Adelen; at dennes Væ er langt æmmere end hans, og at hiin ikke maae indbilde sig at bringe det saa høit i Hæder og Værdighed som denne, saa vil han derved vænnes til at see sig selv i et ringe og foragteligt Lyk. Denne fornedrende Tanke vil ganske vist væle hans Drivtighed og Værløst ligesaameget, som det paa den anden Side vilde opmuntre ham, hvis han saae, at han i alt af Naturen ligesaa ædel som hiin, torde haabe det samme som han. At Vrens Palme og Klenodet var fremfat for ham som for den Adelige, og at ifkun Anstrenge og Virksomhed vilde bestemme, hvem der skulde gribe dem.

Jeg har sagt, at Staterne i vore Dage ikke ere saa bekymrede for at opilde Selvfølelse og Værløst hos Borgeren, som de vel burde. For at overbevise os om dette, lader os kaste et Die paa hine gamle Grækenlands og Roms Stater. Hvor almindelig besteede der Patriotisme og Værløst deres Vore

gere? Den ringeste Borger interesserede sig varme for Fødelandet; var ligesaa, ikke sjelden lange mere, bekymret for dets Held og Væere end for sin egen. Naturligvis maatte dette ogsaa skee; enhver Borgers anseelse sig selv som vigtig i Statslegemet, og sin Stemme betydelig nok for at have Indflydelse paa Statsbestyrelsen; de vigtigste Sager forelagdes dem, deres Stemmer samlede derover; daglig delibereede de over offentlige Anliggender, og disse, og med dem den hele Stats Vel selv, maatte derfor nødvendig blive dem overmaade vigtig. Hvad Virkning den Tanke om Stemmeret og Medvirkning har paa Borgernes Patriotisme, kan man endog i vore Dage see paa den selv blandt de ringeste Borgere i England herskende public Spirit og Iver for det Hæle. I absolute Monarkier kan nu dette vel ikke gaae an, men allermindst hvor Borgeren seer sig næsten ganske udelukt fra de Embeder, som nærmest angaae Statsforvaltningen, og hvor disse, som ved udelukkende Privileg, tilhøre Adelen fast allene. Dog noget mere kunde, selv ved det nærværende aldeles ei nødvendige Forhold til Adelen, endnu skee. Saavidt muligt uindskrænket Publicitet paa Regjeringens Side, og offentlig for hele Nationens Dine udførlig aflagte Regnskaber af Ministre og Collegier vilde,

for

foruden andre gode Virkninger, ogsaa i denne Henseende ikke være uden Følger.

Endnu meer Lyst til Væere og Fødelands Kierlighed blev fra spædste Barndom af kraftig indpræntet hver Roms og Grækenlands Borger. Deres Førfædres berømmelige Gierninger bleve dem i Barndommen fortalte. Deres Digtere besang dem; Kunstnerne af alle Slags kappedes om at forevige deres store Mand og Nationens berømte Gierninger. Besøgte de Templerne, saa vare Mindesmærker om deres Bedrifter der ophængte. Paa Torvet i de offentlige Duegange, overalt prunkede deres store Mands Støtter eller Malerier, som forestillede deres Handlinger. Kort alt foreenede sig der, for at indgive og underholde Iver og Stræben for Væeren og Fødelandets Vel.

Lad os nu igjen vende Diet tilbage paa vore Stater. Den meenige Mands Opdragelse (thi vore paa bedre Grundlæggninger opførte Realskoler ere ikke for ham) er i denne Punkt ganske forsømt. Det høieste, hvortil han ved lang og kummerlig Skolegang kan bringe det, er at han skriver noget læseligt, regner lidt, og udenad opramser en Troesbetiendelse, hvis Meening han sjelden ret har fattet, og som efter Confirmationen bliver ligesaa hastig glemt, som den uansømmelig var bleven lært. Ikke eet Ord

Hører han om hans Fædrelands Historie; om Nationens store Forfædre ikke et eneste Ord. Billig maatte man derfor ønske, at Skolemesteren fandt Tid til, tidt og venkabelig at fortælle Børnene lige paa deres Sind virksomme og for Børnene selv underholdende Anekdoter. Men venkabelig og uden den sædvanlige Børnelærdomsvang maatte det skee; hvis ellers ikke Forfædrenes berømmelige Bedrifter, formedelt Idæernes Association, engang i Tiden af de Børne skulde betragtes med samme Ulyst og Modbydelighed, som Catechismussen og den hele Børnelærdom.

Vor Tidssalbers Digtene have vel foræret os smukke og smagsfulde Stykker i alle Arter af Digtekunsten; men det var at ønske, at de endnu meer vilde besyngte Forfædrenes berømte Gierninger, og da nedstemme Tonen ganske til meenig Mands Begreb. Vi Danske have nogle gode Stykker af dette Slags, og Selskabet for Efterlægten har engang havt og tildeels udført den Idée, at forfærdige Følkesange om Fortidens nyttige og gode Handlinger, og at lade dem sælge for sædvanlig Visepriis. En herlig Idée, som endnu bestandig videre fortiente at realiseres.

Lette, simple og lidt bekostelige profaiske Fortællinger af samme Indhold vilde tildeels gjøre sam-

me Virkning. Megen Tak skyldes i denne Henseende vor fortiente Malling for sin Bog. Hvor mangen ædel Daad har han ikke derved reddet fra Forglemmelsen! hvor mangen ædel Mands Handlinger, som før vare ingen eller dog kun Historiegrandskerens ene bekendt, har han nu offentlig opstillet til Efterlignelse. En mindre dyr, maaskee endnu lidt mere nedstemmet, eller flere saadanne for hver enkelt Stand især indrettede Samlinger, vilde maaskee endnu gjøre den ved hans Bog tilsigtede Nytte større og almindeligere *).

Enhver som kender Theatret og den store Illusion, som vel udførte theatraliske Forestillinger kunne frembringe, vil ikke nægte den Indflydelse, som store og heroiske Handlinger og Scener af Oldtiden, dramatisk udførte, kunne have paa Tilskuernes Sind og Hjerte. For Mennesket i Almindelighed vilde det mindste lige Scener stifte meer sand Nytte og ædlere

M 4

For

*) En anden Nionneke, med typographisk Pragt og Røbbere fra Clemens eller Preiskers Aetkerhaand trykket Udgave af dette Værk, er et Arbejde, som en af mine patriotiske Venner ivrig har ønsket. Jeg stemmer i med dette Ønske, og tvivler ingenlunde, at jo de bemidlede blandt Nationen vilde gjøre sig en Ære af at understøtte dette Konstens og Patriotismens Mindesmærke.

Fornielse end de prægtigste Operaer og de ziirligste Comédies amoureuses mœurs d'Ariettes. Chateauspear har vel grundet enbeel af sine Stykker paa sit Lands Historie; men disse indeholde, naar man undertager enkelte Carakterer, for det meste kun lidet selvgeverdige Handlinger.

Men fornømmelig burde Kunstnerne bestraeffe sig for at være det, hvad de engang vare i Grækenlands og Roms Stater; de skulde opstamme Menneskene til Dørgerdyd, og sørge for at holde Folkets store Handlinger i en evig Amindelse. Hvor saa af deres Stykker ere vel forfærdigede til dette Diemeed? og hvis de endog ere det, hvor finder man dem? Paa vore offentlige Forsamlingssteder og Spadseregange? Eller i Akademiernes Forsamlingsstæde, i Byernes og de Riges Samlinger og Gallerier, hvor en videlystet Kunstner eller Dilettant for Penge indlades for at henrykkes over deres Ydigheder; og saa mange andre, som hverken ere Kunstnere eller Dilettanter, nyde ved deres Besøelse en kort flygtig Dienslyst, der som oftest er forsvunden, endnu for de forlode Galleriet. Hvor ere vor Juuls, hvor Griffenfelds, Adlers, og Tordenskiolds og saa mange andre ædle Mænds Mindesmærker? Den næst sidste har dog et Monument i en Afkrog af Kruekirke, den sidste til Skam for Nationen endnu slet intet; og

længe

længe er det ikke siden, at man selv i Hovedstaden vanskeligen kunde faae opspurgt hvor han laae begravet. De fleste af Nationernes offentlige Statuer ere sædvanlig kun Complimenter, meget kostbare og lidet gavnlige Complimenter til deres Konger; og selv disse kunne, som de nu ere, heller ikke staae den fulde tilsigtede Nytte, de kunne ikke noksom underrette den meenige Mand, der ikke forstaaer den latinske Lapidarstil paa Piedestalet, om den store Mand og om hans Handlinger. Engelland har ogsaa i dette Stykke et særdeles Fortrin; feiler jeg ikke, saa er det Ursenholtz, som derfor siger, og han siger det med Røi, at Westminster Abbey har frembragt flere store og gavnlige Mænd, end enten Oxford eller Cambridge. Her i Danmark have vi vel Monumenterne i Jøgerspris, men til hvad Nytte i en Afkrog af Landet? Ikke just kostbare, heller ikke altid saa forstige, men paa mange Steder i Landet maatte den virkelig store Mænds Mindesmærker være, hvis den tilsigtede Nytte ellers skal blive fuldkommen og almindelig *).

Meget, overmaade meget kunde altsaa et Lands Digttere, Skribentere og Kunstnere bidrage til at op-

M 5

ilde

*) Vilde det ikke lode for angst fra mit Maal saa omstændigt de jeg ved denne Leilighed endnu at tale mere om et Middel til at vedligeholde store Handlingers Minde

ilde Patriotisme og Værløst. Men til fuldkommen at kunne udrette dette, er endnu een Ting fornøden. Enhver Børgere maatte være overbevist om, at det i det mindste ikke var ham ganske umueligt selv at erholde sig udmærkede Belønninger; og dette er, naar man undtager Konstneren og den Lærde hver i sit Fag, i Følge Stændernes nuværende Forhold, ikke vel giørligt. Forsædrenes berømmelige Gjørninger interessere derfor den største Deel af Nationen ligesaa lidt, som Alexander den Stores Bedrifter Kiedelsikkeren. Det er efter Sagens sædvanlige Gang næsten ligesaa rimeligt for Kiedelsikkeren at blive en Alexander, som det er for den ringere Børgere at blive en Hørfører, eller overhovedet en Mand af nogen vigtig Indflydelse paa det Hele. Hvad der skal opmuntre os, maatte i det mindste foreskilles os som noget, der kan opnaaes ved vore Bestræbelser. Ingen uden en Afstindig stræber efter Umueligheder. Vel kunde lykkelige Tilfælde indtræffe, men Probabiliteten er her for liden paa den Børgerliges Side; og Tallotteriet vilde tilforladelig kun have faa Spillere, hvis

Minde og det er Nationalfestdage. En af disse, den 11te Februar have vi tillige med Kedsdagens Afværelse ogsaa tabt; en Dag, der hos hver Patriot altid fortjener at være i uforglemmelig Erindring.

hvis ingen Gevinster, uden blot Qvaterner, bleve udbetalte.

Men blot Værløst og Patriotisme allene er endnu ikke nok. „Krig er, som vor Forfatter siger, nu en Kunst“ og enhver Kunst maatte læres og øves. Den tilkommende Krigsmand maatte, hvis han ellers med Værløst skal føre dette Navn, ikke blot være udrustet med mathematiske, taktiske og mange andre brugbare Indsigter; ikke blot flittig øvet i praktisk at anvende disse Kundskaber; men han maatte og tillige tidlig hørdes til munter og standhaftig at udholde Mangel, Stræbarser og andre Livets Besværigheder, hvilket altsammen, meer end i nogen andens, kan falde i Krigersens Lod. Tidlig maatte han ansøres til Activitet og Subordination, til Klogskab saavel i at befale som adlyde. Altsammen Ting, hvortil man kun i den sprøde Alder ser, i den vorne berimod enten stot ikke, eller dog med uendelig Møie og Selvfornægtelse, kan vænne sig.

For man haabe alt dette af Udelens nuværende Opdragelse? Lidet eller stot intet udrustede med militair Kundskab forlader den Faderens Huus, hvor den, mere vant til at befale end at adlyde, i Værløst og Overflod har dandstet paa Roser, for at betrede Krigersens knudrede tornefulde Stie. Eller og omhytter den Pageliberiet med Uniformen. Manger

Bliver endog, til den hæderlige Krigsstands Beskiemelse, ansat som Officier, fordi han dog maae være noget, og er uduelig til ethvert andet Embede. Var han, som man tilforladelig ikke kan antage som det sædvanligste Tilfælde, endog i Faderens Huis bleven forsynet med de bedste theoretiske Kundskaber, saa er han dog næsten altid blottet for det praktiske, for tilbørlig Subordinationsfølelse og Hærdelse. Suldkommenheder, som stelden kunne erhverves i det faderlige Huis og som ingen militair Opdrager for tidlig kan søge at bibringe sine Undergivne.

Det var af den Årsag billigt at ønske, at ingen, han være Borgerlig eller Adelig, blev ansat som Officier ved Armeen, uden først i en militair Opdragelses-Anstalt at have erhholdet den dertil fornødne Dannelse. Til denne Opdragelses-Anstalt skulde den Borgerlige have lige Adgang med Adelen, og kun erhvervede Indsigter og Duelighed bestemme, Hvo af dem tilkom Fortrinet.

Krigerne have flige Instituter, og de lærde tildeels og, men selv for den tilkommende Statsmand og Financier vilde en saadan Planteskole, hvor fornøden Theorie var forbunden med Praxis og Dvælelse i de forskellige Fag, i hvilke de engang skulde tjene Staten, ikke være uden Nytte. Foruden den første i Dinene seldende Fordeel vilde flige militaire

og

og civile Instituter endnu have flere. Sandt Erølyst og andre Staten og Mennesket gavnlige adle Følelser, kunde ved en saadan Planteskole lettere bibringes de Unge end de Vorne, hos hvilke den gode Eed som oftest gvaales ved Fordømmes overhaandtagende Ukrud. Det blev Staten tillige lettere at træffe et Valg mellem Eleverne, og tidlig at anvise det mindre eller slet ikke duelige Subjekt en anden Løbebane. Endelig kunde den paa denne Maade ogsaa kraftigt styre den Ulfik, naar de ringere Dorgere, uden indvortes Dygtighed, alle for hyppig forlod deres Stand, for maaskee engang at trænge sig op i de høiere Embeder. En Ulfik, som selv vor Sneedors har b' freyget, og hvoraf Mangel i de mindre Staten nyttig Stænder ogsaa useilbarlig vil følge.

Vel har man gjort den Indvending, at Statens ved flige Instituter paalagde sine Dorgere en Tvang, hvortil den ikke er beføiet; at den herved gjorde Indgreb i Faderens Rettigheder, og at det burde staaes enhver Statsborger frit for at vælge hvad Løbebane, han selv fandt for godt. Men Staten, saavelsom ethvert enkelt Individuum, har dog vel ustridig den Ret at sørge for, at dens Anliggender blive saa gode som mueligt besørge; den maae selgelig ogsaa have den Ret at fordre, at de Personer, som egentlig vilde opofre sig til dens Tjeneste, ere dannede og opdragne

til

til denne Hensigt; og at udelukke uduelige Subjekter ganske fra sin Tjeneste. Desuden tvinger jo Staten ingen til at søge om egentlige Statsbetieninger, og tusinde Væite staaer der endnu den aaben, som ikke vil bekvemme sig til den af Staten foreskrevne Orden. Vilde endelig en Fader heller selv give sin Søn en til Statens Hensigt passende Opdragelse, saa kunde dette vel ogsaa tillades ham, dog paa det Vilkaar, at denne privat opdragne Søn, naar han ansøgte om Statsbetieninger, i alle Stykker blev befundne lig de af Staten selv opdragne og dannede Candidater.

Vi haabe Tilgivelse for denne lille, Hovedsagen ikke ganske uvedkommende, Udsøvelse. Man kan tvivrigt antage eller forkaste de civile Opdragelses-Anstalter, ligesom man vil; saa er dog dette ganske vist, at den tilkommende Statsbetient, foruden tilhørlig Theorie, endnu behøyer mange lokale og andre Kundskaber, hvilke, saavel som den i alle Sag saa nødvendige Dvelse og Erfarenhed, først og allene kan erholdes ved Forretningerne; disse Fuldkommenheder findes altid hos den fra de ringere Trin gradviis opstegne Statsmand, og maae altid savnes hos den paa sædvanlig Viis ophøiede Adelsmand. Det er en slet Officier, som ikke kiender og selv kan gjøre Soldaternes Evolutioner med, og i dette Tilfælde befinder sig altid den rige fødte Adelige, som med

et bliver indsat i et Statsembed. Lidet eller slet intet udrustet med lokale Kundskaber, uden Erfaring, uden Dvelse i Forretningerne, gaaer han strax fra Saa deres Huis ind i Statens Tjeneste, og det ikke i de smaae ubetydelige Poster, hvor disse hans Mangler kun kunne virke lidet eller ingen Forstyrrelse, men han rykker strax op i de vigtigere Embeder, hvor hans Stemme alt er betydelig, og hans Feiltrin allerede kan have Indflydelse paa det Hele. Mangen Adelig bliver forflyttet fra eet Departement til et andet, fra dette, atter inden kort Tid i det tredje ganske fra de andre forskjelligt. Hvor i al Verden kan der formodes, at denne Mand i saa kort et Tidrum kan indsamle den fornødne Erfaring? Eet af To maae nødvendig ssee: Enten gjør denne vigtige anseelige Mand slet intet, forestiller, ligesom Alexanders Troene efter hans Død Kongevalden, sit høie Embeds Værdighed som et blot Pragtbillede, og lader sig evig styre af sine undergivne Statsbetiente; eller hvis han ikke vil det, maae han ganske vist i Begyndelsen af sit Embedsførelse hyppig støde an og begaae Feiltrin. Thi Erfaring og Indsigt i Forretninger er intet Mærkesse medfødt; selv den Duelligste maae først indsamle dem ved Tid og Dvelse. Ved de høie Embeders sædvanlige Besættelse maae Staten følgelig aldrig blive saa godt betient, som det ellers var mueligt; men

det er ikke den eneste Ulempe, som skyder af Adelsens nærværende Forfatning. Alt hvad man har sagt om de gamle Egypters og de indianske Kasters fornuftstridige Indretninger kan, næsten med lige Føie, anvendes her. Antallet af duede Subjekter i alle Fag bliver derved nødvendig indskrænket. Naturen uddeler, som vi have sagt, ikke sine Gaver efter Kaster og Rangforordninger. Den Borgerlige, som virkelig endda er bedre faren end den Adelige, siden han har mere at vælge i, kunde dog maaskee som Minister eller som Hørfører gjort Staten vigtigere Tjenester end den, hvortil han nu er i Stand, og det kunde meget vel træffe sig, at Adelsmanden havde slet intet naturligt Anlæg, til de Poster, hvortil han ved Fødselen er indskrænket, men derimod herlige Gaver til andre blot borgerlige Eysler. Til Trods for Naturen maae han dog reent forsage de sidste for at falda Staten, som et unyttigt Lem, til Byrde i de første. Il ne reste, siger den store Frederik „de ressource à la noblesse que de se distinguer par l'épee“ vi lægge til: tant pis! Den fattige Adelsmand er fast altid fordømt til Officerstanden; maaskee mangler han dertil Mod, Sundhed og Duelighed: Egenskaber, som ingen Dødelig kan give sig selv, naar Naturen har nægtet dem. Isteden for en slet Officer eller Statsmand havde han maaskee blevet en virksom

Køb-

Købmand, en stor Lærd, en fortreffelig Taler eller Kunstner; og Staten taber i ham altsaa en god og hæderlig Borger, for at bruge ham som en unyttig, ofte skadelig. Selv er han ikke lykkelig; thi hvo kan i et Embede, som man aldeles ikke er voren, vel være lykkelig? Og dog straffer Staten denne ulykkelige Mand, naar han maaskee i denne ham paatrængte Stand, hvortil han intet Kald og Naturanlæg har, forsommer sin Pligt, med den haardeste blandt alle Straffe, med borgerlig Død, med Infamie. Haardt og ubarmhertigt! Deresom det kom an paa enhveres fri Valg, saa handlede Staten hert fuldkommen Ret; fordi uden naturlig Bequemhed ingen var forbunden at tilhyde sin Tjeneste som Krieger; den kunde og burde med største Føie da belegge forsømt Krigs-pligt med den uærligste borgerlige Infamie. Borgeren vilde ved denne Straf da blive saa ulykkelig og huusvild som Adelsmanden. I Engelland, hvor, som vi mere end engang have anmærket i denne Afhandling, Borgerens og Adelsmandens Forhold overhovedet er langt bedre bestemt end i de fleste andre Stater, i Engelland er Adelsmanden, Børn for at ernære sig, ikke tvungen til at gribe Kaarden. Den største Pairs yngre Søn holder sig der ikke det ringeste vanæret, naar han opofrer sig til Købmandstanden, eller som Contoirbetjent gaar ud til de Ostindiske Etablissementer.

Endelig, for ogsaa at sige et Ord om Stamgodsene, denne Støtte, paa hvilken de nærværende magtige Familiers Særke fornemmelig berøer, saa kunde disse Spørgsmaal maaskee vel gøres: Om de og have erhholdet dem alle paa en retmæssig Maade? Om de og altid troelig have opfuldt de Betingelser, under hvilke de først erhholdt dem af Staten eller Kronen? Om Staten, eller, hvilket er det samme, Regenten overhovedet er berettiget til at afhænde sig Arvelehn under sigte Betingelser *)? Dog alle disse Spørgsmaal ville vi lade henhvile ubesvarede. Den nærværende Adels er nu eengang i Besiddelsen, og det var i alt Fald haardt ganske at berøve den sin Eiendom, og derved at styrte mange Familier i en af dem selv uforstødt Armod. Men om man ikke, ifald foranførte Spørgsmaal maaskee kunde besvares med Nei, kunde tilhøds den at nedlægge disse Gods, at afhænde dem parcelleris til Landmænd: en Fremgangsmaade, hvorved, som Erfaring har viist, Eiermanden inter Tab har at frygte, dette kunde maaskee være et andet Spørgsmaal. At det vilde være Staten og Folkemængden nyttigere, viser det første Diskurs, og tillige rigtig beviste Fakta. Hvo som ønsker videre at kende disse, kan finde dem, i det mindste hvad Hertugdømmerne an-

*) Endel af disse Lehn blev her i Danmark bortskienkede under Navn af Stovrishavn, og paalagdes dem, som erhholdt dette Lehn, den Forpligtelse, i Krigstid at underholde og levere et vist Antal af Krigsfolk eller Skibe til Kongens Tjeneste. — See herom Suhm

angaer, i Hr. Kammersecretar Kampboeners, med Datis af det kongl. Rentekammer i Kiøbenhavn dokumenterte Skrivt: Beschreibung der bereits vollführten Niederlegungen Königl. Domainengüter in den Herzogthümern Schleswig und Holstein, womit zugleich die Aufhebung der Leibeigenschaft, wo sie Stat gefunden hat, verbunden gewesen ist. Kopenh. 1787.

De øvrige Indvendinger: at Adelen, ved de forsiellige Trin mellem den ringere Borger og Fyrsten, skulde tiene til at forhøje den sidste Anseelse og Troens Glands i meenig Mands Dine; at Handel og Kunst er ikke kunne blomstre og viise sig i et Land, hvor det fattes paa Folk, som have sikre Eiendomme, og ved Ven er forbundne til at opofre endeel deraf til Pragt og udsortes Glands; ville vi lade uberørte. Tilligemed den fødte Adels skadelige Indflydelse ville vi ikke, at al Forskiel i Stand og Formue skal op høre, og hvor den endnu er, der maae Ministeren og den høie Embedsmand altid leve efter sin Stand; der vil og den rigere Borger ganske vist leve paa en højere, med hans Midler passende Fod. Eller for at bruge et indenlandsk Crempel, gjør Kiøbmanden de Coninc ikke flere Bekostninger, leve ikke ved ham ligesaa mange, ja vel flere, Kunstnere og andre virksomme Medborgere, end ved den fornemste og adeligste Minister?

Men der er en anden Indvending, som jeg, hvis ikke denne hele Undersøgelse tildeels skal blive et Lustflot, ikke kan lade uberørt gaar forbi, og det er den:

at de fleste af mig anførte Fortrin ere opdigtede; at den Borgerlige har til Statens fornemste Embeder ligesaa vel og ligesaa let Adgang som Adelsmanden. Lad os igiennemblade Listerne paa de høie europæiske Statsbetientere for nogle Generationer, vi vilde da, jeg siger endnu for tiden, for een Borgerlig ganske vist finde hundrede Adelige. Denne Borgerlige maae og altid ved overordentlige Naturgaver, eller endnu mere ved overordentlige Lykkes Tilfælde, have opnaaet denne sin høie Post. Og/er han nu der, hvad gavner det vel ogsaa Statem? Hvad vil denne enkelte, isolerte Mand udrette mod de mange og magtige forbundne Familier? Enten drages han ind med i deres Forbindelser, og det kunde da være ligegyldigt; hvad heller han var Adels eller Borger, eller, hvis han ikke vil det, hvis han arbejder denne imod, saa vil den ganske vist finde Veitighed til at skaffe ham, som en for dens Storhed og Magt farlig Mand, af Veien, om ikke ganske at styrte ham i Jordærvælsen. Alle Landes Historie, og Danmarks ikke mindre, vil frembyde Beviser nok for denne Sandhed.

Have ikke i mange, ja i de fleste Lande, viffe store magtige Familier, liig Rimmersatternes Familie i den brune Mand's Papirer, revet Statens store og vigtige Embeder til sig, ligesom forpagret dem, og beholdt dem for sig og Arvinger, som ved udelukkende Privilegium? Bliver Adelsmandens Søn ikke ridt som Børn, i Ledebaandet, i Buggen selv, benaadet

med Portopen? Gler han ikke af den Marsag, alt i de Aar, hvor saa mangen, tidt bravere, Kriger endnu sukker, og lange vil sukke som Lieutenant, Major og Oberst Rang, som denne aldrig kan opnaae, imøde? Bliver han ikke lige fra Faderens Hus sat ind i Collegier, for derfra inden kort Tid at betrede Statens vigtigste Erestrin? Vilde alt dette være gierligt, naar, uden Hensigt til Fødsel og Forbindelser, kun den ved Duellighed og Ancienitet gradvis opstegne Mand torde haabe disse Væspæster? Vel lader Adelen og Borgeren ad den samme Bane, men der maatte skee Teg og Under, hvis den første, selv med maadelig Dygtighed, ikke skulde opnaae Maalet for den flygtigste og duelligste Borger. Sæt tvende Lobere paa den samme Lobebane fra Lyngbye til Statuen paa Kongens Nytorv, den ene ved Banens Begyndelse, og den anden ved Mørepport, saa er dette Borgerens Forhold til Adelsmanden. Den første kunde, var han end en Achill, aldrig indhente den sidste, og tilvinde sig den udsatte Priis.

Ligesaa lidt maae der indvendes mig, at ingen egentlige Love forbyde Adelsens nærmere Forbindelse med den Borgerlige; i mange Lande er det virkelig saa. Den Adelige taber i Tydskland, fornemmelig naar han kan regne sine seften ublandede Ahner, ved ulige Egteskab, for sig og sine Børn betydelige Statsfordele. Dog dette tilsidefar. Fordomme og indførte Sædvaner virke, helst naar de hemmelig underkøttes af Regjeringen, meer end de strangeste og oftertrykkeligste Love. Den Foragte, den haanende Smil af en heel Kreds Mennesker, som ellers ere vore Lige, og nu see ned paa os; og hvad endnu mere er, hvad der for et godt, velænkende Menneske aldrig kan, aldrig bør være ligegyldigt, den Tanke at have bedrøvet os flere Personer; at have voldt en god og kiertig Fader Mishag og Grammelse; at have

have foranfaaget 'en øm og elsket Moder Saarer; alt dette vil virke kraftig nok til at afholde den unge Adelsmand fra slige ulige Forbindelser: Forbindelser, som, efter den nærværende Forfatning, og næsten altid, kunne lade sig undskylde ved Ungdoms Heds og Ubestidighed, men aldrig tilfulde s-rsvare.

Resultater af denne hele Undersøgelse bliver da, i Folge vor bedste Overbeviisning, til Slutning denne: Kan det bevises, at Adelsens Fortrin ere den tildeelte af Uberettigede; at disse Fortrin hveer ten som Belønninger ere retfærdige, eller som Opmuntringer tilfulde virksomme; at Adelsens indbyrdes Forbindelse kan være Staten skadelig, og har og ofte virkelig været det; bliver ved disse medfødte Fortrin, Massen af nyttige Statsborgere formindsket, Skrænker satte for Borgerens Kappelyst, for Vrens udbredte Jølelse; bliver Adelen selv ikke for Staten saa brugbar som den vel ellers kunde blevet det; har Borgeren samme Vreløst, samme Uueligheder som Adelsmanden; og kunde disse ved andre Indretninger endnu kraftigere opildes; med eet Ord: kan Borgeren, uden det Heles Skade, blive alt det, som Adelen nu ene er; og bliver alt dette ikke erstattet ved noget overveiende Gode; saa ere og disse Fortrin (dette ene forommeldte, Stammenavnets Vedligeholdelse undtagen) Indgreb i de øvrige Statsborgeres Rettigheder, saa er og Staten, eller hvilket hos os, Gud skee Lov! næsten er det samme, Kyrsten, beføiet til at standse disse for det hele skadelige Indgreb, og, hvis dette skal kaldes at undertrykke Adelen, ogsaa beføiet, ja endog forbunden til at undertrykke Adelen.

